

О.А. Пермяков, Л. М. Рибалко, А.В. Остапов

**ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ.
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ**

Навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

Кафедра фізичної культури та спорту

**«ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ.
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ»**

Навчальний посібник

для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність 017 «Фізична культура і спорт»
галузь знань «Освіта/Педагогіка»

Полтава 2019

Пермяков О.А., Рибалко Л.М., Остапов А.В. Вступ до спеціальності. Фізична культура і спорт: навчальний посібник для студентів денної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітнього рівня бакалавр. – Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2019. – 148 с.

Автори-укладачі:

Пермяков Олександр Анатолійович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;

Рибалко Ліна Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;

Остапов Андріан Васильович, старший викладач кафедри фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Відповідальний за випуск – Беседа Н.А., кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Рецензенти:

Цінов'яз Анатолій Тимофійович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Кострома Тетяна Валер'янівна, провідний тренер Міністерства молоді та спорту України, заслужений тренер України.

Для студентів факультету фізичної культури і спорту спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітнього рівня «бакалавр».

Затверджено
навчально-методичною радою
університету
від 28.09.2019 р., протокол №2

© Перміков О.А., Рибалко Л. М., Остапов А.В., 2019
© Національний університет імені Юрія Кондратюка,
2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ	7
МОДУЛЬ 1. Фізична культура як суспільне явище та галузь діяльності	8
Фізичне виховання як суспільне явище та галузь діяльності....	8
Міжнародний спортивний рух. Фізкультурно-спортивний рух в Україні.	16
Програмно-нормативні засади розвитку галузі фізичної культури.	36
Законодавча база фізичної культури та спорту в Україні.	
Організаційні засади, структура та матеріальна основа розвитку	63
фізкультурно-спортивного руху в Україні.	
<i>Питання самоперевірки знань</i>	72
<i>Література</i>	73
МОДУЛЬ 2. Система вищої освіти та кадрове забезпечення галузі	75
фізичної культури і спорту.	
Характеристика навчального процесу у закладі вищої освіти.	75
Навчання і побут студентів закладу вищої освіти.	90
Характеристика професійної діяльності фахівців фізичної культури і	105
спорту.	
Чинники набуття професійних компетентностей тренера. Наука, теорія,	126
практика	
<i>Питання самоперевірки знань</i>	134
<i>Література</i>	135
	137
Додатки	

ПЕРЕДМОВА

Сучасне реформування системи вищої школи в Україні, численні переміни, що відбуваються в галузі фізичної культури та спорту виразно окреслюють проблему підготовки професійних кадрів. Курс “Вступ до спеціальності. Фізична культура і спорт” є обов’язковим у програмі навчання студентів спеціальності “Фізична культура і спорт” за рівнем “бакалавр”.

Мета курсу - сформувати у першокурсника систему знань та уявлень про сферу майбутньої професійної діяльності та професії фахівців галузі фізичної культури, дати уявлення про вищу школу України, уявлення про права та обов’язки студентів, зміст та організацію професійно-педагогічної освіти на факультеті, розглянути особливості освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця фізичної культури та спорту, ознайомити з навчальним планом спеціальності, вивчити основи самостійної роботи студентів

Основні завдання дисципліни: вивчити історичні аспекти становлення та розвитку фізичної культури у світі та в Україні; оволодіти основними спортивними термінами; вивчити програмно-нормативні та організаційні засади галузі “Фізична культура і спорт”; дослідити особливості системи вищої освіти та кадрове забезпечення галузі в Україні.

В результаті вивчення курсу студенти повинні знати: галузеву термінологію; нормативні документи в галузі фізичної культури та в сфері вищої освіти; сферу професійної діяльності фахівців фізичної культури та спорту; сучасну систему підготовки і використання фізкультурних кадрів; особливості формування та розвитку міжнародного та вітчизняного фізкультурно-спортивного руху.

Студенти повинні вміти: користуватися програмно-нормативними документами; орієнтуватися в закономірностях формування і здійснення державної політики в галузі фізичної культури і спорту, в способах взаємодії різних ланок фізкультурного руху, в системах підготовки і використання фахівців; аналізувати сучасні процеси розвитку фізичної культури і спорту; орієнтуватися в спеціальній науково-педагогічній літературі.

Лекційний курс розкриває питання розробки і реалізації уявлень про особливості праці тренера з виду спорту, формування його основних функцій, розробки психолого-педагогічних основ оптимізації навчально-виховного процесу на факультеті фізичної культури та спортом. Практичні заняття спрямовані на закріплення теоретичного матеріалу, викладеного під час лекцій. Для перевірки якості засвоєного матеріалу знань програмою передбачено проведення ділової гри “Брейн-рінг”.

Необхідність передачі досвіду від покоління до покоління, його узагальнення у вигляді систематично організованих знань зумовило появу теорії, яка відображає та виявляє її суть і способи застосування. Фізичне виховання - багатогранне суспільне явище, що поширюється в таких сферах життєдіяльності, як освіта, відпочинок, реабілітація, туризм, спорт тощо.

Фізичне виховання, будучи підсистемою суспільної культури формується і змінюється під дією загальнокультурних матеріальних і соціальних умов життя та потреб суспільства. А також фізичне виховання в процесі функціонування впливає на функціонування суспільства.

На фізичне виховання в умовах життя суспільства впливають такі групи факторів: загальнокультурні і соціально-економічні умови, демографічні, національні традиції, географічні і кліматичні умови, індивідуальні та групові потреби. Виходячи з цього, набуває актуальності система виховної роботи на факультеті фізичної культури та спорту, яка визначається не тільки заходами, під час яких студент опановує техніки їх організації, які в майбутньому сам може застосовувати у тренерській діяльності, але й відпрацьовуються загальнокомунікативні навички спілкування, емпатії, розвитку студентського колективу.

Чим вищий рівень соціально-економічного розвитку суспільства, тим повніші цінності фізичної культури в житті його громадян, вища частка національного доходу, що використовується на фізичне виховання, вищий рівень здоров'я і довголіття людей.

ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ

Навчальний посібник із навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності. Фізична культура і спорт» розроблений для студентів факультету фізичної культури і спорту напряму підготовки «Фізична культура і спорт».

У ньому подано стислий виклад окремих розділів навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності», запитання для самоконтролю знань студентів і визначення опорних понять і термінів.

Структура апарграфів включає передмову, загальні вказівки, покажчик основних понять і термінів і рекомендовану літературу до використання.

У кінці кожного розділу подано питання для самоперевірки знань із «Вступу до спеціальності. Фізична культура і спорт», які допоможуть студенту самостійно контролювати свій рівень знань із дисципліни.

Готуючись до заняття з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності. Фізична культура і спорт», студент має опрацювати навчальний посібник, засвоїти її та за предметним покажчиком оволодіти основними поняттями на рівні їх вільного володіння.

МОДУЛЬ 1

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ ТА ГАЛУЗЬ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА: ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ ТА ГАЛУЗЬ ДІЯЛЬНОСТІ. СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ (4 години)

ПЛАН

1. Фактори, які зумовлюють виникнення і розвиток фізичного виховання.
2. Основні напрямки фізичного виховання.
3. Мета та завдання фізичного виховання.
4. Закономірності та принципи фізичного виховання
5. Поняття системи фізичного виховання та її засади.

ВСТУП. При вивченні будь якого явища в природі чи суспільстві основним є питання про те, що зумовило його появу і регулює функціонування в даний час і розвиток в майбутньому. В лекції розкривається питання сутності фізичного виховання. причин, що зумовили виникнення і розвиток фізичного виховання як соціального явища.

1. Фактори, які зумовлюють виникнення і розвиток фізичного виховання.

Фізичне виховання будучи підсистемою суспільної культури формується і змінюється під дією загальнокультурних матеріальних і соціальних умов життя суспільства та потреб суспільства. А також фізичне виховання в процесі функціонування впливає на функціонування суспільства.

На фізичне виховання в умовах життя суспільства впливають такі групи факторів: загальнокультурні і соціально-економічні умови, демографічні, національні традиції, географічні і кліматичні умови, індивідуальні та групові потреби.

Але як особлива специфічна сфера людської діяльності фізичне виховання володіє певною незалежністю та самостійністю. Це означає, що в області фізичного виховання виникають специфічні закономірності, які мають відмінні особливості і обумовлені внутрішніми і зовнішніми факторами.

Фізичне виховання зароджувалось в надрах суспільства і є продуктом тої суспільної формації, в якій воно існує.

Фактори, які зумовлюють функціонування і розвиток фізичного виховання:

- **Вплив соціальних систем.** Розвиток виробничих сил привів до виникнення особистої власності, часті військові сутички між племенами, боротьба за владу всередині держави, боротьба за переділ територій між державами, потреба в кваліфікованих робочих викликали необхідність створення загальнодержавних заходів спрямованих на рішення завдань фізичної підготовки певних груп населення. Виникають соціальні системи фізичного виховання, формуються їх цілі та завдання, створюються програми. Фізичне виховання виділяється в самостійну область суспільних відносин. Багаточисельні дослідження показали, що найбільш активно впливали на формування соціальних систем фізичного виховання воєнні круги.

- **Вплив соціально-культурної системи**

- **Політика, ідеологія, релігія.** Фізичне виховання по мірі розвитку набуває нових рис і стає соціальним явищем, яке має культурне, виховне і оздоровче значення і його використовують в політичних і релігійних цілях.

- **Соціально-економічні фактори**

- **Вплив особистісних факторів.** (Потреби людей, мотивація та інтерес)

Таким чином, фізичне виховання представляє собою складне соціально-економічне, педагогічне, біологічне і психологічне явище. В умовах сучасного суспільства фізичне виховання виступає в якості елемента виховання і соціалізації особистості, формування потреб в здоровому способі життя.

2. Основні напрямки фізичного виховання.

Розглядаючи фізичне виховання як соціальне явище можна виділити основні напрямки його функціонування:

1. Продуктивна діяльність – узагальнення практичного досвіду, проведення досліджень, здійснення педагогічного процесу фізичного виховання. Задовольняє потребу в знаннях про процес фізичного виховання (науково-дослідна робота).

2. Фізичне виховання включає загальну, професійно-прикладну фізичну підготовку і фізичну культуру. Задовольняє потребу людини і суспільства в укріплення здоров'я, поліпшення фізичного розвитку, підготовки до життєдіяльності і організації вільного часу.

3. Спорт – задовольняє потреби людей і суспільства в досягненні максимальних фізичних можливостей та видовищних потреб.

4. Фізична рекреація – задовольняє потреби в оздоровленні, активному відпочинку, розвагах.

5. Фізична реабілітація – задовольняє потреби в оптимізації процесів відновлення після захворювань, травм.

6. Валеологія – разом з гігієною задовольняє потреби в знаннях про здоровий спосіб життя.

3. Мета та завдання фізичного виховання.

Метою фізичного виховання є сприяння гармонійному розвитку особистості, формування, зміцнення і відтворення здоров'я людини (Є. Приступа).

Мета формується з врахуванням наступних факторів:

- а) соціально зумовленим запитом суспільства до рівня розвитку духовних і фізичних складових розвитку людини;
- б) індивідуальною потребою людей у зміцненні здоров'я;
- в) об'єктивних, генетично детермінованих закономірностей психічних і фізичних здібностей людини.

Задачі фізичного виховання полягають у тому, щоб забезпечити розвиток фізичних якостей людини, та їх основі рухові здібності, (Л.П.Матвеев. "ТіМ ФВ", 1991) удосконалити тілобудову, зміцнити здоров'я, досягнути високого рівня працездатності, сприяти вихованню особистості.

Задачі умовно поділені на:

1. *Освітні* - а) формування теоретико-методичних знань;
б) формування рухових вмінь і навичок.
2. *Оздоровчі* - розвиток рухових якостей.
3. *Виховні* - виховання морально-вольових якостей через свідомий розвиток рухових якостей. (Б.М. Шиян, В. Папуша. "Теорія фізичного виховання". Тернопіль "Збруч" 2000 рік).

Завданнями фізичного виховання є:

1. Укріплення здоров'я, підвищення рівня життєдіяльності, підвищення опірності організму діям негативних факторів зовнішнього середовища.
2. Підвищення функціональних можливостей організму, розвиток фізичних якостей.
3. Оволодіння руховими вміннями і навиками.
4. Формування знань в області фізичної культури і навчання прикладному їх використанню.
5. Формування мотивації до занять фізичними вправами.
6. Виховання етичне, моральне, виховання патріотизму.

4. Закономірності та принципи фізичного виховання.

Принцип - теоретико-методичне положення, яке віддзеркалює загальні закономірності соціально-біологічної природи і завдяки цьому є головним орієнтиром на шляху удосконалення людини.

*Принципи, соціальна біологічна природа
Методичні положення.*

Загальні (соціальні) принципи: гармонійного розвитку особистості; зв'язку фізичного виховання з трудовою діяльністю (ППФП); принцип оздоровчої спрямованості.

Педагогічні (дидактичні) принципи:

- а) свідомості;
- б) активності;
- в) науковості;
- г) наочності (все, що впливає на рецептори);
- д) доступності і індивідуалізації;
- є) послідовності;
- ж) міцності;
- з) систематичності.

Специфічні принципи фізичного виховання:

а) *спрямованості* на формування базової фізичної підготовки, високої працездатності та здоров'я людини. В основі принципу лежать закономірності:

- висока суспільна значимість здоров'я, працездатності та фізичної підготовленості людини;
- систематичне підвищення вимог до фізичної підготовленості і працездатності людини (сучасний потік інформації).

Методичні положення, які впливають.

- єдність соціального і біологічного в структурі особистості людини;
- необхідність індивідуалізації моделей рівня здоров'я людей.

б) *адекватності* (відповідності) (“не пошкодити”).

В основі принципу лежать закономірності:

- генетична природа;
- єдність організму людини в його будові, функціонуванні та розвитку;
- антифазність (не співпадіння) періодів інтенсивного росту елементів систем рухів з періодами росту структур організму.

Методичні положення, які впливають із закономірностей:

- ймовірність характерних адаптаційних реакцій (стандартизація і індивідуалізація);
- високий ступінь індивідуальних рухових проявів (стабільність і варіативність);
- залежність амплітуди та часу адаптації від віку, статі та стану тренуваності.

в) *систематичності* - в основі принципу лежать закономірності:

- безперервність життєдіяльності людини;
- гетерохронність (неодночасність) активізації, втоми та відновлення організму.

Методичні положення, які впливають із закономірностей:

- взаємозв'язок та взаємообумовленість навантаження і відпочинку;
- нелінійність процесу розвитку рухових якостей.

г) *циклічності і хвилюподібності* - в основі принципу лежать закономірності:

□ наявність біоритмічних проявів (робота серця, температура, тиск, робота шлунку та інше). Розрізняють біоритми органів, систем, добові ритми, довготривалі ритми;

- фазовість роботи систем та органів.

Методичне положення, яке впливає із закономірностей:

періодична зміна тренувальних впливів в залежності від стану людини (показники внутрішнього навантаження).

Для заохочення: Принципи, які використовуємо у спортивному тренуванні (їх 6). (Платонов В.Н. Теорія і методика спортивного тренування, Київ, 1984.)

5. *Поняття системи фізичного виховання, її засади.*

Система - сукупність (цілісність) певного набору компонентів, які об'єднані певною структурою і певною функцією.

Система фізичного виховання - історично зумовлений тип соціальної практики фізичного виховання, який являє собою сукупність ідеологічних, , програмно-нормативних, теоретико-методичних та організаційних основ.

Зазначені компоненти об'єднані соціально-економічним розвитком суспільства.

Кожна соціальна система розвитку суспільства зумовлює розвиток системи фізичного виховання.

Головна функція системи - фізичне вдосконалення людей. Результативність функціонування системи залежить від її цільової направленості і вдосконалення елементів, які входять в систему. Повноцінне виконання функцій залежить від ряду умов, перш за все від характеру суспільно-політичного устрою, всередині якого створюється і розвивається система фізичного виховання. Отже державний устрій обумовлює не тільки ідеологічну спрямованість функціонування системи фізичного виховання але й рівень матеріального забезпечення (будова спортивних споруд, виготовлення спеціального інвентаря, підготовка кадрів) наукового обслуговування, забезпечення методичною літературою.

Мета системи фізичного виховання – очікуваний результат фізичного

вдосконалення, формування фізично здорових людей (духовне багатство і моральна чистота).

Завдання системи фізичного виховання: оздоровчі, виховні і освітні.

Оздоровчі завдання направлені на розвиток усіх форм і функцій організму людини, зміцнення здоров'я і вдосконалення фізичних якостей. На фізичний розвиток впливає 3 групи факторів: біологічні, кліматогеографічні і соціальні. Біологічні фактори (спадковість). Кліматогеографічні (кліматичні і метеорологічні умови: короткий світловий день, сильні морози, вологість). Соціальні фактори (умови матеріального життя, трудової і учбової діяльності).

Виховні завдання – всебічний і гармонійний розвиток особистості в єдності його духовних і фізичних сил.

Освітні завдання – формування певних систем рухових вмінь і навичок на оволодіння спеціальними знаннями в результаті чого людина набуває певний рівень фізичної освіти.

Система фізичного виховання тісно пов'язана з іншими соціально-економічними системами суспільства: економікою, політикою, наукою і культурою. Будучи однією із сфер прояву суспільних відносин, вона розвивається під впливом змін які відбуваються в даних системах. Своїми різними формами система фізичного виховання включена у всі основні види соціальної діяльності людини. Вона задовольняє не тільки потреби в русі (біологічні) а і соціальні – формування особистості, вдосконалення суспільних відносин. Реалізуючи свої специфічні функції система фізичного виховання здатна повністю задовольняти потреби людей в руховій активності, забезпечуючи високий рівень здоров'я і фізичної дієздатності. Реалізуючи свої виховні, педагогічні функції система фізичного виховання вирішує завдання естетичного, трудового, інтелектуального розвитку.

СФВ входить до суспільного виробництва і впливає на нього опосередковано через суб'єкта виробничих відносин – людину. Вона задовольняє не тільки потреби в рухах але і соціальні потреби (формування особи, вдосконалення суспільних відносин). Лише СФВ, реалізуючи свої специфічні функції, може цілком задовільнити потреби людей в руховій активності, забезпечити їм високий рівень здоров'я і фізичної дієздатності.

Разом з тим, у самій системі фізичного виховання віддзеркалюється все те, що пов'язане з соціальним, економічним і духовним життям суспільства. Чим вищий рівень соціально-економічного розвитку суспільства, тим повніші цінності фізичної культури в житті його громадян, вища частка національного доходу, що використовується на фізичне виховання, вищий рівень здоров'я і довголіття людей.

Будучи частиною (підсистемою) системи виховання, національна система фізичного виховання сама складається з ряду взаємопов'язаних частин, окремих систем фізичного виховання, які відображають особливості

фізичного виховання різних груп населення (дітей, підлітків, молоді, дорослого населення).

Ідеологічні основи СФВ в сучасній Україні повинні ґрунтуватись на загальнолюдських цінностях. Визначальним критерієм ідеологічних засад є здоров'я людини “Хартія Європи” – у ній здоров'я людини є визначальним. У Європі розроблена і впроваджена система “Єврофіт”.

Важливою складовою ідеологічних засад є “Концепція гармонійно-розвинутої людини”. Гармонія – це баланс, врівноваженість між людиною і середовищем, тілесним і духовним, розвитком рухових навичок і розвитком фізичних якостей.

Все це несе “здоров'я”.

Правові основи: система фізичного виховання опирається на певну сукупність нормативних актів які регулюють її функціонування. Ці акти мають різну юридичну силу (закони, постанови, накази, інструкції). Є й інші нормативні документи, які визначають діяльність організацій і установ, які забезпечують фізичне виховання (дитячі дошкільні заклади, школи, ПТУ, вузи).

Науково-методичні основи. Сучасна система базується на широкому комплексі наукових даних, що є передумовою розуміння і раціонального використання законів, яким підпорядковане фізичне виховання. Науково-методичну основу СФВ утворюють суспільні (історія і організація фізичної культури, соціологія спорту....), природничі (прикладні та спеціалізовані розділи анатомії, фізіології, біохімії, біомеханіки, гігієни, медицини) та психолого-педагогічні (психологія, педагогіка) науки, які безпосередньо обслуговують практику фізичного виховання. Вони сформувались і розвиваються разом з практикою фізичного виховання завдяки діяльності спеціалізованих наукових закладів і лабораторій, кафедр фізичного виховання ЗВО і спеціальних кафедр вищих фізкультурних навчальних закладів, аспірантур і докторантур, де готуються науково-педагогічні кадри.

Розповсюдження науково-методичної інформації реалізується через видання спеціальної літератури. Проведення наукових, науково-практичних, науково- методичних конференцій і виставок, через періодичну пресу.

Організаційні основи являють собою органічне поєднання державних і громадських організаційних форм і органів управління.

Державні: Міністерство молоді та спорту України а також: Міністерство освіти і науки, Міністерство оборони, СБУ, Комітет фізичного виховання і спорту Міністерства освіти і науки України.

Громадські: Національний Олімпійський комітет, Національні федерації з видів спорту, фізкультурно-спортивні товариства: “Динамо”,

“Україна”, “Колос”, “Спартак”, добровільні громадські організації, клуби, гуртки.

Методичні основи розкриваються в закономірностях фізичного виховання і в відповідних їм рекомендаціях по реалізації принципів навчання і виховання. В методичних основах виражена характерна риса – науковість.

Програмно-нормативні основи:

1) Закон України “Про фізичну культуру і спорт” прийнятий у грудні 1993 року.

Законом гарантується права громадян на заняттях фізичною культурою і спортом, визначаються і характеризуються сфери та напрямки впровадження фізичної культури.

2) Постанова Кабінету міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року». Програма розкриває основні напрямки державної політики в галузі фізичної культури і спорту, визначає роль фізичної культури і спорту у житті суспільства, показує тенденції розвитку фізкультурно-спортивного руху та накреслює практичні заходи щодо впровадження фізичної культури в побуті громадян.

3) “Державні вимоги до фізичного виховання” – містять основні положення фізичного виховання. Характеристику рівнів, зміст та форми фізичного виховання, оцінку діяльності тих, хто організує і проводить фізичне виховання, кадрове забезпечення та керівництво фізичним вихованням.

4) Навчальні програми – визначають обсяг знань, умінь і навичок виконувати рухові дії, підлягають засвоєнню за роками навчання і сприяють розвитку особи відповідно до державних вимог. Базові програми, регіональні навчальні програми.

5) Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України.

6) Національна спортивна класифікація.

Основні напрямки системи фізичного виховання:

1. загальне фізичне виховання;
2. фізичне виховання з професійною направленістю;
3. фізичне виховання з спортивною направленістю.

Перше — спрямоване на зміцнення здоров’я і підтримку працездатності в учбовій і трудовій діяльності. У відповідності з цим зміст фізичного виховання спрямований на оволодіння життєво важливими руховими діями і розвиток сили, витривалості, спритності і т.д.

Загальне фізичне виховання здійснюється в ДДЗ, на уроках фізичного виховання в ЗОШ, в секціях (групах ЗФП), в групах здоров'я.

Друге — фізичне виховання з професійною направленістю забезпечує рівень фізичної підготовки, який необхідний людині в конкретному виді трудової діяльності.

Фізичне виховання спрямоване на підготовку людини до вибраної нею професії.

Результат подібної підготовки виражений в певному рівні фізичної готовності засвоювати вибрану професію і ефективно працювати.

Зміст фізичної підготовки і фізичної підготовленості обумовлений вимогами конкретного виду професійної діяльності.

Третє — фізичне виховання із спортивною направленістю забезпечує можливість спеціалізуватись у вибраному виді фізичних вправ і досягати в них максимальних результатів. Фізичне виховання направлене на підготовку до високих досягнень в вибраному виді спорту називається спортивним тренуванням.

Умови функціонування СФВ

1. Перша і головна умова – бажання реалізувати свої права на фізичний та духовний розвиток, які передбачені статтею ІУ Закону України “Про фізичну культуру і спорт”.

2. Другою такою умовою є належна матеріально-технічна база та фінансове забезпечення галузі.

3. Третя визначна умова – забезпечення галузі “Фізична культура і спорт” висококваліфікованими фахівцями – професіоналами.

ТЕМА. МІЖНАРОДНИЙ СПОРТИВНИЙ РУХ. ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИЙ РУХ В УКРАЇНІ

(4 години)

Метою лекції є вивчення особливостей становлення та розвитку міжнародного спортивного руху та фізкультурно-спортивного руху в Україні.

Завдання лекції:

1. Виявити закономірності становлення міжнародного спортивного руху.
2. Вивчити стан фізкультурно-спортивного руху на різних етапах історичного розвитку української держави та показати його основні проблеми та перспективи.

План

1. Міжнародний спортивний рух.
2. Фізкультурно-спортивний рух в Україні.

Ключові слова: спорт, Олімпійські ігри, федерація, історія олімпійського руху.

Основні поняття лекції: міжнародний спортивний рух, МОК, проблеми фізкультурно-спортивного руху в Україні, завдання галузі фізична культура, НОК України.

1. Міжнародний спортивний рух

Фізична культура з елементами суперництва, як суспільне явище, окреслилася відтоді, коли люди усвідомили, що мисливець для того, щоб вижити мусить бути спритним і сильним, швидко бігати, стрибати, плавати, бути витривалим і спостережливим.

Спорт, у спрощеному трактуванні, це не що інше як впорядковане, неантагоністичне порівняння умінь і якостей окремих індивідуумів, або груп людей. Він має своє підґрунтя ще в глибині тисячоліть, оскільки людині, щоб бути сильною, швидкою та влучною потрібно було постійно вправлятися і проявляти ці якості в порівнянні з іншими особами.

Печерні й наскальні зображення, що датуються епохою верхнього палеоліту (близько 50 тисяч років тому) засвідчують тісний зв'язок фізичних вправ з трудовою діяльністю людини. Мисливці зображуються на рисунках в бігові, стрибках, під час виконання ритуальних танців, а найчастіше метаючи знаряддя полювання чи бою: кам'яні сокири, булави, списи.

Фізичні вправи у всі епохи були пов'язані з трудовими операціями, культовими обрядами, вихованням, мистецтвом.

З розвитком суспільства, особливо наприкінці існування первинно-общинного ладу (епоха військової демократії) зросло значення фізичних вправ, як засобу підготовки до збройної боротьби.

Постійно розширялася і програма змагань. В епоху рабовласництва повсюдно поширювалися змагання з плавання, стрільби з луку, боротьби, фехтування, кулачні бої, перегони на конях і колісницях, човнах тощо.

Масштаби і популярність змагань в цей період істотно зросли. Найвідомішими є Ігри, що проводилися в стародавній Греції, починаючи з VIII ст. (776 р.) до н.е. На той час у греків сформувався напрямок виховання, названий калогатією (від слів «калос» — міцний, сильний «кагатос» — розумний, з твердим характером). Грецькі гімнасії (школи) були взірцями гармонійного виховання — фізичного, морального, духовного. Агони (змагання) часто проводилися в присутності численних глядачів. Переможців славили й нагороджували. До участі в Іграх допускалися тільки вільнонароджені люди і то за умови попередньої фізичної підготовки впродовж 10—12 місяців і ще одного місяця після екзаменування авторитетною комісією еладоніків.

Чесність була головним постулатом змагунів. Найвідомішим олімпіоніком усіх часів вважається борець Мирон Кротонський.

Для жінок проводилися окремі змагання з бігу на честь Гери — дружини Зевса. Це були своєрідні жіночі олімпіади, які проводилися також один раз на 4 роки.

Найвідомішими давньогрецькими змаганнями були Олімпійські ігри. Найбільшого розквіту вони досягали приблизно у V столітті до н.е. Відомими були також Істмійські (Корінфські), Панафінейські, Піфійські, Немейські ігри. Олімпійські ігри було заборонено візантійським імператором Феодосієм I у 394 р. н. е. Олімпійські ігри втрачали популярність, зокрема з причин зниження морально-етичних характеристик олімпійських змагань.

Проте Греція не була єдиним місцем, де проводилися величні культові, мистецькі та атлетичні змагання. Археологами відкрито арени для проведення таких Ігор також і в Північному Причорномор'ї, на території нинішньої України (Подніпров'я, Таврія). Є підстави вважати, що на праукраїнських землях була традиція проведення власних спортивних Ігор.

У часи феодалізму найбільша соціальна група населення Європи — селяни, особливо починаючи з IX століття, втратили функції захисників наслідь предків, а відтак занепадає і їхня військово-фізична підготовка. Роль військової потуги майже повністю перебирають на себе феодалі-лицарі. Лицарі отримували різнобічну військово-фізичну підготовку, до якої входили

біг, стрибки, боротьба, плавання, стрільба, фехтування, верхова їзда тощо. Змагання у фізичній вправності органічно поєднувалися із вихованням моральних чеснот.

У XV—XVI ст. в низці європейських країн виникають перші напів-спортивні об'єднання — фехтувальні, стрілецькі та борцівські союзи.

Епоха відродження знову привернула увагу передових європейських гуманістів — філософів, педагогів, вихователів до традицій античної гімнастики. Зокрема, італійський лікар Х. Меркуріаліс написав шеститомну працю «Про гімнастичне мистецтво» (1569 р.). Німець Н. Вінман видав книжку «Плавець, або про мистецтво плавати», а Я. Камераріус — «Діалог про гімнастику». Поступово формувалися основи наукової теорії і практики фізичного виховання, першим втіленням якої стали європейські системи гімнастики — німецька, шведська, французька, норвезька, чеська. Організаційного оформлення потребувало й активне утворення численних гімнастичних союзів, спортивних об'єднань, товариств, клубів тощо. Наприклад, у Німеччині у період Веймарської республіки було 11 спортивно-гімнастичних союзів, які нараховували 1,3 млн. членів, об'єдналися у Центральну Комісію з питань спорту і фізичної культури.

Фізична культура з кінця XVIII— початку XIX століття майже повсюдно в Європі стає елементом виховання й навчання у державних і недержавних органах освіти.

Ідея відновлення традиції проведення Олімпійських ігор у сучасних умовах знайшли своє практичне здійснення понад сто років тому.

Спроби проводити змагання на кшталт Олімпійських ігор — панелінські Ігри як суто грецькі (1759, 1770, 1875, 1889) успіху не мали.

У 1894 році на міжнародному атлетичному конгресі в Парижі за пропозицією французького барона П'єра де Кубертена було вирішено утворити Міжнародний Олімпійський Комітет і провести у 1896 році перші Олімпійські ігри сучасності. Ці історичні змагання відбулися на батьківщині Олімпійських ігор — в Греції.

Цікаво, що у підготовці і роботі Конгресу брав участь соратник П'єра де Кубертена, українець з Полтавщини, генерал російської армії **Олексій Бутовський**.

Момент відновлення Олімпійських ігор, чи правильніше початку проведення Олімпійських ігор сучасності не був випадковим. На той час (кінець XIX ст.) визріли відповідні економіко-політичні та культурологічні передумови для надання їм світового звучання й сприйняття. Важливою була та обставина, що до того часу організаційно оформилися міжнародні федерації з багатьох видів спорту. Так, у 1881 р. було утворено міжнародну федерацію гімнастики, у 1902 р. — веслування і ковзанярського спорту, 1900

р. — велоспорту тощо. Створення єдиних міжнародних правил змагань з видів спорту також зіграло вирішальну роль для консолідації міжнародного спортивного руху. Активний розвиток міжнародного спортивного руху призвів до заснування великої кількості міжнародних спортивних організацій. На даний час їх налічується понад 200. Крім Міжнародного Олімпійського Комітету найвпливовішими є:

- Асоціація Національних Олімпійських Комітетів (АНОК),
- Генеральна Асамблея НОКів,
- Олімпійська рада Азії,
- Асоціація НОК Африки,
- Асоціація Європейських НОКів,
- Панамериканська спортивна організація,
- Національні Олімпійські Комітети Океанії,
- Генеральна Асоціація міжнародних спортивних організацій,
- Вища Рада спорту Африки,
- Міжнародна асоціація спортивної преси,
- Міжнародна Олімпійська академія,
- Міжнародні федерації з видів спорту.

Ці та інші організації проводять численні міжнародні спортивні змагання, як комплексного характеру, так і з окремих видів спорту. Крім найпопулярніших Олімпійських і Параолімпійських ігор, проводяться:

- континентальні та регіональні Ігри (Панамериканські, Африканські, Азійські, Балканські, середземноморські тощо);
- ігри блокових країн (Британської співдружності, СНД);
- національні (етнічні) ігри (Маккабійські, Литовські, Панарабські);
- професійні ігри (залізничників, військовиків, моряків, студентів);
- релігійні ігри (мусульманські, католицькі);
- Ігри осіб з інвалідністю (сліпих, глухих, з вадами розуму);
- вікові Ігри (для школярів, ветеранів спорту);
- чемпіонати, першості та кубки з видів спорту;
- комерційні змагання;

Найвищими органами, що координують роботу з видів спорту є Міжнародні спортивні федерації. Міжнародні федерації провадять роботу через визнані ними Національні федерації та впливають відповідно на діяльність МОК через своїх представників у ньому. Представників спортивних федерацій у структурах МОКу і НОКів має бути не менше 50 %.

Україна є повноправним членом усіх основних міжнародних спортивних об'єднань.

Проте, над спортивним, зокрема олімпійським рухом, не таке вже й безхмарне небо. Незважаючи на неабиякий міжнародний авторитет і впливи, перед спортивним рухом періодично виникають проблеми, які, у разі їх несвоєчасного або непрофесійного розв'язання можуть набути загрозливих тенденцій.

Деякі з таких проблем постійно перебувають у полі зору фахівців, спортивних організацій, громадськості. Їх розв'язують або принаймні намагаються вирішувати. До таких належить **проблема комерціалізації спорту**. МОК десятиліттями вів безуспішну боротьбу проти комерціалізації спорту, яка завершилася практично відмовою від протистояння комерційному тиску. Чимало міжнародних спортивних організацій самі ведуть комерційну діяльність, а доходи МОК (найперше від реклами) є фантастичними. Звинувачення ж МОКу в колосальних витратах на здійснення різних проектів відхиляються самим МОКом їхньою доцільністю. Матеріальні позиції МОКу внаслідок співпраці із обмеженою кількістю наймогутніших у світі компаній ніколи не були такими міцними як нині.

Щораз тривожнішими є повідомлення, що деякі з рішень, які приймаються спортивними організаціями, вмотивовані не інтересами спортсменів, а приймаються на угоду рекламних фірм (напр. про формування програми змагань, час проведення тощо).

Проблема надмірної політизації спорту є ще однією з найпомітніших, яка вже не раз загрожувала основам олімпійського руху. Вона походить від того, що існуючі в світі авторитарні режими охоче вдаються до послуг олімпійського спорту, щоб задекларувати міжнародній громадськості про свої політичні успіхи в управлінні країною.

Експлуатуючи нормальне почуття патріотизму своїх громадян, правлячі верхи диктаторських режимів голосять про «переваги», які буцімто несе їхня влада, безпідставно трактуючи спортивний успіх на міжнародних змаганнях як аргумент авангардної держави.

Вперше так вчинив Адольф Гітлер під час проведення Ігор XI Олімпіади 1936 року в Берліні. Але особливо цим користувалися і донині користуються комуністичні диктатори: радянські, німецькі, кубинські, китайські, північно-корейські, румунські та інші. Ганебним епізодом в історії спорту був організований Компартією СРСР бойкот Ігор XXIII Олімпіади у Лос-Анджелесі (США), який мав «провчити» американців за неучасть у Московській Олімпіаді на знак протесту проти початку війни СРСР з Афганістаном.

Інспіровані і проведені для країн (комуністичного впливу) східної Європи Ігри «Дружба-84», задумані як альтернатива Іграм XXIII Олімпіади, були не чим іншим, як спортивно-політичним шоу, що мало винагородити

спортсменів «соцтабору» за «добровільну» відмову від участі в справжній Олімпіаді. Проте премії і похвали ніяк не компенсували провідним спортсменам СРСР (в т.ч. і українським) втрату шансу стати олімпійцями і олімпійськими чемпіонами.

Політичний тиск на МОК подекуди бував таким сильним, що останній йде навіть на порушення власної Хартії. Так, готуючись до Олімпіади в Сеулі, МОК готовий був, в угоду войовничому Кім Ір Сена, віддати проведення частини олімпійської програми Кореїській народно-демократичній республіці, хоча олімпійською Хартією не передбачалося доручати право на проведення Ігор одразу двом державам.

Перед Іграми в Барселоні МОК прийняв лукаве рішення про участь в Олімпіаді «об'єднаної команди країн СНД і Грузії», хоча участь збірної команди від груп держав також не передбачено олімпійською Хартією.

Відмовивши Україні в участі окремою командою, МОК водночас надав право на самостійну участь в Іграх командам Хорватії та Словенії, які тільки утверджували свою державну незалежність. Україна на той час була визнаною суверенною державою, країною-засновницею ООН.

Ймовірно тут зіграли неабияку роль особисті проросійські симпатії тогочасного Президента МОКу Хуана Антоніо Самаранча — колишнього посла Іспанії в Москві. Ганебною залишиться спроба президента НОК Росії Леоніда Тягачова перевести в політичне русло конфлікт, який несподівано спалахнув на ХІХ зимових Олімпійських іграх в Солт Лейк Сіті, внаслідок вияву допінгу в крові російських лижниць.

Цей епізод черговий раз підкреслив також і про наявність ще однієї злободенної проблеми олімпійського руху — вживання спортсменами заборонених препаратів.

Нині, в час відносно мирного (щоправда при палахкотінні низки місцевих військових конфліктів та при зростаючій загрозі терористичних актів) періоду розвитку і зменшення напруги між Сходом та Заходом, політичні впливи на спортивні процеси є незначними. Проте в майбутньому вони можуть знову загостритися і тому несуть в собі потенційну загрозу для міжнародного спорту взагалі і олімпійського руху зокрема. Гарантією проти подібних загроз може бути лише остаточна і повсюдна відмова народів від диктаторських режимів і демократичний, мирний розвиток всіх держав.

Гігантизм Олімпійських ігор — також одна з найбільших загроз для олімпійського руху. Членство в МОК щораз нових представників (а цей процес ще матиме місце доволі довго) давно порушив моральний постулат початкового періоду сучасного олімпійського руху: головне не перемога, головне — участь.

Тепер в багатьох олімпійських видах спорту проводяться попередні змагання, або встановлюються контрольні нормативи (кваліфікаційні), які є своєрідним допуском на олімпійські арени. Чималий тиск відчуває МОК з боку «некласичних» видів спорту. Федерації з неолімпійських видів спорту вимагають включення їх у програму олімпійських змагань, а олімпійські федерації — розширення програми з видів спорту, які вони представляють.

Жорстке обмеження і консервація програм олімпіад може призвести до утворення альтернативної щодо МОК організації. Разом з тим постійне розширення програми і збільшення кількості учасників зробить Олімпійські ігри занадто громіздкими, перевантаженими, подекуди важко керованими й такими, що можуть розпастися на окремі спортивні події. Ця дилема щораз настирливіше нагадує про своє існування і вимагає уваги та вирішення.

Альтернативні міжнародні змагання також з часом можуть бути загрозою для нині монолітного олімпійського руху. За своєю популярністю і впливом вони вже нині здатні конкурувати з Олімпійськими іграми. Наприклад, маловідомі для нас, європейців, Азійські Ігри вже нині для китайців є мірилом міжнародних успіхів і престижу китайського спорту.

Еліти, які в свій час прискіпливо слідкували, чи майбутні олімпіоніки проходили перед змаганнями належну десятимісячну підготовку, були би дуже здивовані, прочитавши спортивний щоденник нинішнього кандидата в олімпійці. Півтори-дві тисячі тренувальних годин на рік — це ще не найбільше навантаження, яке витримують ті, хто мріє про олімпійські лаври сьогодні. Природно, що такий об'ємний режим тренувань, та ще й при великій інтенсивності, залишає для спортсмена мало часу і сили для навчання, культурних занять, загалом для гармонійного розвитку особи. При цьому варто враховувати й те, що спорт постійно «молодшає», а в деяких видах стає просто дитячим.

Величезні навантаження (особливо нервові), подекуди доповнені вживанням недозволених препаратів, можуть перекреслити оздоровчу функцію спорту, і призвести до серйозних захворювань, навіть до інвалідності.

Буває, що чемпіони, попри всі свої славні спортивні досягнення, виявляються зовсім невідготовленими до нормального (після спортивного) життя: матеріально, освітньо-фахово, психологічно.

Завершення спортивної кар'єри представляє неабияку соціальну проблему, хоч нею мало хто займається. У 1993 році організація ветеранів спорту МАФІС (м. Київ) оприлюднила дані про опитування в низці західних країн 300 чемпіонів Олімпійських ігор. Опитування показало, що після завершення спортивних виступів серед колишніх олімпійців:

— 0,5 % займають високе становище в суспільстві;

- 10 % є матеріально забезпеченими;
- 10 % є інвалідами;
- 30 % є за межею бідності;
- 3 % представляють так зване соціальне «дно».

Отже, для більш як третини олімпійських чемпіонів немає підстав бути в категорії щасливих громадян. Додаймо ще значну чисельнішу групу спортсменів, які не здобули олімпійських медалей і, значить, не отримали навіть моральної компенсації. Велика кількість молодих спортсменів, усвідомлюючи, що найвищі спортивні досягнення під-силу лише невеликій за чисельністю елітній групі, до яких вони себе не відносять, перестає займатися спортом. Таким чином, спорт із масового і демократичного перетворюється в елітний та малочисельний.

Олімпійський рух сучасності, попри свій 100-літній вік, інтенсивно розвивається. Поки що нема підстав вважати, що він приближається до періоду застою чи занепаду. Але, щоб цього не сталося, постійно потрібно розв'язувати проблеми, які перед ним ставить життя.

2. Фізкультурно-спортивний рух в Україні

Конкретних історичних відомостей про первісне формування та розвиток фізичної культури на території України маємо обмаль. Можна лише здогадуватися, що в загальному руслі розвитку праукраїнської культури розвивалися і елементи тілесної культури з ознаками змагальності. Бо така багата культура, як Трипільська (4—2 тис. р. до н.е.), чи культура Скіфського царства (6—4 ст. до н.е.) не могли обходитися без системи фізичного виховання. Проте більш-менш доказові свідчення розвитку фізичної культури маємо вже з часів грецької колонізації Північного Причорномор'я. Археологами тут, як і повсюдно на узбережжі Чорного моря, виявлено спеціально споруджені арени, призначення яких — проведення атлетичних змагань, подібних до античних Олімпійських ігор.

Відтак у період Київської Русі сформувалася своєрідна система військово-фізичної підготовки, яка провадилася в сім'ї, у військових і освітніх закладах при монастирях. У системі військово-фізичної підготовки використовувалися національно-своєрідні засоби вишкілу з використанням іноземних запозичень. В Київській Русі не просто панував культ сили, але й поширювалися прообрази багатьох видів спорту: кінного спорту, стрільби з луку, боротьби навкулачки, бігу, стрибків, метань, плавання, веслування. Поєдинки були визнаним методом вирішення військових та правових конфліктів.

Військово-прикладне значення мала фізична культура і в добу Козаччини. На той час істотно розширився арсенал засобів фізичної культури. Велику популярність набули поєдинки на шаблях й інших видах холодної зброї, стрільба з вогнепальної зброї, спортивні ігри з м'ячом, метання.

Низка українських національних єдиноборств переживає сьогодні період відродження. Серед них бойовий гопак, спас, хрест. Указ президента України «Про розвиток козацтва в Україні», підписаний у 2001 році, створює сприятливу атмосферу для активного поширення та розвитку національних видів спорту.

Після втрати Україною незалежності, розвиток фізичної культури значною мірою залежав від держав-метрополій. На більшій частині українських земель, які входили до складу Росії, фізична культура розвивалася у тісному зв'язку з фізичною культурою всієї царської Росії.

Важливою подією загальноросійського, а передовсім українського значення, було проведення Всеросійських олімпіад — своєрідний резонанс на Ігри перших Олімпіад сучасності. Перша така олімпіада відбулася в Києві у 1913 році, де на той час вже було побудовано перший у Росії стадіон. Для організації та проведення Всеросійської Олімпіади було утворено діяльний Київський Олімпійський комітет. До початку Першої світової війни в Україні налічувалося біля 8 тисяч активних любителів спорту, об'єднаних у різні спортивні колективи чи клуби. Таких клубів налічувалося близько двохсот. Воєнно-політичні події призупинили розвиток європейських тенденцій у спортивному русі України й згодом надовго змінили спортивне життя.

Після російської революції 1917 р., український уряд, незважаючи на короткий термін діяльності, намагався сприяти масштабному поступу фізкультурно-спортивного руху. За поки що документально непідтвердженими даними, уряд Української Народної Республіки спробував нав'язати контакти з МОКом щодо вступу України до цієї міжнародної організації. Проте військова агресія зі сторони більшовицької Росії і включення України до її складу (пізніше СРСР) знову повернуло український фізкультурний рух в русло російської спортивної політики.

В складні 20—30-ті роки, в період «українізації» знову спостерігається активний розмах фізкультурно-спортивної роботи **на наддніпрянській Україні**. Починаючи з 1921 року проводяться Всеукраїнські олімпіади, згодом названі спартакіадами. Якщо на змаганнях Всеукраїнської спартакіади 1923 року брало участь 300 спортсменів, то вже у 1927 році на IV Спартакіаді — понад 20 тисяч. На фінальні старту були запрошені представники деяких інших країн (німці, чехи). Зросла і спортивна майстерність українців, про що свідчать перші місця, які посіли збірні

України на Всесоюзній спартакіаді в Москві у 1928 р. Відзначилися українські волейболісти, гандболісти, баскетболісти, ватерполісти, гімнасти.

Велике значення для кадрового забезпечення сфери фізичної культури мало заснування в Україні закладів фізкультурної освіти і науки: Державного інституту фізичної культури в Харкові (1931 р.) та технікумів фізичної культури в Києві, Одесі, Дніпропетровську, Луганську, Артемівську. З 1931 р. успішно функціонує Український науково-дослідний інститут фізичної культури. З'являється спеціалізована спортивна преса, українською мовою друкуються правила змагань з видів спорту.

На жаль, організований на державному рівні голодомор (1931 — 1933 рр.) підірвав не тільки спортивний, але й генетичний потенціал українського народу.

Національно-культурне піднесення, як правило, супроводжується і піднесенням фізкультурно-спортивним. Яскравою демонстрацією цього твердження є події в **Західній Україні** на початку ХХ століття, коли світовий спорт вже окреслився як самостійне соціальне явище. Саме на цей період припадає початок організованого українського фізкультурно-спортивного руху в Галичині, Буковині та Закарпатті.

Ціла низка спортивних, гімнастично-пожежних, січових, пластових, туристичних товариств стає активним виразником українського національно-культурного руху. Поруч з товариствами «Просвіти», «Рідної школи», кооперативно-допоміжними товариствами, спортивно-руханкові осередки були істотним чинником національного пробудження. Нерідко під прапорами спортивних товариств консолідувалися і легалізувалися сили, натхненні національними ідеями, ідеями української державності.

Відомий ювілейний Сокільський Шевченківський здвиг 1914 року за участі 14 тисяч соколів, який незважаючи на заборону властей відбувся у «польському» на той час Львові, вразив не тільки польську владу. Здвиг красномовно засвідчив хто є хто у Галичині.

В умовах іноземного панування українська молодь Західної України гартувала тіло і волю для єдиної мети — боротьба за незалежність рідного краю. Тому характерною ознакою багатьох спортивних товариств Галичини була їх очевидна мілітарна спрямованість. Фактичним проявом і результатом діяльності численних січових, сокільських, пластових та спортивних товариств стало унікальне явище національної історії — Українське Січове Стрілецтво.

Стрілецтво майже цілком складалося з юнаків, які пройшли фізичний, духовний та національний вишкіл у спортивних товариствах. Славою покрили себе імена вихованців сокільських чи спортивних товариств, такі як

Сень Горук, Федь Черник, Клим Гутковський, Іван Косак, Омелян Гузар, Петро Франко, Роман Дашкевич та ін.

Лідерами військових формувань стали, насамперед, провідники спортивно-гімнастичного руху. Керівник Січей Кирило Триловський очолив Бойову Управу українського січового стрілецтва. Членами Управи стали голова «Сокола-Батька» проф. Іван Боберський і кошовий, створеного перед війною, товариства «Січові стрільці» Володимир Старосольський, командантом Легіону Січових Стрільців було призначено Михайла Галу-Щинського — ініціатора й організатора Січей на Золочівщині та Рогатинщині. За умов відсутності вишколеного українського офіцерства, саме ці провідники спортивного і громадсько-культурного руху очолили й керували легендарною українською військовою формацією.

Військового спрямування дотримувалися тіло виховні організації й пізніше, в 20—30-х роках. Рівно ж спортивне загартування пройшли багато лідерів та учасників національного руху 30—40-х років.

Діяльність українських спортивних товариств Галичини, Буковини, Закарпаття не можна розглядати у відриві від загального культурно-просвітницького руху. Як і чеському сокільству, українському було притаманно відкриття поруч з руханковими чи спортивними секціями, самодіяльних хорових гуртків, театральних груп, оркестрів, бібліотек. Власне з музичної комісії «Сокола-Батька» згодом постав вищий музичний інститут у Львові. Довкола спортивних товариств об'єднувалися передові діячі мистецтва, шкільництва, журналістики, церковні діячі. Певним чином зі спортивно-сокільським рухом в Західній Україні були пов'язані імена письменника Богдана Лепкого, композитора Дениса Січинського, географа Степана Рудницького, поета і композитора Романа Купчинського, етнографа Ярослава Пастернака, журналіста Івана Белея (редактор «Діла»), мовознавця Степана Смаль-Стоцького, лікаря Мар'яна Панчиши-на. Усіляко підтримував спортові і пластові товариства й митрополит Андрей Шептицький. Тобто, спорт на західноукраїнських землях був частиною і одночасно формуючим чинником української культури.

Внаслідок приєднання Галичини, Буковини та Закарпаття до колишнього Радянського Союзу в кінці 40-рр. самодіяльний народний спортивний рух в цих регіонах було організаційно знищено і позбавлено національного підґрунтя. Багато відомих спортивних діячів та спортсменів були репресовані чи навіть фізично знищені, подібно як і вся галицька наукова та культурна еліта.

Починаючи з 1939 р. спортивному рухові Західної України відводилася роль «інтернаціоналізації» населення, а безперечно високий рівень спортивних досягнень мав на меті прославити «переваги соціалізму».

Свою національну сутність спорт мав можливість проявляти протягом тривалого часу лише за межами УРСР, серед української еміграції. Тому український еміграційний спорт можна розглядати, як природне продовження довоєнного західноукраїнського спорту та спортивного руху періоду «золотого десятиліття» на Сході України.

Виразні заходи організованого **спортивного життя в еміграції** спостерігаються вже в часи інтернування українських вояків в роки Першої світової війни на територіях Польщі та Чехословаччини в таборах Німецького Яблінного, Йозефова, Ліберця.

Дещо пізніше організований український спорт виникає і за океаном. Так, в 1924 р. в Нью-Йорку, а згодом в Джерсі-Сіті та Нью-Арку (США) засновується спортивне товариство «Чорноморська Січ», яке успішно діє й донині.

Унікальною, хоч і маловідомою в Україні, сторінкою українського спорту є розвиток спортивного руху серед українського населення в таборах для «переміщення осіб» (т. зв. «Ді-Пі») на територіях західних зон окупації Німеччини у перші повоєнні роки. У 1946 р. на території Німеччини та Австрії налічувалося більше 50-ти українських спортивних клубів. Це сторінка спортивної історії, якою по праву можемо пишатися. Бо який ще народ в умовах неволі і нестатків, гнаний і переслідуваний, проявляв таке життєлюбство, таку турботу про фізичний гарт і таку єдність фізичного і духовного.

І цей спортивний рух був не просто стихійним явищем з розряду розваг, а організованим і цілеспрямованим культурно-політичним чинником. У 1945—1948 рр. на німецькій землі діяла Рада Фізичної Культури (РФК), як координуючий орган усього українського еміграційного спортивного життя. РФК затвердила нормативи «Відзнаки Фізичної Вправності» для визначення рівня фізичної підготовленості. За ініціативою РФК у 1947 році було проведено унікальну в своєму роді Олімпіаду — «Олімпіаду Ді-Пі». Це були міжнаціональні змагання біженців з України, Польщі, Білорусії, Югославії, Прибалтики.

З розселенням українських біженців у країни Європи, Америки та Австралії, український спортивний рух в еміграції набув нових організаційних форм. Відновлюючи чи заново створюючи українські спортові та пластові осередки за зразком і на традиціях західноукраїнського спортивного руху, еміграційний спорт ніколи не втрачав національного підґрунтя. Саме ця риса надавала йому (спортові) притягальної сили серед тисяч знедолених, гнаних війною і нуждою «переміщених осіб», які всупереч обставинам усвідомлювали себе нероздільною частиною Української нації.

Найвищим проявом розвитку українського спорту за межами України було створення на американському континенті в 1955 році Української Спортової Централі Америки і Канади (УСЦАК), яка донині проводить цілеспрямовану координуючу роботу серед більшої частини українських спортивних клубів Америки та Канади. Спорт в умовах нинішнього еміграційного життя є вагомим чинником самовизначення українців, засобом протистояння асиміляційним процесам, дієвим виховним засобом. Тому так важливо, щоб до його організацій долучилися представники новітньої української еміграції.

Спортивний рух в Західній Україні, як і пізніше в еміграції, був вагомим явищем в історії українського відродження. Орієнтуючись на кращі зразки європейського спортивного руху, західноукраїнські спортивні товариства були глибоко національним за своєю суттю елементом культурно-просвітницького і національно-визвольного руху.

Органічне входження фізичної культури в загальний плин культурного життя народу, було джерелом його популярності і сили. Спорт, коли він розвивається на позиціях національної самоусвідомленості, здатний підсилювати розвиток культури, а остання, в свою чергу, стимулює розвиток спорту. Це один з уроків з нашої вітчизняної спортивної історії, який належить засвоїти.

У нинішніх обставинах українська спортивна еміграція тісно співпрацює з спортивними організаціями України, активно сприяючи українським спортсменам в їх виступах на міжнародних змаганнях.

УСЦАК постійно й тісно співпрацює з НОКом України, надаючи збірним командам України значну організаційну і матеріальну допомогу. Саме завдяки сплаті УСЦАКом вступних внесків, українські спортивні федерації в дуже короткий термін (1992 р.) були визнані міжнародними федераціями. Допомога надається в прийомі українських команд за кордоном, в їх зустрічах, розміщенні, організації побуту і тренувань. У 2000 р. між Львівським інститутом фізичної культури і УСЦАКом укладено угоду про виділення 10-ти спеціальних стипендій для студентів ЛДІФК. УСЦАК передає в Україну велику кількість архівної документації з історії розвитку українського спорту, колекції марок «Підпільної пошти України» олімпійської тематики, чимало спеціалізованої англо- і україномовної літератури. Подібним чином діють і інші організовані структури західної української діаспори та окремі громадяни українського походження.

Що ж внесли українці у розвиток світового спорту, олімпізму як спортсмени, судді, тренери, організатори, науковці? Дехто взагалі заперечує будь-яку роль України перед світовим спортом, з уваги на те, що впродовж майже всієї дотеперішньої історії олімпійського руху, Україна не існувала як

окрема держава. В кращому випадку визнається внесок українців у олімпійських здобутках інших держав.

Справді, українці, не маючи власної держави, не раз приносили славу державам-метрополіям, або країнам поселення, за збірні команди яких змушені були виступати: Австро-Угорщину, Росію, Румунію, Польщу, Чехословаччину, Латвію, США, Канаду, Австралію, Аргентину.

Радянський період для українських спортсменів був найбільш результативним і є добре відомим. З 1952 року, коли спортсмени СРСР вперше взяли участь в Іграх XV Олімпіади в Гельсінках, за радянські збірні команди на різних Олімпіадах виступали 639 спортсменів з України. Вони здобули 444 медалі: 196 золотих, 129 срібних і 119 бронзових.

Широко відомими у світі є імена уславлених українських спортсменів радянської доби: Марії Гороховської, Віктора Чукаріна, Лариси Латиніної, Бориса Шахліна, Леоніда Жаботинського, Валентина Манкіна, Валерія Борзова, Віктора Цибуленка, Павла Ледньова, братів Белоглазових, Зінаїди Турчиної, Олександра Шапаренка, Володимира Голубничого та багатьох інших. Але переліком імен цих спортсменів та їх товаришів не вичерпується список осіб, які мали причетність до великого спорту.

До піонерів сучасного олімпійського руху, без сумніву, відноситься Олексій Бутовський. У 1894 році він брав участь в роботі міжнародного Атлетичного конгресу в Парижі, на якому було відновлено сучасні Олімпіади; був присутнім на Іграх I Олімпіади в Греції, зробив чимало для популяризації олімпійського спорту, фізичної культури серед співвітчизників. І хоч він вважався представником від Росії, варто мати на увазі, що О. Бутовський був уродженцем Полтавської губернії, походив із знатної української родини. У списках запрошених почесних гостей та учасників паризького конгресу значиться також прізвище киянина Дмитра Меленевського. На I Олімпіаду до Греції самотужки діставались атлети з Києва і Одеси. Неабиякі шанси на успіх в Афінах мав київський борець та стрілок Микола Ріттер, але з певних причин він не виступав на олімпійській арені.

Детальніші дані про участь українців у олімпійських змаганнях маємо, починаючи з 1912 р., коли в Іграх V Олімпіади у Стокгольмі вперше взяли офіційну участь команди Росії та Австро-Угорщини.

На VIII Олімпіаді в Парижі в складі польської команди було восьмеро спортсменів зі Львова. А в чеській збірній виступав колишній сотник Української Народної Республіки гімнаст Андрій Фовицький. У цьому ж 1924 році на I зимових Олімпійських іграх в Шамоні виступав американець українського походження Валентин Білас (ковзани — 5000 м). Інший український американець Юрко Кояк (Коцай) на Іграх 1928 р. в Амстердамі з

олімпійським та світовим рекордами переміг на 100-метровій дистанції в плаванні горілиць. Срібну нагороду на цій Олімпіаді здобув також син селян-емігрантів з Галичини Стефан Галайко, виступаючи за американську боксерську команду.

Під чужими прапорами виступали українці і в більш пізній час. Наприклад, за команду Румунії виступала гімнастка українського походження Надя Каманечі (Каміначна), володарка восьми олімпійських медалей, серед яких п'ять золотих. Інший легендарний «румун», Іван Пацяхін (Пацайкін) встановив своєрідний рекорд, ставши переможцем у веслуванні в каное на 5-ти (!) олімпіадах поспіль (з XIV по XVIII) і зібравши колекцію з 8-ми золотих олімпійських медалей. Було би нерозумно зараховувати Україні бали і медалі всіх країн, за які доводилося виступати вихідцям з України, але знати, що і українці мають чим гордитися потрібно.

Шлях до офіційного визнання України міжнародним спортивним співтовариством був довгим і складним. Перші спроби самостійного виходу українських спортсменів на Олімпійські ігри зроблені були в недовгий період української державності 1917—1918 рр. Друга спроба нав'язати контакти з Олімпійським організаційним комітетом була зроблена напередодні XI Олімпійських ігор в Берліні (1936 р.). На передолімпійському конгресі групою галицьких спортивних діячів (І. Боберський, С. Гайдучок) та українськими політичними й культурними діячами Німеччини було запропоновано культурну програму від українців, та висловлене прохання офіційної акредитацію спеціального кореспондента.

У 1940 році в час існування Карпатської України, пізніше збройно ліквідованої угорськими і німецькими фашистами, до Закарпаття, у столицю карпатської України — містечко Хуст, з'їжджалися спортсмени із Західної України з надією взяти участь в наступній Олімпіаді. Світова війна зруйнувала ці плани. У повоєнний час тільки діячі української спортивної еміграції ще підіймали активний голос на захист незалежного українського спорту. Вони проводили пресові конференції, оприлюднювали заяви та звернення, проводили демонстраційні акції на Іграх Олімпіадах (Мюнхен-72, Монреаль-76), налагоджували контакти з діячами Міжнародного і Національних олімпійських комітетів. Ці зусилля не були марними. Врешті-решт тогочасний президент МОК американець Ейвері Брендедж підтвердив принципову можливість визнання НОК України, якщо такий буде створено. Далі естафету боротьби за створення НОК було продовжено в Україні.

В умовах так званої «перебудови» і нового піднесення національного відродження (кінець 80-х років) питання про самостійне представництво України на міжнародних змаганнях постало з новою силою. В 1989 році у Львові ефективно діяла ініціативна група за створення Українського

національного олімпійського комітету, котра гостро ставила питання про надання українському спорту державницького і національного статусу. Після опублікування на сторінках газети «Львів спортивний» (спец, випуск газети «Ленінська молодь») статті Євгена Бобка «Чому Україна не бере участі в Олімпійських іграх», почалася ґрунтовна дискусія, яка з часом перейшла й на шпальти республіканської преси.

В деяких містах розпочався збір підписів за створення незалежного НОК України. В короткий термін лише у Львові спортсменами було зібрано десятки тисяч підписів. Водночас у Києві при Управі Народного Руху України за ініціативою тодішнього голови Республіканської федерації санного спорту Валерія Шутого розпочав діяльність Український національний олімпійський комітет (УНОК). УНОК розгорнув бурхливе листування з міжнародними спортивними організаціями, зокрема з МОКом, домагаючись свого визнання.

І хоч подібне визнання на той час ще було малоімовірним, заходи УНОКу дещо прискіпили події в тодішніх владних кабінетах.

Уже в 1990 році відповідними державними органами управління галуззю фізичної культури і спорту України було розроблено перший проект Хартії Олімпійського Комітету України (ОКУ). Цей проект було запропоновано обговорити в регіонах. Проект Хартії був недосконалим, відстав від тодішньої політичної ситуації, яка наближала Україну до незалежності. Ця Хартія ще передбачала повну підлеглисть ОКУ НОК СРСР. Завданням ОКУ, згідно з планами авторів проекту, мало бути підготовка спортивних резервів для збірних команд СРСР, а не самостійний виступ на міжнародних змаганнях.

Другий варіант Хартії, який було представлено Генеральній Асамблеї засновників НОК України, суттєво відрізнявся від першого проекту. Цю Хартію було затверджено Асамблеєю засновників НОК України 22 грудня 1990 р. Асамблея того ж дня обрала персональний склад і першого президента НОК України. Ним став дворазовий олімпійський чемпіон з легкої атлетики Валерій Борзов.

Саме з грудня 1990 року розпочалася діяльність НОКу України, хоча до його офіційного визнання МОКом залишалося ще більше року. Офіційне визнання НОК України відбулося 9 березня 1992 року. Відразу після заснування НОК України, було створено Олімпійську Академію України (8 березня 1991 р.).

Процес офіційного олімпійського визнання України супроводжувався входженням Національних спортивних федерацій України в міжнародні федерації і повністю завершився у 1992 році. Належність України до авторитетних спортивних держав світу було підкреслено у 1994 році

членством у МОК тодішнього президента НОК України та міністра Міністерства молоді та спорту Валерія Борзова. У 2000 році членом Міжнародного Олімпійського Комітету став ще один видатний український олімпієць — легкоатлет із Донецька Сергій Бубка.

На XVI зимових Олімпійських іграх в Альбервіллі та на Іграх XXIV Олімпіади в Барселоні в 1992 р. спортсмени молодіої української держави були позбавлені можливості виступати окремими командами. Провідні українські атлети виступали у складі «Об'єднаної команди країн СНД та Грузії». Блискуче проявили себе в Арбервіллі фігурист з Одеси Віктор Петренко та київський хокеїст Олексій Житник, які стали чемпіонами XVI зимових Олімпійських Ігор. На Іграх XXV Олімпіади в Барселоні (1992 р.) спортсмени України здобули загалом (в командних і особистих змаганнях) 40 медалей: 17 золотих, 14 срібних, 9 бронзових. Олімпійськими чемпіонами 1992 року стали українські представники Олег Кучеренко (боротьба), Олександра Тимошенко (художня гімнастика), Георгій Погосов (фехтування), Олена Жирко і Марина Ткаченко (баскетбол), Сергій Бебешко і Юрій Гаврилов (гандбол), Ольга Бризгіна і Людмила Джигалова (легка атлетика), Тетяна Гуцу, Тетяна Лисенко, Ігор Коробчинський, Рустам Шаріпов, Григорій Місютін (спортивна гімнастика).

Пам'ятним для історії українського спорту залишиться перший виступ спортсменів України на міжнародній спортивній арені самостійною командою. Таким став блискучий дебют студентської збірної на змаганнях Всесвітньої Універсіади в Баффало (США, 1993 р.), де команда України посіла IV загальнокомандне місце.

У лютому 1994 року відбулися XVII зимові Олімпійські ігри в норвезькому місті Ліллегаммері, де вперше збірна України виступала незалежною командою в Олімпійських іграх. Золота медаль фігуристки Оксани Баюл, як і бронзова біатлоністки Валентини Цербе гідно увінчали перші старты України на зимових Олімпійських іграх.

Загалом 34 медалі (10-5-19) вибороли спортсмени незалежної України на Іграх XXVI Олімпіади в Атланті (США, 1996 р.). Перші золоті олімпійські медалі на літніх Олімпіадах здобули для України В'ячеслав Олійник (боротьба), Інеса Кравець (легка атлетика), Володимир Кличко (бокс), Тимур Тай-мазов (важка атлетика), Лілія Подкопаєва і Рустам Шаріпов (спортивна гімнастика), Ігор Матвієнко і Євген Браславець (вітрильний спорт), Катерина Серебрянська (художня гімнастика).

Варто зазначити про срібний успіхи біатлоністки Олени Петрової в Нагано (XVIII зимові Олімпійські ігри, 1998 рік).

Ігри XXVII Олімпіади в австралійському Сідней (2000 рік) принесли Україні 35 олімпійських медалей (3 — 20 — 12), серед яких золоті — плавчиня Яна Клочкова (дві медалі) та стендовик Микола Мільчев.

Не надто невдалим виявився виступ українців на XIX зимових Олімпійських іграх у Солт Лейк Сіті (США, 2002 рік). Тільки три спортсмени здобули залікові бали неофіційного командного заліку, посівши 2 п'ятих і одне шосте місце (С. Кравчук — лижна акробатка; В. Шевченко — лижні перегони, Л. Лудан — санний спорт).

Останні олімпійські успіхи України пов'язані з іменами переможців Ігор XXVIII Олімпіади 2004 року в Афінах. Серед них Яна Клочкова (плавання), Наталія Скакун (важка атлетика), Юрій Білоног (легка атлетика), Валерій Гончаров (спортивна гімнастика), Юрій Нікітін (стрибки на батуті), Олена Костевич (кульова стрільба), Іріні Мерлені та Ельбрус Тадеєв (боротьба).

В організаційних та фінансових справах НОКу України, державним органам управління спортом, Всеукраїнським спортивним федераціям істотно допомагає створений у діаспорі громадський комітет зі сприяння олімпійській підготовці і виступам атлетів України. Спортивні діячі та відповідні структури в Україні та в діаспорі завжди приязно і по-діловому вирішують важливі галузеві справи.

За період незалежності спортивні зв'язки українців із зарубіжними спортсменами і організаціями значно розширились. Чимала група команд і спортсменів, які раніше не мали виходу за кордон, тепер зважають хіба що лиш на фінансові обмеження. Спортсмени України, не враховуючи різноманітні міжнародні турніри, щороку беруть участь у понад 1 000 офіційних змаганнях. Проте перед українським спортом стоїть ціла низка складних проблем. Сформуємо їх за групами: організаційні, методичні, фінансово-матеріальні, морально-етичні.

Організаційні проблеми пов'язані з тим, що існуюча в нинішній Україні структура спорту майже повністю успадкована від колишнього Радянського Союзу. Ця структура залишається по суті авторитарною, вона зорієнтована значною мірою на переважно державне утримання спорту і вступає у протиріччя з економічними можливостями державного бюджету.

З іншого боку, негайна передача багатьох управлінських функцій громадським організаціям (федераціям) було б необачним кроком з огляду на їх фінансову і **організаційну неспроможність**. Окрім того, в Україні ще не прийшло нове покоління спортивних організаторів, здатних контактувати з міжнародними спортивними організаціями, входити в їхні організаційні структури, мати особисті надійні зв'язки, необхідні для швидкого вирішення

питань в інтересах українського спорту. Навіть на рівні суддівства міжнародних змагань Україна має недостатнє представництво.

В розвитку багатьох видів спорту порушено **матеріальну основу**, оскільки велика кількість колишніх радянських спортивних баз олімпійської підготовки залишилися поза межами України. Є серйозні проблеми із високоякісним інвентарем, обладнання, спортивною формою тощо.

Значна частина тренерів, що знаходиться нині при керівництві збірними командами України не має достатнього досвіду підготовки спортсменів до чемпіонатів світу і Олімпійських ігор, позаяк раніше займалася лише підготовкою резерву для збірних команд СРСР. До того ж доволі масового характеру набув **відплив кваліфікованих фахівців** спорту за межі України, де рівень їхньої оплати є значно вищим.

Існує і гостра **проблема національного порядку**, яка також залишилася Україні від імперії. Національні збірні команди України в етнічному, культурному і мовному плані переважно не є національними. А сам по собі високий рівень спортивних досягнень не обов'язково забезпечує спортові місце в культурі українського етносу і не робить його автоматично чинником національного відродження, якщо з нього вихолощені патріотизм і національна сутність. У цьому також криється одна із найскладніших морально-етичних проблем сучасного українського спорту.

Україна, в силу історичних причин, вступила в добу державотворення, коли національно-культурне піднесення не в однаковій мірі проявляється в різних її регіонах. Успішні виступи українських спортсменів на міжнародній арені впливають позитивно не тільки на світову громадську думку, але й сприяють консолідації й єднанню усієї української нації.

У найближчому майбутньому в галузі фізичного виховання та спорту України потрібно вирішити такі завдання:

1. Реформувати систему фізичного виховання і спорту в Україні, фундаментально змінивши стосунки між державним органом управління галуззю і Національним Олімпійським Комітетом; між Федераціями з видів спорту і спортивними клубами; між особою, як суб'єктом фізичної культури і спортивними організаціями, покликаними служити людині.

2. Повернути українському спорту національний зміст, бо по справжньому народним і значить масовим, він може бути лише на власному історичному, культурному, мовному і економічному гранті.

3. Переглянути теорію і практику фізичної культури, виходячи з нових реалій сучасного життя в Україні, з врахуванням державотворчих завдань, які стоять перед фізкультурно-спортивним рухом.

4. Поліпшити кадрову ситуацію в спортивних структурах України, залучивши до роботи в них фахівців з відповідним рівнем підготовки і належним рівнем громадської та національної свідомості.

5. У процесі перебудови фізкультурно-спортивного руху, зберегти рівень спортивних досягнень, не допустити спаду результативності в різних видах спорту, по можливості утримати або й розширити матеріальну базу.

6. Спорт із справи в основному державних структур, має стати психологічно, економічно і організаційно справою всіх і кожного особисто. Зберегти та примножити власне здоров'я і фізичну досконалість може лише свідомо, з активною життєвою позицією людина.

Більшість концептуальних ідей та поглядів на роль, організаційну структуру та завдання фізичної культури і спорту в Україні на період до 2028 року представлено в Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту. Цей важливий стратегічний документ містить вісім розділів:

I. Загальні положення.

II. Мета та завдання розвитку фізичної культури і спорту.

III. Фізичне виховання та масовий спорт (спорт для всіх) у формуванні здорового способу життя.

IV. Спорт вищих досягнень. Резервний спорт. Дитячо-юнацький спорт.

V. Економічна діяльність у сфері фізичної культури і спорту.

VI. Забезпечення розвитку фізичної культури і спорту.

VII. Міжнародна діяльність у сфері фізичної культури і спорту.

VIII. Очікувані результати.

Висновки. Таким чином, вивчення даної теми сприяє:

- розширенню уявлень студентів про основні історичні етапи становлення міжнародного спортивного руху та фізкультурно-спортивного руху в Україні;
- розкриттю основних проблем сучасного олімпійського руху і показує шляхи їх вирішення.

**Тема: ПРОГРАМНО-НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В УКРАЇНІ
(2 години)**

Мета заняття: опанувати програмно-нормативні засади розвитку галузі фізичної культури, законодавчій базі фізичної культури та спорту в Україні.

Конкретні цілі (знати, вміти):

1. Опанувати програмно-нормативні засади розвитку галузі фізичної культури.

2. Розглянути законодавчу базу фізичної культури та спорту в Україні.

Ключові слова: програмно-нормативні документи, спортивні товариства, науково-інформаційне забезпечення.

Основні поняття лекції: Закон України «Про фізичну культуру і спорт», Постанова Кабінету міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року», Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту, джерела фінансування фізичної культури.

Питання для розгляду

1. Законодавча база розвитку фізичної культури і спорту в Україні.
2. Основні напрямки впровадження фізичної культури.
3. Самоврядування у сфері фізичної культури.
4. Структура, взаємозв'язок і характер діяльності фізкультурно-спортивних організацій України.
5. Матеріально-технічна база фізичної культури і спорту.
6. Джерела фінансування галузі.
7. Науково-інформаційне забезпечення фізкультурно-спортивного руху.

Програмно-нормативні засади розвитку галузі фізичної культури

Законодавча база розвитку фізичної культури і спорту в Україні.

Історія становлення.

Обґрунтування: діяльність у сфері фізичної культури в Україні, як і будь-яка інша діяльність в межах держави, регулюється відповідними Законами і розробленими на їх підставі підзаконними актами.

Діяльність у сфері фізичної культури в Україні, як і будь-яка інша діяльність в межах держави, регулюється відповідними Законами і розробленими на їх підставі підзаконними актами: постановами, указами,

рішеннями, програмами, наказами, інструкціями, статутами, положеннями тощо. Прийняття Верховною Радою України відповідного Закону, як правило, супроводжується постановою про порядок введення цього закону в дію. Постановою передбачається створення найнеобхідніших підзаконних актів, які утворюють механізм функціонування прийнятого Закону. Інші підзаконні акти складаються державними органами управління різних рівнів і стосуються питань, що належать до їхньої компетенції.

Підзаконні акти не можуть перечити положенням, викладеним у Законі, як і Закони не повинні суперечити один одному. На кожен галузь діяльності діє вся сукупність Законів України, проте визначальними є закони про дану конкретну галузь. Так, на вирішення конкретних питань фізкультурно-спортивної діяльності впливають законодавчі акти економіки, освіти, медицини та інших галузей. Але основним для галузі фізичної культури і спорту є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (1994 р.). Крім цього Закону, для сфери фізичної культури важливими є Укази Президента України «Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні» (1994 р.) та «Про додаткові заходи щодо державної підтримки розвитку фізичної культури і спорту в Україні» (2002 р.); «Про розвиток олімпійського руху в Україні» (1992 р.); Цільова комплексна програма «Фізичне виховання — здоров'я нації» (1998 р.); Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України (1996 р.); Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004 р.); Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здоров'я нації». (2016 р.); Постанови Кабінету Міністрів України про підготовку спортсменів України до Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор тощо.

Зупинимося детальніше на аналізі окремих законодавчих документів.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» було прийнято Верховною Радою України 24 грудня 1993 р., як результат законодавчої ініціативи Міністерства України в справах молоді і спорту та депутатської комісії ВР України в справах молоді і спорту. До його підготовки були залучені провідні фахівці галузі. Проект Закону обговорювався в регіонах України, на Колегії Мінмолодьспорту України, в спортивних організаціях, товариствах, що дало можливість ввести до нього відповідні зміни і доповнення, врахувати нагромаджений в Україні та інших країнах передовий досвід. На заключному етапі до роботи над проектом були залучені досвідчені юристи та депутати. Проект Закону було обговорено і схвалено в парламентських комісіях. Подібний Закон прийнято в Україні вперше, що свідчить про увагу до проблем галузі з боку Верховної ради, Президента

держави, виконавчих структур влади. У 1999 році до Закону були внесені деякі зміни і доповнення.

Закон визначає загальні правові, соціальні, економічні та організаційні основи розвитку фізичної культури і спорту, визначає участь державних органів, посадових осіб, організацій, підприємств, установ у зміцненні здоров'я громадян засобами фізичної культури. Закон має вісім глав:

I глава — Загальні положення (7 статей);

II глава — Сфери і напрямки впровадження фізичної культури (8 статей);

III глава — Спорт — особлива сфера фізкультурної діяльності (10 статей);

IV глава — Державне управління в сфері фізичної культури і спорту (7 статей);

V глава — Самоврядування в сфері фізичної культури і спорту (4 статті);

V-A глава — Національна спортивна федерація (6 статей);

V-B глава — Фізкультурно-спортивні товариства (3 статті);

VI глава — Заключні положення (5 статей).

У I главі Закону йдеться про визначення понять фізичної культури і спорту, про завдання фізичної культури, державне регулювання в сфері фізичної культури. Важливим є те, що основним показником стану фізичної культури і спорту є рівень здоров'я і фізичного розвитку населення. Тобто визначальним названо не процес і показники, які його характеризують (масовість, спортивні досягнення, рівень забезпеченості), а кінцевий результат — рівень здоров'я. Цей, на перший погляд, незначний запис у ст.6 істотно змінює підходи до організації фізичного виховання.

Основні напрямки впровадження фізичної культури.

Основними напрямками впровадження фізичної культури ст. 8 вказаного Закону визначає такі:

1. Фізкультурно-оздоровча діяльність.
2. Фізичне виховання.
3. Масовий фізкультурно-спортивний рух.

У подальших статтях цього розділу розшифровується зміст роботи в названих напрямках у різних сферах діяльності: виробничій, соціально-побутовій, навчально-виховній, серед інвалідів, в масовому спорті тощо.

Особливо важливими є деякі нормативні вимоги Глави II Закону. Ось найосновніші:

1. В середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах уроки фізкультури проводяться не менше 3 разів в тиждень.

2. Фізична підготовка військовослужбовців здійснюється у формі спеціальних занять обсягом не менше 4 разів на тиждень.

В складі педагогічних колективів дошкільних дитячих установ та інших закладів освіти передбачаються посади фахівців з фізичного виховання. В дошкільних закладах мають проводитися щоденні фізкультурно-оздоровчі заняття.

Передбачено опрацювання державних нормативів фінансування на здійснення фізкультурно-оздоровчих питань. Прикро, що і ця вимога Закону поки що не виконується.

Окремі статті II глави стосуються фізкультурно-оздоровчої діяльності серед інвалідів і серед окремих категорій громадян (в'язнів) у місцях позбавлення волі.

У III главі встановлюються питання спорту. Йдеться про спортивні змагання, про види спорту, про спортивну класифікацію, про гарантії підвищення спортивної кваліфікації, про спорт вищих досягнень, про національні збірні команди, про спортивне суддівство, про професійну діяльність у спорті, про спортивні відзнаки.

Більшість з означених питань вирішуються на законодавчому рівні вперше. Зокрема такі наболілі, як встановлення соціально-побутових пільг для провідних спортсменів, унормування статусу члена збірної команди України, окреслені питання професійної діяльності в спорті.

Питання державного управління у сфері фізичної культури і спорту вирішуються в IV главі. Законом передбачено, що центральний орган державного управління фізичною культурою розробляє, а Кабінет Міністрів України (Президент) затверджує Державну програму розвитку фізичної культури і спорту. Кабінет Міністрів України затверджує систему програмно-оціночних нормативів і вимог щодо фізичного розвитку населення.

Рівень фізичного розвитку визначається органами охорони здоров'я.

Верховна Рада України визначає державну політику. Органом державної виконавчої влади у сфері фізичної культури сьогодні є **Міністерство молоді та спорту України** (тут і надалі іменуємо найвищий державний орган управління галуззю Держкомспортом, зважаючи на численні зміни його назви, які відбулися за останні роки), а на регіональному рівні відповідні органи, створені місцевими органами державної виконавчої влади та самоврядування.

Зауважимо, що у 2019 році пройшло реформацію раніше утворене Міністерство молоді та спорту, як центральний орган розвитку сфери фізичної культури і спорту.

У цій главі розглядаються також питання фінансового матеріально-технічного, кадрового, правового та інформаційного забезпечення фізичної культури.

Важливо, що нормативи мінімальної забезпеченості спортивними спорудами житлових районів, підприємств, установ всіх форм власності визначаються державним органом у сфері фізичної культури України разом з органами управління будівництва та архітектури.

Спорудження та утримання об'єктів фізичної культури в сільській місцевості здійснюється за рахунок державного та місцевого бюджетів. Не допускається (ст. 29) перепрофілювання та ліквідація діючих фізкультурно-спортивних споруд, а також будівництво дошкільних виховних, загальноосвітніх і професійних навчально-виховних закладів без передбачених нормативами фізкультурно-спортивних споруд.

Самоврядування у сфері фізичної культури. Самоврядування у сфері фізичної культури і спорту врегульовується в главі V Закону. В ній розглянуто стосунки держави з Національним олімпійським комітетом України, Національними спортивними федераціями; питання господарсько-комерційної діяльності фізкультурних організацій. Вказується (ст. 33), що громадські фізкультурно-спортивні організації та їх об'єднання керуються в своїй діяльності також Законом «Про об'єднання громадян».

Статтями 34 і 35 передбачена можливість отримання від держави матеріально-фінансової допомоги.

Викликає сумнів, на наш погляд, доречність запису в ст. 34 Закону про те, що «Міністерство України в справах молоді і спорту здійснює контроль за діяльністю національних спортивних федерацій». Адже федерації є незалежними об'єднаннями громадян, які діють у відповідності з власним Статутом. Як певне посягання на права федерацій і самих спортсменів можна розглядати і положення ст. 2 про те, що Міністерство України в справах молоді і спорту «...комплектує національні збірні команди України» і, що члени збірних команд України можуть брати участь у будь-яких спортивних змаганнях лише за згодою Мінмолодьспорту України.

Разом з тим, Закон України про фізичну культуру і спорт є одним із найважливіших та прогресивних документів галузі часів новітньої української державності.

Більшість концептуальних ідей та поглядів на роль, організаційну структуру та завдання фізичної культури і спорту в Україні на період до 2025 року представлено в **Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здоров'я нації»**. Цей важливий стратегічний документ містить вісім розділів:

- I. Загальні положення.
  - II. Мета та завдання розвитку фізичної культури і спорту.
  - III. Фізичне виховання та масовий спорт (спорт для всіх) у формуванні здорового способу життя.
  - IV. Спорт вищих досягнень. Резервний спорт. Дитячо-юнацький спорт.
  - V. Економічна діяльність у сфері фізичної культури і спорту.
  - VI. Забезпечення розвитку фізичної культури і спорту.
  - VII. Міжнародна діяльність у сфері фізичної культури і спорту.
- Очікувані результати.

Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року затверджена Указом Президента України у 2016 році. Цим Указом також:

1. Zobов'язano виконками місцевих Рад розробити регіональні програми розвитку фізичної культури.
2. Засновані президентські стипендії для перспективних спортсменів України.
3. Zobов'язano Кабінет Міністрів України:
  - вирішити питання про матеріальні винагороди для чемпіонів та призерів Олімпійських ігор, чемпіонів світу, Європи;
  - забезпечити фінансування участі збірних команд України в міжнародних змаганнях.

Головною метою Цільової програми є створення необхідних соціально-економічних, нормативно-правових, організаційно-технічних умов щодо підвищення життєздатності сфери фізичної культури і спорту та адаптації її до ринкових відносин.

Основними завданнями програми є: зміцнення здоров'я населення на принципах здорового способу життя; посилення впливу фізичної культури на підвищення продуктивності праці та обороноздатності; сприяння економічному і соціальному прогресу; утвердження міжнародного авторитету України.

Найважливішими напрямками розвитку фізичної культури Програма стверджує такі:

- фізичне виховання у навчально-виховній сфері;
- фізкультурно-оздоровча робота у виробничій і соціальній побутовій сфері;
- фізична підготовка військовослужбовців;
- фізкультурно-оздоровча та спортивна діяльність серед інвалідів;
- спорт вищих досягнень.

Для реалізації завдань Програми передбачається:

- a) У навчально-виховній сфері:

- встановлення державних вимог до фізичного виховання дітей;
- забезпечення обґрунтованих обсягів рухової активності (в дошкільних виховних закладах — щоденно, в середніх навчальних закладах — не менше 3 год., у вищих навчальних закладах — не менше 4 год. на тиждень);
- розробка системи тестів і оціночних нормативів і вимог до фізичного розвитку та рівнів фізичної підготовки;
- введення єдиного «паспорта — здоров'я»;
- введення заліків з фізичної культури в середніх освітніх закладах (5, 9, 11 класи) та професійно-технічних і вищих навчальних закладах;
- створення умов для фізкультурних занять в закладах післядипломної освіти;
- розроблення нормативів кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення фізичного виховання;
- організація «шкіл здоров'я» при диспансерах, поліклініках, виховних закладах.

б) У соціально-побутовій сфері:

- передбачити посади спеціалістів з фізкультурно-оздоровчої роботи в штатних розписах міністерств і відомств;
- запровадити критерії оцінки розвитку фізичної культури;
- рекомендувати ввести посади організаторів фізкультурно-оздоровчої роботи на підприємствах і установах з кількістю працівників понад 500 осіб (поза залежністю від форм власності);
- запровадити нормативи фінансування розвитку фізичної культури з фондів соціального розвитку;
- створювати автоматизовані діагностичні центри при спортивних клубах, профілакторіях і т.п.;
- ввести обов'язкові заняття з фізичної культури для працюючих в екстремальних умовах (авіатори, водії локомотивів, служб рятування тощо);
- розробити програми самостійних занять фізичною культурою та комплекси вправ для різних демографічних груп населення;
- обладнати містечка здоров'я, пункти прокату спортінвентарю в парках культури і зонах відпочинку.

в) У підготовці військовослужбовців:

- розробити програмно-нормативне забезпечення фізичної підготовки особового складу військових формувань із врахуванням специфіки їхньої діяльності;
- розробити настановну програму з фізичної підготовки в Збройних Силах;

- ввести у всіх військових формуваннях обов'язкові заняття фізичною підготовкою обсягом не менше 4 годин на тиждень;

- запровадити єдину систему контролю за рівнем фізичної підготовки військовослужбовців, особового складу правоохоронних органів, інших військових формувань;

- створити регіональні центри (табори) фізичної підготовки допризовників.

г) У роботі з особами з інвалідністю:

- впровадити науково-обґрунтовану систему організації занять фізичною культурою та спортом;

- розробити систему добору осіб з інвалідністю для організації занять фізичною культурою і спортом;

- забезпечити обладнанням спортивні споруди для проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з особами з інвалідністю.

д) У спорті вищих досягнень:

- визначити пріоритетні види спорту, в яких спортсмени України спроможні на високі спортивні досягнення;

- удосконалити систему підготовки національних збірних команд України;

- розробити нормативно-правову базу, яка регламентуватиме професійну діяльність спортсменів і фахівців;

- здійснити заходи щодо створення належних умов членам та тренерам національних збірних команд.

Управління програмою (розділ V) здійснює Кабінет Міністрів України. Безпосередня організація і контроль за виконанням програми покладається на Міністерство молоді та спорту України, окремі Міністерства та відомства. Органи державного управління виконавчої влади звітують перед Держкомспортом про хід виконання відомчих і територіальних програм розвитку фізичної культури та спорту.

Розвиткові фізичної культури і спорту в сільській місцевості присвячено III-й розділ Програми, що свідчить про особливу увагу до розвитку фізкультурно-спортивного руху в сільській місцевості.

25 березня 2004 року в столиці України в м. Києві відбувся Перший спортивний конгрес України, головним підсумком якого було обговорення та визначення довгострокових орієнтирів подальшого розвитку фізичної культури і спорту в державі. Підсумковим документом Конгресу стала Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004). В основу Доктрини, як визначив у своїй доповіді тодішній Голова державного комітету України з питань фізичної культури і спорту Микола Костенко, покладено ідею надання переваги загальнолюдським цінностям, задоволення

потреби кожного громадянина країни у створенні належних умов для занять фізичною культурою і спортом.

Метою Доктрини є орієнтація українського суспільства на поетапне формування ефективної моделі розвитку фізичної культури і спорту на демократичних та гуманістичних засадах. Важливим положенням цього стратегічного документу є те, що фізична культура розглядається як складова загальної культури, суспільними проявами якої є фізичне виховання та масовий спорт, є важливим чинником здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля, формування гуманістичних цінностей та створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини. Зазначається, що спорт сприяє досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявленню резервних можливостей організму, формуванню патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави.

Як зазначається в Загальних положеннях Доктрини, держава стимулюватиме об'єднання зусиль заінтересованих державних, громадських, приватних організацій та широких верств населення для визначення стратегічних напрямів розвитку сфери фізичної культури і спорту, прогнозування перспективних процесів, використання системного і програмно-цільового підходів у розробленні та здійсненні практичних заходів.

Загалом зауважимо, що значна частина задекларованих положень в програмно-нормативних документах залишається невиконаною і деколи механічно переписується з одного в інший. На наш погляд, фактично не існує системи контролю за виконанням попередніх рішень.

Разом з тим зазначимо, що в галузі фізичної культури і спорту сучасної України створено достатню програмно-нормативну базу для успішного й ефективного розвитку сфери.

Державні програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні.

Постанова Верховної Ради України про порядок введення в дію Закону України „Про фізичну культуру і спорт” зобов'язала Кабінет Міністрів України до 01.06.1994 року прийняти Державну програму фізичної культури і спорту. Така перша програма була затверджена Указом Президента України у червні 1994 року. 1 вересня 1998 року в Україні була прийнята друга програма – „Фізична культура – здоров'я нації”.

Державні програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні спрямовані на практичну реалізацію Закону України „Про фізичну культуру і спорт”. Вони розкривають основні напрямки державної політики в галузі фізичної культури і спорту, визначають їх роль у житті суспільства,

показують тенденції розвитку фізкультурно-спортивного руху та накреслюють практичні заходи щодо впровадження фізичної культури в побут громадян, а також основні засади організаційного, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного та інших їх забезпечень на певних етапах суспільного розвитку.

На основі Державної програми розвитку фізичної культури і спорту Кабінет Міністрів України передбачає відповідний розділ у програмах економічного і соціального розвитку України.

Державна програма розвитку фізичної культури і спорту розробляється за певний період часу.

«Державні вимоги до фізичного виховання» містять основні концептуальні положення, характеристику рівнів, змісту та форми фізичного виховання, оцінку тих, хто займається, кадрове забезпечення та керівництво фізичним вихованням. Вони визначають мету фізичного виховання у навчально-виховній сфері та її завдання, принципи побудови педагогічного процесу з фізичної культури в освітніх установах.

Однією з центральних проблем формування системи фізичного виховання є підготовка навчальних програм, тому що вони визначають обсяг знань, умінь і навичок виконувати рухові дії, що підлягають засвоєнню протягом навчання і сприяють розвитку особи відповідно до державних вимог у цій галузі. Іншими словами, навчальна програма – це сукупність теоретичного і практичного матеріалу, спеціально підбраного для вирішення освітніх, оздоровчих і виховних занять фізичного виховання.

Єдина державна навчальна програма не може враховувати усієї різноманітності інтересів та побажань учнів і вчителів, місцевих умов, національних та регіональних традицій. Тому для забезпечення державних інтересів у фізичному вихованні дітей та учнівської молоді, з одного боку, та захисту прав навчальних закладів щодо визначення змісту і засобів фізичного виховання учнівської молоді, передбачених статтею 12 Закону України „Про фізичну культуру і спорт”, з іншого боку, сьогодні розробляються програми трьох рівнів: базові, регіональні та робочі. Така градація програм передбачена „Державними вимогами до навчальних програм з фізичного виховання у процесі освіти”, затвердженими Міністерством освіти України 25.05.2008 року (Наказ № 188).

Програма будь-якого рівня повинна будуватися відповідно до сучасних наукових досягнень та з урахуванням: рівня знань, умінь і навичок, конвенційної і координаційної підготовки тих, хто займається; можливих між предметних зв'язків; впливу навчального матеріалу на всебічний розвиток; кінцевого результату в навчанні; фізичного розвитку та підготовленості учнів; потреби їх підготовки до творчої діяльності і життя.

Базові програми визначають мінімальний рівень фізкультурної освіти, яку держава зобов'язується забезпечити всім дітям, учням, студентам і військовослужбовцям незалежно від типу і форми власності навчально-виховного закладу в якому вони навчаються, регіону проживання, національності, індивідуальних особливостей.

У базових навчальних програмах не повинно бути фізичних вправ, для визначення яких немає умов у будь-якому регіоні України, і таких, що пов'язані з невиправним ризиком для життя і здоров'я, не відповідають естетичним вимогам, формують культ насильства і жорсткості.

На основі базових програм розробляються регіональні навчальні програми, які, враховуючи регіональні і національні особливості та традиції, кліматичні та екологічні умови, визначають рівні рухової підготовленості учнів та студентів у навчальних закладах різних регіонах України. У якості регіону може виступати область. Зміст регіональних програм може розширюватись у рамках регіонального ліміту часу, відтвореного на предмет, і містити матеріал з поглибленням вивчення одного або декількох видів спорту.

Зміст робочих програм визначаються викладачами конкретного навчального закладу. При їх розробці враховуються: місцеві кліматичні умови; традиції і матеріальна база навчально-виховного закладу; спеціалізація викладачів; інтереси учнів і рівень їх підготовленості; кількість уроків, відведених на предмет у кожному навчальному закладі. Навчальні програми для учнів професійних навчальних закладів і студентів ЗВО повинні врахувати особливості майбутньої професійної діяльності.

Робоча програма повинна містити систему розумно підібраних, логічно дидактично розміщених рухових дій. Порції теоретичних відомостей і засобів, що забезпечують належну загальну фізкультурну освіту і підготовленість кожної дитини, учня, студента, військовослужбовця.

Формування фахівцями робочих програм сприяє росту їх професійної майстерності та підвищує відповідальність і, головне, робить процес фізичного виховання творчим і реальним, а не формальним, як це спостерігалось у минулому.

Концепція державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури та спорту в Україні на період до 2020 року.

Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована Концепція Впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі є основою політики сьогодення.

На сучасному етапі в Україні існує ряд проблем, що заважають нам наблизитись до стандартів Європейського союзу:

складне соціально-економічне становище українського суспільства;

намагання знецінення моральних та патріотичних переконань громадян України у зв'язку із пропагандою жорстокості, насильства, зокрема через засоби масової інформації;

демографічна криза, яка зумовлюється зменшенням кількості населення України з 51,4 мільйона у 1994 році до 45,2 мільйона у 2014 році;

погіршення стану здоров'я населення з різко прогресуючими хронічними хворобами серця, гіпертонією, неврозом, артритом, ожирінням тощо, призвело до того, що порівняно з 2007 роком кількість осіб, які віднесені за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, збільшилася на 40 відсотків;

невідповідність вимогам сучасності та значне відставання від світових стандартів ресурсного забезпечення сфери фізичної культури і спорту, а саме організаційного, кадрового, науково-методичного, медико-біологічного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного;

не сформовано сталих традицій та мотивацій щодо фізичного виховання і масового спорту як важливого чинника фізичного та соціального благополуччя, поліпшення стану здоров'я, ведення здорового способу життя і подовження його тривалості.

Аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом

Основні причини виникнення проблем, пов'язаних із кризовою ситуацією у сфері фізичної культури і спорту, характеризуються такими чинниками:

низька відповідальність за дотримання вимог законодавчих та нормативно-правових актів щодо організації фізичного виховання в системі освіти;

знецінення традиційних моральних цінностей, у зв'язку з пропагандою жорстокості, насильства, зокрема через засоби масової інформації, негативно впливають на моральні та патріотичні переконання громадян України;

обмежена рухова активність, нераціональне та незбалансоване харчування, фактори асоціальної поведінки у суспільстві;

невідповідність потребам населення послуг, що надаються засобами фізичної культури і спорту за місцем проживання, роботи громадян та в місцях масового відпочинку населення, у тому числі в сільській місцевості, та населення з інвалідністю;

низький рівень ресурсного забезпечення дитячо-юнацького та резервного спорту;

відсутність спортивної інфраструктури, здатної задовольнити потреби населення у щоденній руховій активності відповідно до фізіологічних потреб, у тому числі осіб з обмеженими фізичними можливостями;

невідповідність баз олімпійської та параолімпійської підготовки європейським та світовим стандартам якості;

обладнання та інвентар, які здатні задовольнити попит населення та конкурувати з іноземними виробниками, представленими на вітчизняному ринку;

низький рівень пропаганди в засобах масової інформації та просвіти населення щодо усвідомлення цінності здоров'я, відповідального ставлення батьків до виховання своїх дітей та відсутність ефективної системи стимулювання населення до збереження свого здоров'я;

невисока престижність професій у сфері фізичної культури і спорту, низький рівень матеріального заохочення працівників бюджетного сектору цієї сфери;

недостатнє фінансування фундаментальних та прикладних досліджень, невідповідність системи впровадження результатів досліджень у практику фізкультурно-спортивної діяльності сучасним вимогам;

низький рівень медичного та медико-біологічного забезпечення осіб, що займаються фізичною культурою і спортом, та медико-біологічного забезпечення підготовки спортсменів високого класу;

вкрай недостатнє бюджетне фінансування та неефективне залучення позабюджетних коштів;

відсутній механізм інвестування у розвиток і популяризацію масового спорту;

існування регуляторних функцій з боку держави, що суперечить законодавчій базі та практиці діяльності спортивних інституцій європейського співробітництва.

Комплексний підхід до розв'язання існуючих проблем на основі використання програмно-цільового методу потребує розроблення, затвердження та виконання протягом 2020 року нової державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури та спорту в Україні на період до 2025 року (далі - Програма).

Мета Програми

Відведення фізичній культурі і спорту в Україні провідної ролі у новій політиці інтеграції України до європейського простору як важливого чинника здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві.

Визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів

Подальший розвиток фізичної культури і спорту може бути забезпечений за такими варіантами.

Перший варіант передбачає збереження традиційної системи розвитку фізичної культури і спорту, спрямованої на збереження стабільно-середньої ситуації, яка включає епізодичні та розрізнені заходи з розв'язання нагальних та тимчасових проблем організації дозвілля населення і підготовки національних збірних команд, що не дасть позитивного результату і ще більше загострить нинішню кризову ситуацію в Україні.

Другий варіант передбачає здійснення організаційно-практичних заходів щодо приведення сфери фізичної культури і спорту до цілком автономної моделі управління, в якій відсутня координуюча функція з боку держави. Керівництво сферою фізичної культури і спорту здійснюється органами, відповідальними за координацію олімпійського руху із значним залученням фінансових ресурсів приватного сектору країни. Це зможе значним чином скоротити фінансові ресурси державних та місцевих бюджетів для забезпечення сфери фізичної культури і спорту. У зв'язку з відсутністю належного інвестиційного клімату в країні та слабким рівнем приватного сектору, даний варіант не дасть можливості вирішити проблемні питання сфери фізичної культури і спорту в Україні.

Третій, оптимальний варіант, передбачає поєднання зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських інституцій для проведення реформи у сфері фізичної культури і спорту в Україні з метою приведення сфери у відповідність до європейських вимог і стандартів шляхом визначення за основу європейської моделі реформування та побудови взаємовідносин між державою і сферою фізичної культури і спорту, підвищення рівня публічності та прозорості в діяльності центрального органу виконавчої влади сфери фізичної культури і спорту, підвищення автономності національних спортивних федерацій, вдосконалення національного анти допінгового законодавства, що в свою чергу створить умови для відведення фізичній культурі і спорту в Україні провідної ролі у новій політиці інтеграції України до європейського простору.

Шляхи і способи розв'язання проблеми, строк виконання Програми

У період до 2025 року для розв'язання проблем передбачається здійснити комплекс заходів, спрямованих на створення умов:

для відведення фізичній культурі і спорту в Україні провідної ролі у новій політиці інтеграції України до європейського простору;

для фізичного виховання і спорту в усіх типах навчальних закладів, за місцем роботи, проживання та місцях масового відпочинку населення, у Збройних Силах та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, у правоохоронних органах, рятувальних та інших службах, у місцях попереднього ув'язнення та в установах виконання покарань;

з відродження та впровадження національно-патріотичного виховання;

з підтримки дитячого, дитячо-юнацького, резервного спорту, спорту вищих досягнень, спорту інвалідів та ветеранів;

для забезпечення розвитку олімпійських, не олімпійських видів спорту, видів спорту інвалідів та видів спорту, не включених до програм Параолімпійських і Дефолімпійських ігор, у яких беруть участь інваліди;

для усвідомлення та закріплення у суспільстві поняття рухової активності як невід'ємного чинника здорового способу життя та успішної життєдіяльності;

для поліпшення організаційного, нормативно-правового, кадрового, матеріально-технічного, фінансового, науково-методичного, медичного, інформаційного забезпечення сфери фізичної культури і спорту.

Розв'язання проблем здійснюватиметься, зокрема, шляхом:

здійснення аналізу національного законодавства у сфері фізичної культури і спорту з метою приведення його у відповідність до європейських вимог та стандартів;

визначення за основу європейської моделі реформування та побудови взаємовідносин між державою і сферою фізичної культури і спорту, яка передбачає наявність центрального державного органу влади, що розробляє та реалізує державну політику в галузі фізичної культури і спорту тісно співпрацює з національними спортивними федераціями з високим рівнем автономності;

підвищення рівня публічності та прозорості в діяльності центрального державного органу влади, що розробляє та реалізує державну політику в галузі фізичної культури і спорту;

збільшення в навчальних закладах усіх типів обсягів рухової активності на тиждень та виховання здорової дитини із широким залученням батьків до такого процесу;

створення умов для розвитку регулярної рухової активності різних верств населення для зміцнення здоров'я з урахуванням інтересів, побажань, здібностей та індивідуальних особливостей кожного;

підтримання діяльності центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", регіональних центрів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю "Інваспорт" та центрів олімпійської підготовки, у тому числі державних;

удосконалення процесу відбору обдарованих дітей, які мають високий рівень підготовленості та здатні під час навчально-тренувальних занять витримувати значні фізичні навантаження, для подальшого залучення їх до системи резервного спорту;

підтримання закладів фізичної культури і спорту, зокрема дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю, шкіл вищої спортивної майстерності, центрів студентського спорту вищих навчальних закладів та залучення до навчально-тренувального процесу провідних тренерів;

підтримання та розвитку олімпійського, не олімпійського, параолімпійського та дефолімпійського руху;

введення єдиної формули розподілу державних коштів серед олімпійських та не олімпійських видів спорту, який має базуватися на підставі прозорого та зрозумілого всім рейтингу, стимулюватиме спорт і спортсменів до конкуренції та досягнення кращих спортивних результатів;

взаємодії з громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості з високим рівнем автономності та іншими суб'єктами сфери фізичної культури і спорту;

врегулювання системи розвитку матеріально-технічної бази спорту та вжиття дієвих заходів до залучення інвестицій на зазначену мету;

розбудова спортивної інфраструктури на засадах державно-приватного партнерства;

поступового оновлення спортивної матеріально-технічної бази закладів фізичної культури і спорту, зокрема дитячо-юнацьких спортивних шкіл і загальноосвітніх навчальних закладів;

будівництва спортивних споруд або реконструкції та модернізації діючих, зокрема щорічного будівництва багатофункціональних майданчиків, басейнів та льодових арен, облаштування воднолижними канатними дорогами водоймищ тощо;

облаштування пішохідних та велосипедних доріжок, рекреаційних зон, парків відпочинку, спортивних споруд та інших місць для активного дозвілля населення;

підтримання вітчизняного виробництва товарів спортивного призначення;

оптимізації мережі вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку спеціалістів з фізичної культури і спорту, відповідно до галузевих і регіональних потреб у кваліфікованих кадрах;

впровадження в межах державного замовлення дієвої системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в освітній галузі "Фізичне

виховання, спорт і здоров'я людини", удосконалення процедури атестації тренерів та інших фахівців у сфері фізичної культури і спорту;

забезпечення з урахуванням міжнародного досвіду належної організації наукових досліджень у науковій галузі "Фізичне виховання і спорт" та впровадження їх результатів у практику фізкультурно-спортивної діяльності та підготовки спортсменів високого класу;

популяризації здорового способу життя та подолання стану суспільної байдужості до здоров'я нації, у тому числі за рахунок широкого впровадження соціальної реклами різних аспектів здорового способу життя в засобах масової інформації та заборони усіх прямих та прихованих видів реклами алкоголю, тютюну тощо;

удосконалення національного анти допінгового законодавства;

удосконалення системи відзначення та заохочення спортсменів, тренерів, ветеранів фізичної культури і спорту;

удосконалення механізму розрахунку видатків при визначенні обсягів між бюджетних трансфертів на фізичну культуру і спорт;

звільнення держави від непритаманних функцій на практиці діяльності спортивних інституцій європейського співтовариства;

сприяння інвестиційному клімату у спорті.

Очікувані результати виконання Програми, визначення її ефективності
Виконання Програми дасть можливість:

збільшити рівень охоплення населення руховою активністю на 1-2 відсотки щороку;

здійснити утвердження патріотизму та національної самосвідомості молоді, підвищити зацікавленість щодо служби у Збройних силах України, готовність до захисту країни, збереження та вшанування національної пам'яті;

залучити до 60 відсотків дітей та молоді 6-23 років до занять у дитячо-юнацьких спортивних школах, створити умови для розвитку резервного спорту та ефективного поповнення складу національних збірних команд;

забезпечити збереження передових позицій успішної участі українських спортсменів у міжнародних змаганнях різного рівня;

досягти насичення спортивними спорудами у кількості і якості, що надасть змогу створити необхідні умови для залучення різних категорій громадян України до занять фізичною культурою і спортом та підвищити рівень забезпеченості населення спортивними залами, плавальними басейнами та спортивними майданчиками з розрахунку на 10 тис. осіб (очікуване щорічне зростання на 2 відсотки), які б давали можливість забезпечити на даних спорудах мінімальний (науково обґрунтований) обсяг рухової активності;

створити цивілізовані умови для соціальної адаптації та реабілітації інвалідів і осіб з обмеженими фізичними можливостями;

забезпечити спортивними клубами та фізкультурно-оздоровчими закладами з розрахунку один заклад на 5 тис. населення;

забезпечити центрами фізичного здоров'я населення з розрахунку не менше одного на одну адміністративно-територіальну одиницю;

підвищити рівень авторитету країни у світовому спортивному співтоваристві.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДО 2028 РОКУ

Стратегія дає змогу комплексно підійти до розвитку сфери, з використанням інклюзивного підходу та рівних можливостей для всіх верств українського суспільства, оновленої системи виховання атлетів, тренерів, менеджерів та функціонерів. Стратегія визначає мету та основні завдання, спрямовані на створення умов для розвитку олімпійського руху, спорту вищих досягнень, які є основою формування позитивного іміджу України у світовому співтоваристві, підтримку паралімпійського і дефлімпійського руху, популяризації занять фізичною культурою і спортом як одного із напрямків самореалізації українців. Цей документ визначає напрям розвитку фізичної культури і спорту України на наступні вісім років та поділяється на три етапи:

Перший етап 2020-2022 – визначення власних шляхів та затвердження плану дій, удосконалення нормативно-правової бази.

Другий етап 2023-2024 – реалізація плану дій та впровадження інновацій у сфері фізичної культури і спорту.

Третій етап 2024-2028 – підвищення конкурентоздатності сфери фізичної культури і спорту України в світі.

Стратегія підготовлена на виконання Указу Президента України №837/2019 від 8 листопада 2019 року "Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави" відповідно до засад Олімпійської Хартії Міжнародного олімпійського комітету, Міжнародної хартії фізичного виховання, фізичної активності та спорту ЮНЕСКО, Європейської Спортивної Хартії, Національної стратегії "Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація".

3. Структура, взаємозв'язок і характер діяльності фізкультурно-спортивних організацій України

Для ефективного розвитку сфери фізичної культури і спорту історично склалися різноманітні форми організації. В Україні, як і в більшості зарубіжних країн, окрім широко розгалужених самодіяльних спортивних об'єднань, успішно функціонують державні, регіональні, муніципальні органи координації і управління сферою фізичної культури та спорту.

Державне управління здійснюється найчастіше у формі спеціально створених міністерств, комітетів, департаментів чи управлінь, на які покладено обов'язки щодо координації та управління оздоровчою і спортивною роботою.

У деяких країнах функціонують спеціальні «Президентські ради», які готують національні програми фізичного розвитку населення, або ж здійснюють експертні оцінки конкретних програм державного масштабу (наприклад, підготовки до Олімпійських ігор).

Відповідні органи управління спортом існують і на регіональних рівнях. Проте найбільш масовими, впливовими і функціонально спроможними є самодіяльні, самоврядні спортивні об'єднання (спортивні клуби, асоціації, ліги, федерації тощо).

Україна успадкувала організаційну структуру і характер діяльності спортивних організацій від колишнього СРСР, провівши лише деяку їх пере структурування із врахуванням нових завдань розвитку фізкультурно-спортивної сфери.

Згідно із Законом України «Про фізичну культуру і спорт», державну політику і законодавче регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту, як і контроль за реалізацією Державних програм розвитку фізичної культури і спорту, здійснює Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України.

В окремі проміжки часу в Україні центральними органом державної виконавчої влади в сфері управління фізичною культурою і спортом були Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту, Міністерство у справах молоді і спорту, котрі забезпечували реалізацію державної політики в галузі фізичної культури і несли відповідальність за її виконання.

У 2005 році уряд нового Президента України Віктора Ющенка поклав відповідальність за розвиток сфери фізичного виховання і спорту на новостворене Міністерство молоді та спорту.

Як зазначається в Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту (2004), держава реалізовує заходи, спрямовані на формування та подальше вдосконалення сфери фізичної культури і спорту. Держава стимулює об'єднання зусиль заінтересованих державних, громадських, приватних організацій та широких верств населення для визначення стратегічних напря-

мів розвитку сфери фізичної культури і спорту, прогнозування перспективних процесів, використання системного і програмно-цільового підходів у розробленні та здійсненні практичних заходів.

Місцеві органи державної влади і органи місцевого самоврядування створюють у своєму складі відповідні органи управління фізичною культурою і спортом.

Обласні (міські, районні) управління фізичної культури і спорту організовують виконання державної і регіональних програм і здійснюють широке коло заходів щодо координації зусиль спортивних та інших зацікавлених організацій на місцевому рівні.

При Радах депутатів усіх рівнів функціонують відповідні депутатські комісії, які зі свого боку займаються вирішенням питань з фізичної культури.

Третьою управлінською ланкою на регіональному та місцевому рівні є відділи або посадові особи (найчастіше заступники голів Рад), які керують питаннями фізичної культури.

Самоврядування в сфері фізичної культури і спорту сприяє розвитку суспільної активності і залучає громадські організації до управління фізичною культурою. Органи державної виконавчої влади і органи місцевого самоврядування можуть делегувати громадським фізкультурним організаціям окремі свої повноваження. Громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості здійснюють свої повноваження відповідно до статутної діяльності, яка не може суперечити чинному законодавству.

Основними громадськими організаціями, які діють у спортивній сфері України є Національні спортивні федерації та Національний олімпійський комітет України.

Громадська спортивна **федерація** набуває статусу Національної після її визнання державним органом управління сферою та реєстрації у Міністерстві юстиції України. В такому випадку центральний державний орган делегує таким федераціям окремі повноваження щодо розвитку видів спорту, надає їм допомогу у забезпеченні їх матеріальними ресурсами, фахівцями тощо.

Національна спортивна федерація має виключне право представляти Україну в міжнародних спортивних організаціях та в міжнародних спортивних змаганнях з окремих видів спорту. їй також дається право на організацію і проведення відповідних національних спортивних змагань.

Національні спортивні федерації можуть одержувати від держави матеріально-фінансову допомогу. У випадку грубого порушення законодавства, або неналежного використання наданих їм прав, спортивна федерація може бути позбавлена статусу Національної.

Національний олімпійський комітет України (НОК України) є неурядовою громадською організацією, яка координує розвиток

олімпійського руху в Україні. В своїй діяльності НОК керується законодавством України, Олімпійською хартією Міжнародного олімпійського комітету та власною Хартією. НОК України має виключне право представляти державу на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх, в Міжнародному олімпійському комітеті, інших міжнародних олімпійських організаціях. НОК України має також виключне право на використання власної олімпійської символіки. Першим в історії членом МОК для України у 1994 р. було обрано Валерія Борзова, а в 2000 р. членом МОК став ще один відомий український легкоатлет Сергій Бубка. Держава сприяє діяльності НОК України, розвитку його матеріально-технічної бази, надає фінансову підтримку. Проте безпосереднє втручання будь-якого державного чи якогось іншого органу або особи у внутрішні справи НОКу є таким, що суперечать Олімпійській хартії.

Організацію фізичної культури і спорту, а також професійну фізичну підготовку у відомствах здійснюють спеціально створені для цієї мети комітети, спортивні товариства і клуби. Подаємо перелік основних спортивних товариств України.

До 2001 року діяло добровільне спортивне товариство «Гарт», створене для організації і координації роботи з фізичного виховання в навчальних закладах усіх рівнів. На його основі було Утворено нині чинний **Комітет фізичного виховання і спорту Міністерства освіти і науки України.**

У структурі Міністерства оборони України діє Управління спорту, а в регіонах — спортивні клуби армії (СКА).

Працівників і службовців Міністерства внутрішніх справ обслуговує відомче спортивне товариство «Динамо», яке має свої Регіональні підрозділи.

У 1995 році поновило свою діяльність добровільне спортивне товариство є «Спартак», яке сьогодні активно розгортає свою діяльність в регіонах України.

Добровільне фізкультурно-спортивне товариство профспілок «Україна» (ДФСПП «Україна») створено з метою організації фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи з працівниками виробничої сфери, а кооперативно-профспілкове фізкультурно-спортивне товариство «Колос» — з працівниками агропромислового комплексу та мешканцями сільської місцевості.

Для репрезентації спортсменів-залізничників у міжнародних організаціях, в рамках ДФСПТ «Україна» діє СК «Локомотив». З цією ж метою створено **Українську студентську спортивну спілку.** В Україні

також створені і функціонують структури параолімпійського руху, Асоціація ветеранів фізичної культури і спорту, федерації інвалідного спорту тощо.

На регіональному та місцевому рівнях утворюються різноманітні самодіяльні спортивні, спортивно-оздоровчі, фізкультурно-спортивні клуби, клуби з видів спорту, спортивні клуби за місцем проживання тощо.

В останні роки в Україні з'являються професійні спортивні клуби та ліги. Всі ці організації вносять свій позитивний внесок в широкую палітру фізкультурних і спортивних організацій України. Співпраця, взаємодопомога і взаємодоповнюваність між ними сприяють розвиткові фізкультури і спорту як засобів фізичного і духовного вдосконалення.

4. Матеріально-технічна база фізичної культури і спорту

Матеріально-технічна база фізичної культури представляє собою сукупність матеріальних цінностей (спортивні споруди, обладнання, спортивна форма, знаряддя, інвентар), фінансів, розподільчих структур та виробничих потужностей, яка перебуває в державній, муніципальній, відомчій, кооперативній та особистій власності.

Матеріальна база є необхідною умовою і, разом з тим показником розвитку фізичної культури і спорту.

В умовах економічної нестабільності в Україні увага до розвитку матеріальної бази з боку державних органів влади набуває першочергового значення. Слабкість матеріальної бази істотно гальмує розвиток фізичної культури і шкодить підготовці збірних команд до міжнародних змагань, сповільнює залучення широких верств населення до фізкультурно-спортивної активності.

5. Джерела фінансування галузі

Джерелами фінансування фізичної культури є:

1. **Кошти державного бюджету** — найстабільніше і найсуттєвіше джерело фінансування. Держава взяла на себе не лише утримання органів управління і збірних команд України, а фінансує витрати на розвиток дитячо-юнацького спорту (училища фізичної культури, ДЮСШ).

2. **Кошти відомчих організацій** становлять помітну частку витрат на фізичну культуру і спорт. В останній час їхня частка зменшилася, особливо у розвиток дитячо-юнацького спорту.

3. **Вступні внески** (індивідуальні і колективні) — складають незначну частку витрат на фізичну культуру. Проте з поліпшенням економічного стану суспільства їх частка постійно збільшуватиметься.

4. **Дотації державних органів** здатні полегшити фінансове становище фізкультурних організацій, особливо це стосується утримання і експлуатації спортивних споруд, в т.ч. «енергоємних» (басейни, штучні ковзанки, криті манежі тощо).

5. **Спонсорські внески** мають в останні роки суттєвий вплив на організацію спортивних заходів, екіпіровку і відрядження на змагання збірних і клубних команд (особливо ігрових).

З активним впровадженням ринкових відносин, значення і обсяги спонсорських внесків у фізичну культуру будуть зростати. В перспективі спонсори повинні зняти з державного бюджету істотну частку фінансових витрат на спорт.

6. **Прибутки від комерційної діяльності** спортивних організацій — перспективне джерело фінансування спорту. Сюди входять не лише прибутки від реклами, але й від послуг засобами спорту, видавничої діяльності, виробництва спортивних товарів тощо.

7. **Особисті кошти** громадян, затрачені на фізичну культуру і спорт, будуть збільшуватися разом із зростом матеріальної забезпеченості населення. Чим заможніша людина, тим більша частина її доходів іде на задоволення культурних запитів.

6. Науково-інформаційне забезпечення фізкультурно-спортивного руху

Науково-інформаційна сфера є однією з найбільш успішних і мобільних в галузі фізичної культури та спорту України. За більш як десять років новітньої української державності, в умовах недостатнього фінансування й матеріально-технічного забезпечення, незначної державної та владної уваги, вдалося досягти чималих Успіхів у перебудові й розбудові цієї складної й делікатної сфери професійної діяльності.

У галузі фізичного виховання та спорту вдалося зберегти ¹¹ помітно зміцнити мережу спеціалізованих **вищих навчальних закладів**, оскільки традиційно в Україні найкращі наукові сили концентрувалися саме у навчальних закладах. Сьогодні в галузевому підпорядкуванні успішно діють Національний університет фізичного виховання та спорту України (у цьому статусі з вересня 1998 року), Харківська державна академія фізичної культури, Львівський, Дніпропетровський, Донецький державні університети (ін-

ституту) фізичної культури, Дніпродзержинський та Івано-Франківський коледжі фізичного виховання.

За останні п'ять-сім років помітно зміцніла структура й посилилася роль **Державного науково-дослідного інституту фізичної культури і спорту** (ДНДФКіС). Сформований у 1993 році на базі проблемної лабораторії тоді Українського державного університету фізичного виховання і спорту, інститут перетворюється на помітний центр планування науково-дослідної роботи й координації зусиль провідних вчених України. Основні завдання діяльності ДНДФКіС зосереджено перш за все на вирішенні завдань олімпійської підготовки, впровадженню фундаментальних досліджень через систему наукових (НГ) і комплексних наукових груп (КНГ) з науково-методичного забезпечення збірних команд України з різних видів спорту.

Активно долучається до олімпійської освіти дітей та молоді Олімпійська Академія України, яка успішно діє з вересня 1991 року. Таким чином, в організаційному плані в Україні сформовано відповідні інституції для ефективної освітньої, наукової, пропагандистської діяльності в галузі фізичного виховання та спорту. Важливим чинником успішності й ефективності наукових досліджень є продуктивна діяльність спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій. Всього за більш як десятилітній проміжок часу в Україні для потреб галузі функціонувало п'ять спеціалізованих вчених рад: дві докторські ради: у Національному університеті фізичного виховання і спорту України (1991 р. — по теперішній час) та Харківській державній академії фізичної культури (2003 р. — по теперішній час) та чотири кандидатські ради: у Львівському державному інституті фізичної культури (2000 р. — по теперішній час); в Державному науково-дослідному інституті фізичної культури і спорту (2001 р. — по теперішній час); у Волинському державному університеті імені Лесі Українки (1998-2000 рр.); у Рівненському державному гуманітарному університеті (2000—2002 рр.).

Вперше на пострадянському просторі керівникам української галузевої науки вдалося виокремити сферу фізичної культури та спорту в окрему наукову спеціальність, розмежувавши її зі сферою педагогіки. Це дозволило значно розширити можливості та проблематику наукових досліджень. Починаючи з 1997 року кандидатські та докторські дисертації в Україні захищаються за двома науковими спеціальностями: 24.00.01 — «Олімпійський і професійний спорт» та 24.00.02 — «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» з відповідним присвоєнням наукового ступеня кандидата (доктора) наук з фізичного виховання і спорту. В грудні 2004 року Вища атестаційна комісія України внесла до переліку наукових

спеціальностей третю спеціальність у галузі фізичного виховання та спорту: 24.00.03 — «Фізична реабілітація».

Зусилля науковців сьогодні зорієнтовано на виконання низки державних програм, Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту тощо. Неабиякої актуальності набувають наукові дослідження, пов'язані з різноманітними аспектами фізичного виховання різних груп населення, професійно-прикладною фізичною підготовкою, технологіями рекреаційно-оздоровчої роботи тощо.

Як зазначається в Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту (2004), організація наукових досліджень у межах наукової галузі «Фізичне виховання і спорт» спрямовується на розв'язання актуальних фундаментальних та прикладних наукових проблем і впровадження результатів роботи науковців у практику. Держава сприяє забезпеченню сучасною апаратурою і обладнанням галузевих наукових установ, у тому числі проблемних лабораторій, які діють на базі вищих навчальних закладів та організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, створює умови для формування вітчизняних наукових шкіл, підвищує вимоги до підготовки і раціонального використання наукових кадрів.

Важливим чинником успішного поступального розвитку наукових досліджень виявилось структурування інформаційно-видавничої діяльності. У 1994 році структурним підрозділом Національного університету фізичного виховання і спорту України було утворене спеціалізоване видавництво «Олімпійська література». За ці роки видавництво перетворилося у потужний центр випуску наукової, науково-методичної та навчальної літератури. За цей період випущено близько 200 найменувань книжок, серед яких є помітні праці не тільки на українському, але й на європейському рівні. Переважна частка книжкової продукції видавництва присвячена тематиці олімпійського спорту, олімпійського руху, окремим розділам підготовки спортсменів, теорії й методиці тренування в окремих видах спорту тощо. З'явилася низка книг з фізичної реабілітації, спортивної медицини, валеології тощо.

В останні роки в Харкові успішно функціонує ще одне спеціалізоване видавництво «ОВС» (Освіта. Виховання. Спорт), яке активно долучається до випуску навчальної літератури.

Успішною є ситуація зі спеціалізованою журнальною науковою продукцією. Для фахівців та широкого кола читачів на високому поліграфічному і змістовному рівнях в Україні сьогодні випускаються:

— міжнародний науково-теоретичний журнал **«Наука в олімпійському спорті»** (з 1994 року) — видання Національного університету фізичного виховання і спорту України (головний редактор проф. М.М. Булатова).

— науково-методичний журнал «**Фізичне виховання в школі**» (з 1995 року), засновником якого є Міністерство освіти і науки України (головний редактор Микола Шабатура).

— науково-теоретичний журнал «**Теорія і методика фізичного виховання і спорту**» (з 1999 року) — видання Національного університету фізичного виховання і спорту України (головний редактор проф. Ю.М. Шкробтій);

— науково-методичний журнал «**Теорія та методика фізичного виховання**» (з 2000 року) — видання видавництва «ОВС» ТОВ, м. Харків (Освіта. Виховання. Спорт) (головний редактор академік І.Ф. Прокопенко) (www.ovc.kharkov.ua);

— науково-методичний журнал «**Теорія і практика фізичного виховання**» (з 1997 року) — видання Донецького національного університету (головний редактор професор А.Г. Рибковський);

— науково-популярний журнал «**Олімпійська арена**» (з 1995 року) — засновники: Держкомспорт України та Національний Олімпійський Комітет України (головний редактор Галина Нечаєва);

Для широкого кола науковців та усіх зацікавлених фахівців галузі сьогодні існують також періодичні видання, які іменуються **фаховими виданнями**, які затверджуються президією Вищої атестаційної комісії (ВАК) України. До таких сьогодні належать більше 10 найменувань збірників наукових праць та наукових журналів, присвячених проблемам фізичного виховання та спортивного тренування. Серед них особливою популярністю користуються «**Актуальні проблеми фізичної культури і спорту**» (Державний науково-дослідний інститут фізичної культури і спорту); «**Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту**» (Харківська державна академія дизайну та мистецтв), «**Молода спортивна наука України**» (Львівський державний інститут фізичної культури), «**Слобожанський науково-спортивний вісник**» (Харківська державна академія фізичної культури), «**Спортивний вісник Придніпров'я**» (Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту) та ін.

В окремі проміжки часу з'являлися і з'являються друковані журнальні видання окремих національних федерацій з видів спорту, приміром «Українська важка атлетика» «Легка атлетика», «Лижний спорт», «Топ-спін», «Футбольні лінії» тощо. Існує також низка популярних російськомовних журналів, основною тематикою яких є футбол. В останні роки до українського читача потрапляють також спеціалізовані видання української діаспори. Феноменом української спеціалізованої періодики можна вважати унікальний в своєму роді журнал «Наш спорт» (редактор —

єдиний від 1963 року — Омелян Твардовський), який понад 35 років виходить друком у Сполучених Штатах Америки (Ньюарк, Нью Джерсі).

Очевидною є перспектива широкого використання та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій засобами мережі Інтернет. Спортивний інформаційний простір України представлений сьогодні великою кількістю серверів та сайтів. Для прикладу наведемо кілька офіційних сайтів спортивних федерацій України:

www.biatlon.org.ua — Федерація біатлону України;

www.ffu.org.ua — Федерація футболу України;

www.fvu.com.ua — Федерація волейболу України;

www.shaping.org.ua — Федерація шейпінгу України;

www.swimukraine.org.ua — Федерація плавання України;

www.tennis.com.ua — Федерація тенісу України;

www.ussf.org.ua — Федерація ковзанярського спорту України.

Таким чином, можна стверджувати, що нині в Україні сформовано достатню науково-інформаційну базу спеціалізованої книжкової та журнальної продукції, яка, разом з тим, ще продовжує розвиватися й розширюватися.

Ще одним важливим джерелом розвитку наукової думки є різноманітні наукові конференції, конгреси, семінари тощо. Щороку в Україні відбувається ціла низка різного рівня й масштабу наукових заходів, присвячених проблемам фізичної культури. В міжнародному плані Україна, зусиллями Національного університету фізичного виховання та спорту, виступила ініціатором проведення кожних два роки престижного наукового конгресу «Сучасний олімпійський спорт і спорт для всіх», який здобув своє визнання в Східній Європі. На внутрішньому рівні своє звучання та значення одержали наукові конференції, які періодично проводяться у Львові, Харкові, Луцьку, Вінниці, Рівному, Тернополі та інших містах України.

Активна наукова діяльність, ініціативність, участь у наукових міжнародних заходах дозволило провідним вузам галузі, окремим структурам увійти колективними членами до кількох авторитетних європейських та світових наукових інституцій, серед яких: Міжнародна Олімпійська Академія, Міжнародна рада здоров'я, фізичного виховання, рекреації, спорту і танцю (ICHPER-SD), Європейська мережа спортивної науки, освіти та зайнятості (ENSSEE) тощо. Такі кроки сприяють швидкій інтеграції української галузевої науки у світі.

ВИСНОВОК. Таким чином, вивчення даної теми сприяє:

- ознайомленню студентів з основними положеннями Законів і державних програм розвитку фізичної культури та спорту в Україні;

- з'ясуванню структури, особливостей взаємозв'язку і характеру діяльності фізкультурно-спортивних організацій в Україні;
- розширенню уявлень про джерела фінансування, матеріально-технічне та науково-інформаційне забезпечення галузі.

**ТЕМА: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ, СТРУКТУРА ТА МАТЕРІАЛЬНА
ОСНОВА РОЗВИТКУ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО РУХУ В
УКРАЇНІ
(2 години)**

Мета лекції: визначити структуру, взаємозв'язок і характер діяльності фізкультурно-спортивних організацій України, їх матеріально-технічну базу, розглянути вертикаль органів виконавчої влади та місцевого самоврядування фізичної культури і спорту.

План лекції:

1. Структура, взаємозв'язок і характер діяльності фізкультурно-спортивних організацій України.
2. Матеріально-технічна база фізичної культури і спорту. Джерела фінансування галузі.
3. Науково-інформаційне забезпечення фізкультурно-спортивного руху.

Ключові поняття лекції: спорт, спортивна організація, фінансування, галузь, фізична культура.

Вступ. Фізична культура людини (індивіду) розглядається як процес оволодіння знаннями, уміннями та навиками виховної, навчальної, оздоровчої, рекреаційної діяльності для наступного використання у процесі самовдосконалення, і як результат – рівень фізичного здоров'я, який людина зможе зберегти чи поліпшити завдяки своєму бажанню, знанням, здоровому способу життя та руховій активності.

1. Структура, взаємозв'язок і характер діяльності фізкультурно-спортивних організацій України.

Фізична культура в Україні є часткою загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Практика свідчить, що фізична культура, до складу якої входять фізичне виховання, спорт та фізична рекреація, є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру.

Спорт як органічна частина фізичної культури є сферою діяльності людей, виявлення та уніфікованого порівняння у змаганні їх досягнень в певних видах фізичних вправ. В той же час спорт є часткою міжнародного спілкування, дає можливість демонстрації досягнень суспільства у цій сфері

діяльності, сприяє утвердженню гуманістичних цінностей та спортивного авторитету України у світовому співтоваристві.

Розвиток фізичної культури і спорту в Україні, як і в кожній країні світу, обумовлений потребами суспільства, рівнем соціально-економічного розвитку, станом освіти, науки, культури, традицій та ін. Формування основ державної програми розвитку фізичної культури в Україні відбувалося з урахуванням радянської системи фізичного виховання і спорту, яка постійно реформувалася, та традицій українського народу. У 1991 році відбулося становлення державності України - Верховна Рада УРСР 24 серпня проголосила Україну незалежною демократичною державою.

Стан розвитку фізичної культури і спорту в сучасній Країні характеризується значними проблемами, пов'язаними з умовами існування суспільства:

- глибокого економічною кризою, обумовленого переходом на нові форми економічного господарювання (з державної форми власності на приватну);
- стрімким спадом виробництва у промисловості та аграрному секторі;
- суттєвим зниженням державного фінансування сфери фізичної культури і спорту;
- значним зниженням рівня життя населення;
- порушенням екологічної рівноваги;
- різким погіршенням фізичного розвитку людей і рівня їх здоров'я, скороченням тривалості життя.

За останнє десятиліття кількість підприємств, організацій та установ, які проводили фізкультурно - оздоровчу роботу, зменшилася на 15,5 тисячодиниць, а кількість трудящих, залучених до цього процесу, - більш як на 1млн. чоловік тобто на 56 відсотків, інструкторів по спорту, що працювали у виробничих колективах, - на 5,7 тис. чоловік. Лише 13 відсотків трудових колективів мали спеціалістів, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу.

Це призвело до різкого погіршення рекреації, фізичного та психічного стану працездатної частини населення і проявилось у значному зростанні серцево-судинних, онкологічних, психічних та інших захворювань, зумовило посилення тютюнопаління, алкоголізму, наркомани.

Переважна більшість населення в сільській місцевості практично не має можливості брати участь у будь-яких формах фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи.

Погіршився стан утримання і використання матеріально-технічної бази фізкультури і спорту, а приватизація частини спортивних споруд проваджувалася використанням їх не за призначенням.

Потребує активізації досить ефективна система підготовки спортсменів високого класу, мережа дитячо-юнацьких спортивних шкіл, проведення національних змагань і навчально-тренувальних зборів.

Спостерігається перехід висококваліфікованих фахівців і спортсменів у інші сфери діяльності або виїзд на роботу за кордон; тобто втрата їх для фізкультури та спорту. Змінилася питома вага позаурочних занять з фізичного виховання в усіх навчальних закладах

Значні проблеми розвитку галузі фізичної культури та зумовлені ними негативні наслідки вимагають відповідного відображення у суспільній свідомості, науково-методичного обґрунтування мети, завдань та організації їх вирішення. Для ефективного розвитку сфери фізичної культури і спорту історично склалися різноманітні форми організації.

В Україні, як і в більшості зарубіжних країн, окрім широко розгалужених самодіяльних спортивних об'єднань, успішно функціонують державні, регіональні, муніципальні органи координації і управління сферою фізичної культури та спорту.

В багатьох країнах державне управління здійснюється найчастіше у формі спеціально створених міністерств, комітетів, департаментів чи управлінь, на які покладено обов'язки щодо координації та управління оздоровчою і спортивною роботою. У деяких країнах функціонують спеціальні «Президентські ради», які готують національні програми фізичного розвитку населення, або ж здійснюють експертні оцінки конкретних програм державного масштабу (наприклад, підготовки до Олімпійських ігор).

Відповідні органи управління спортом існують і на регіональних рівнях. Проте найбільш масовими, впливовими і функціонально спроможними є самодіяльні, самоврядні спортивні об'єднання (спортивні клуби, асоціації, ліги, федерації тощо).

Україна успадкувала організаційну структуру і характер діяльності спортивних організацій від колишнього СРСР, провівши лише деяку їх переструктуризацію із врахуванням нових завдань розвитку фізкультурно-спортивної сфери. Згідно із Законом України «Про фізичну культуру і спорт», державну політику і законодавче регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту як і контроль за реалізацією Державних програм розвитку фізичної культури і спорту, здійснює Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. В окремі проміжки часу в Україні центральним органом державної виконавчої влади в сфері управління фізичною культурою і спортом були Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту, Міністерство у справах молоді і спорту, котрі забезпечували

реалізацію державної політики у галузі фізичної культури і несли відповідальність за її виконання.

У 2019 році уряд в чергове реорганізував та поклав відповідальність за розвиток сфери фізичного виховання і спорту на Міністерство молоді та спорту.

Як зазначається в Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, держава реалізовує заходи, спрямовані на формування та подальше вдосконалення сфери фізичної культури і спорту. Держава стимулює об'єднання зусиль заінтересованих державних, громадських, приватних організацій та широких верств населення для визначення стратегічних напрямів розвитку сфери фізичної культури і спорту, прогнозування перспективних процесів, використання системного і програмно-цільового підходів у розробленні та здійсненні практичних заходів.

Місцеві органи державної влади і органи місцевого самоврядування створюють у своєму складі відповідні органи управління фізичною культурою і спортом. Обласні (міські, районні) управління фізичної культури і спорту організовують виконання державної і регіональних програм і здійснюють широке коло заходів щодо координації зусиль спортивних та інших зацікавлених організацій на місцевому рівні.

При Радах депутатів усіх рівнів функціонують відповідні депутатські комісії, які зі свого боку займаються вирішенням питань з фізичної культури.

Третьою управлінською ланкою на регіональному та місцевому рівні є відділи або посадові особи (найчастіше заступники голів Рад), які керують питаннями фізичної культури.

Національний олімпійський комітет України (НОК України) є неурядовою громадською організацією, яка координує розвиток олімпійського руху в Україні. В своїй діяльності НОК керується законодавством України, Олімпійською хартією Міжнародного олімпійського комітету та власною Хартією. НОК України має виключне право представляти державу на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх, в Міжнародному олімпійському комітеті, інших міжнародних олімпійських організаціях. НОК України має також виключне право на використання власної олімпійської символіки.

Першим в історії членом МОК для України у 1994 р., було обрано Валерія Борзова, а в 2000 р. членом МОК став ще один відомий український легкоатлет Сергій Бубка, який сьогодні його очолює. Держава сприяє діяльності НОК України, розвитку його матеріально-технічної бази, надає фінансову підтримку. Проте, безпосереднє втручання будь-якого державного чи якогось іншого органу або особи у внутрішні справи НОКу є таким, що суперечать Олімпійській хартії.

Організацію фізичної культури і спорту, а також професійну фізичну підготовку у відомствах здійснюють спеціально створені для цієї мети комітети, спортивні товариства і клуби. Подаємо перелік основних спортивних товариств України.

До 2001 року діяло добровільне спортивне товариство «Гарт», створене для організації і координації роботи з фізичного виховання в навчальних закладах усіх рівнів. На його основі було утворено нині чинний Комітет фізичного виховання і спорту Міністерства освіти і науки України.

У структурі Міністерства оборони України діє Управління спорту, а в регіонах - спортивні клуби армії (СКА). Працівників і службовців Міністерства внутрішніх справ обслуговує відомче спортивне товариство «Динамо», яке має свої регіональні підрозділи.

У 1995 році поновило свою діяльність добровільне спортивне товариство «Спартак», яке сьогодні активно розгортає свою діяльність в регіонах України.

Добровільне фізкультурно-спортивне товариство профспілок «Україна» (ДФСТП «Україна») створено з метою організації фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи з працівниками виробничої сфери, а кооперативно-профспілкове фізкультурно-спортивне товариство «Колос» - з працівниками агропромислового комплексу та мешканцями сільської місцевості.

Для репрезентації спортсменів-залізничників у міжнародних організаціях, в рамках ДФСПТ «Україна» діє СК «Локомотив».

З метою підтримки студентського спорту створено **Українську студентську спортивну спілку, яку у Полтавській області очолює ректор Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», професор В.О. Онищенко.**

В Україні також створені і функціонують структури параолімпійського руху, Асоціація ветеранів фізичної культури і спорту, федерації Інвалідного спорту, регіональні центри «Інваспорт» тощо.

Активно працюють у поширенні масового спорту Обласні центри фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх».

На регіональному та місцевому рівнях утворюються різноманітні самодіяльні спортивні, спортивно-оздоровчі, фізкультурно-спортивні клуби, клуби звидів спорту, спортивні клуби за місцем проживання тощо.

В останні роки в Україні з'являються професійні спортивні клуби та ліги. Всі ці організації вносять свій позитивний внесок в широку палітру фізкультурних і спортивних організацій України. Співпраця, взаємодопомога і взаємодоповнюваність між ними сприяють розвиткові фізкультури і спорту як засобів фізичного і духовного вдосконалення.

2. Матеріально-технічна база фізичної культури і спорту. Джерела фінансування галузі.

Матеріально-технічна база фізичної культури представляє собою сукупність матеріальних цінностей (спортивні споруди, обладнання, спортивна форма, знаряддя, інвентар), фінансів, розподільчих структур та виробничих потужностей, яка перебуває в державній, муніципальній, відомчій, кооперативній та особистій власності. Матеріальна база є необхідною умовою і, разом з тим показником розвитку фізичної культури і спорту. В умовах економічної нестабільності в Україні увага до розвитку матеріальної бази з боку державних органів влади набуває першочергової значення.

Слабкість матеріальної бази істотно гальмує розвиток фізичної культури і шкодить підготовці збірних команд до міжнародних змагань, сповільнює залучення широких верств населення до фізкультурно-спортивної активності.

Джерелами фінансування фізичної культури є:

Кошти державного бюджету - найстабільніше і найсуттєвіше джерело фінансування. Держава взяла на себе не лише утримання органів управління і збірних команд України, а фінансує витрати на розвиток дитячо-юнацького спорту (училища фізичної культури, ДЮСШ).

Кошти відомчих організацій становлять помітну частку витрат па фізичну культуру і спорт. В останній час їхня частка зменшилася, особливо у розвиток дитячо-юнацького спорту.

Вступні та членські внески (індивідуальні і колективні) - складають незначну частку витрат на фізичну культуру. Проте з поліпшенням економічного стану суспільства їх частка постійно збільшуватиметься.

Дотації державних органів здатні полегшити фінансове становище фізкультурних організацій, особливо це стосується утримання і експлуатації спортивних споруд, в т.ч. «енергоємних» (басейни, штучні ковзанки, криті манежі тощо).

Спонсорські внески мають в останні роки суттєвий вплив на організацію спортивних заходів, екіпіровку і відрядження на змагання збірних і клубних команд (особливо ігрових). З активним впровадженням ринкових відносин, значення і обсяги спонсорських внесків у фізичну культуру будуть зростати. В перспективі спонсори повинні зняти з державного бюджету істотну частку фінансових витрат на спорт. Прибутки від комерційної діяльності спортивних організацій - перспективне джерело фінансування спорту. Сюди входять не лише прибутки від реклами, але й від

послуг засобами спорту, видавничої діяльності, виробництва спортивних товарів тощо. Особисті кошти громадян, затрачені на фізичну культуру і спорт, будуть збільшуватися разом із зростом матеріальної забезпеченості населення. Чим заможніша людина, тим більша частина її доходів іде на задоволення культурних запитів.

3. Науково-інформаційне забезпечення фізкультурно-спортивного руху.

Науково-інформаційна сфера є однією з найбільш успішних і мобільних в галузі фізичної культури та спорту України. В умовах, недостатнього фінансування й матеріально-технічного забезпечення, незначної державної та владної уваги, вдалося досягти чималих успіхів у перебудові й розбудові цієї складної й делікатної сфери професійної діяльності.

У галузі фізичного виховання та спорту вдалося зберегти й помітно зміцнити мережу спеціалізованих вищих навчальних закладів, оскільки традиційно в Україні найкращі наукові сили концентрувалися саме у навчальних закладах.

Сьогодні в галузевому підпорядкуванні успішно діють Національні університети фізичного виховання та спорту України, Державні академії фізичної культури, (Львівський, Дніпровський, Київський, Харківський), факультети фізичної культури і спорту в різних університетах, коледжі фізичного виховання.

Останнім часом помітно зміцніла структура й посилилася роль Державного науково-дослідного інституту фізичної культури і спорту (ДНДІФКІС). Інститут перетворюється на помітний центр планування науково-дослідної роботи й координації зусиль провідних вчених України. Основні завдання діяльності ДНДІФКІС зосереджено перш за все на вирішенні завдань олімпійської підготовки, впровадженню фундаментальних досліджень через систему наукових (НГ) і комплексних наукових груп (КНГ) з науково-методичного забезпечення збірних команд України з різних видів спорту.

Активно долучається до олімпійської освіти дітей та молоді Олімпійська Академія України, яка успішно діє з вересня 1991 року. Таким чином, в організаційному плані в Україні сформовано відповідні інституції для ефективної освітньої, наукової, пропагандистської діяльності в галузі фізичного виховання та спорту.

Важливим чинником успішності й ефективності наукових досліджень є продуктивна діяльність спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій.

Деякі аспекти фінансового забезпечення галузі фізичної культури і спорту.

Організація навчально-тренувальних зборів регламентується Наказом Міністерства молоді та спорту України 09.02.2018 № 617 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 березня 2018 р. за № 264/31716 «Про затвердження Положення про порядок організації і проведення офіційних спортивних змагань і навчально-тренувальних зборів та порядок матеріального забезпечення їх учасників». До даного наказу вносились відповідні зміни згідно з Наказами Міністерства молоді та спорту [№ 665 від 07.02.2019](#), [№ 1959 від 19.04.2019](#), [№ 959 від 11.08.2020](#)

Визначено, що навчально-тренувальні збори проводяться з метою підготовки спортсменів до участі у спортивних змаганнях різного рангу на території України. Проведення їх за кордоном регламентується згідно з вимогами, визначеними [Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку уфізичної культури, спорту вищих досягнень та резервного спорту](#), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 року № 152.

Організатор спортивних змагань здійснює нагородження спортсменів - переможців і призерів таких змагань, їх тренерів - відповідно до наказу Міністерства молоді та спорту від 27 січня 2014 року [№ 144](#) "Про затвердження Норм витрат на нагородження переможців та призерів спортивних змагань державного рівня", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 06 лютого 2014 року за № 246/25023 (зі змінами); інших норм.

Особливості відрядження учасників для участі у спортивних заходах, хто здійснює фінансування витрат на проїзд, проживання, харчування, оплату добових учасникам спортивних заходів також регламентовано законодавством. Фінансування здійснюються у порядку і в розмірах, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 02 лютого 2011 року [№ 98](#) "Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів".

Питання самоперевірки знань

1. Коли і як було відновлено сучасний олімпійський рух?
2. Що таке МОК? Коли він утворений і в чому полягає його діяльність?
3. Назвіть основні проблеми розвитку олімпійського руху сучасності.
4. В чому полягають історичні особливості розвитку фізичної культури в різних регіонах України?
5. Коли утворено НОК України і які його основні завдання?
6. Який внесок зробили українці у розвиток сучасного олімпізму?
7. Які проблеми розвитку фізичної культури в Україні Вам відомі?
8. Законодавча база розвитку фізичної культури і спорту в Україні.
9. Основні напрямки впровадження фізичної культури.
10. Самоврядування у сфері фізичної культури.
11. Структура, взаємозв'язок і характер діяльності фізкультурно-спортивних організацій України.
12. Матеріально-технічна база фізичної культури і спорту.
13. Джерела фінансування галузі.
14. Науково-інформаційне забезпечення фізкультурно-спортивного руху.
15. Законодавча база розвитку фізичної культури і спорту в Україні.
16. Які законодавчі документи стосовно фізичної культури Ви знаєте?
17. Які основні напрямки впровадження фізичної культури?
18. Самоврядування у сфері фізичної культури
19. Які існують державні програми розвитку фізичної культури?
20. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року.
21. Які існують проблеми у сфері фізичної культури і спорту в Україні?
22. Шляхи розв'язання проблем галузі.
23. Назвіть основні документи, які регулюють діяльність в галузі фізичної культури і спорту України?
24. Якими є визначальні принципи Закону України «Про фізичну культуру і спорт»?

25. Які органи несуть відповідність за розроблення та впровадження державних програм розвитку фізичної культури і спорт?
26. Які складові матеріальної бази фізичної культури і спорту Ви знаєте?
27. Як здійснюється фінансування розвитку фізичної культури і спорту в Україні?
28. Що таке науково-інформаційне забезпечення галузі фізичної культури і спорту?

Література

1. Актуальні проблеми теорії і методики фізичного виховання: Колективна монографія / Упоряд. О.М. Вацеба, Ю.В. Петришин, С.Н. Приступа, І.Р. Боднар. - Л.: Українські технології, 2005. — 296 с.
2. I Спортивний конгрес України. - К., 2004. - 112 с.
3. Герцик М.С. Вступ до спеціальностей галузі «Фізичне виховання і спорт»: навч. посіб. для студентів ЗВО 1-4 рівнів акредитації /М.С.Герцик,О.М.Вацеба. – Львів: Українські технології,2005. – 232с.
4. *Гречанюк О.О.* Фізична культура Північного Причорномор'я в античний період (VI ст. до н.е. - IV ст. н.е.): Автореф. дис... к. фіз. вих.: 24.00.02 / Волинський держ. універ. ім. Л.Українки.- Луцьк, 2000.- 16 с.
5. *Грот Ю.И., Александров Ю.В.* «Динамо» - люди, годы, факты. — Харьков: ХаДИФК, 2001. - 388 с.
6. *Деделюк Н.А., Цьось А.В.* Традиції фізичного виховання в Київській Русі. - Луцьк, 2004. - 192 с.
7. *Деминский А.Ц.* Основы теории и методики физического воспитания. — Донецк: Донеччина, 1995. - 520 с.
8. Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України / За ред. М.Д. Зубалія. - 2-е вид., перероб. і доп. - К., 1997.- 36 с.
9. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року. К., 2017. — 11с.
10. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». - К., 1994. - 22 с.
11. *Зайдовий Ю.* Історико-політичні та організаційні аспекти формування і розвитку Національних олімпійських структур в Україні та країнах Європи. - Л.: Українські технології, 2004. - 176 с.
12. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту. - К., 2004. 16 с.

13. Новітні медико-педагогічні технології зміцнення та збереження здоров'я учнівської молоді. - Л., Українські технології, 2003. - 148 с.
14. *Олійник М.О., Скрипник А.П.* Правові основи організації та управління фізичною культурою, спортом і туризмом в Україні / Вид. 3-є, пере-робл. і доповн. - Харків: ХаДІФК, 2000. — 292 с.
15. *Оликова В.* Люди и игры: У истоков современного спорта: Пер. с чешского. - Москва: Физкультура и спорт, 1985. - 249 с.
16. *Платонов В.Н., Гуськов С.И.* Олимпийский спорт: В 2 т. - К.: Олимпийская литература, 1994. - Кн. 1. - 496 с; кн. 2. - 480 с.
17. *Пономарев Н.И.* Социальные функции физической культуры и спорта. - Москва: Физкультура и спорт, 1974.
18. Профессиональный спорт / Под общ. ред. С.И. Гуськова, В.Н. Платонова. - К.: Олімпійська література, 2000. - 391 с.
19. *Романов А. О.* Международное спортивное движение. - Москва: Физкультура и спорт, 1973. - 255 с.
20. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту до 2028 року. К., 2020. — 15с.
21. *Філь С.М., Худолій О.М., Малка Г.В.* Історія фізичної культури: Навчальний посібник / За ред. С.М. Філя. - Х.: «ОВС», 2003. - 160
22. *Фіцула М.М.* Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. для студентів вищих пед.закл. освіти /М.М.Фіцула. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан,2003. – 168 с.
23. *Шиян Б.М.* Теорія і методика наукових педагогічних досліджень у фізичному вихованні і спорті: навч. посіб. /Б.М.Шиян, О.М.Вацеба. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010. – 276 с.
24. *Шиян Б.М.* Теорія і методика фізичного виховання школярів: навч. посіб.: в 2-х ч.: Ч. 2. /Б.М.Шиян, І.О.Омельяненко. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2012. – 304 с.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

**ТЕМА: ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У
ВИЩІЙ ШКОЛІ (2 години).**

Мета лекції: Розглянути структуру процесу навчання у ЗВО, зміст освіти у вищій школі, розвитку особистості студента у навчанні, формування студента як майбутнього фахівця.

План:

1. Структура процесу навчання у ЗВО.
  2. Зміст освіти у вищій школі.
  3. Студент ЗВО, розвиток особистості студента у навчанні, формування студента як майбутнього фахівця.
  4. Викладач та його функції у закладі вищої освіти.
  5. Особливості педагогічного і навчального процесу у вищій школі.
- Функції навчання у вищій школі.

1. Структура процесу навчання у ЗВО

ЗВО здійснює навчання та виховання студентства, що у своїй сукупності складає навчальний процес. У термінології "навчальний процес" має багато понятійних блоків (дефініційних означень, роз'яснень, витлумачень сенсу), утім не всі вони є синонімічними.

Навчальний процес

Педагогічний процес

Навчально-виховний процес

Навчальна діяльність

Навчання

Учіннєва діяльність

Учіння

Кожен навчальний заклад здійснює навчання та виховну роботу, що у своїй сукупності складає освітній процес, який реалізується як організована взаємодія педагогів і вихованців (суб'єктів і об'єктів виховання). Поняття "освітній процес" означає сукупність навчальних занять, аудиторної та поза аудиторної виховної роботи у вищій школі.

Педагогічний (навчальний) процес – це процес взаємообумовленої та взаємопов'язаної діяльності викладача і студента, спрямований на ефективне та результативне досягнення цілей освіти та навчання.

Освітній процес – це спеціально організована, цілеспрямована взаємодія педагогів і вихованців, метою якої є вирішення освітніх проблем і розвиток особистості. Організація освітнього процесу потребує цілісного підходу в колективному вирішенні завдань освіти і виховання на кожному навчальному занятті, супроводження навчальної діяльності різноманітною поза аудиторною роботою з навчальної дисципліни, умілого поєднання зусиль із студентським самоврядуванням, налагодження зав'язків із громадою тощо.

Процес навчання є формою пізнання об'єктивної дійсності, оволодіння досвідом людства, взаємодією викладача й студента. Він складається із двох взаємопов'язаних процесів – викладання та учіння.

Навчання є складним явищем, динамічним рухомих процесом, має двоїсту природу через двосторонню освітню взаємодію викладача й студента (студентів) і, відповідно, навчальну діяльність першого та учінневу діяльність іншого суб'єкта.

Сутність навчання у вищій школі відрізняється своєю специфікою як процесу викладання, так і учіння, що зумовлене метою і завданнями вищої школи.

Навчальний процес у ЗВО є складною системою, із самостійно функціонуючими підсистемами, має свою логіку.

Кожен із учасників рівноправної освітньої взаємодії здійснює конкретні, притаманні такому суб'єктові навчальні дії, види операцій і роботи, але, керуючись різно направленими цілями, спрямовує активну співпрацю на розвиток потенційних можливостей центрального суб'єкта – студента на шляху його соціального розвитку й набуття професійної компетентності.

Взаємна активність, співпраця викладача і студента у процесі комунікацій в межах навчального процесу – це педагогічна (освітня) взаємодія. Ефективність навчального процесу визначатиме утворення динамічної взаємодії "викладач – студент", "викладач – студент – студенти".

Між суб'єктами (суб'єктами і об'єктами) встановлюють такі зв'язки:

- інформаційні – обмін інформацією,
- організаційно-діяльнісні – спільна діяльність,
- комунікативні – спілкування,
- управління та самоуправління.

Від співвідношення взаємозв'язків залежить успішна навчальна діяльність.

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА	НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТА
<i>Навчальна або педагогічна (у вузькому сенсі) діяльність</i>	<i>Навчальна або учінська діяльність студента</i>
Працює над змістом навчання і має за мету його донесення та, відповідно, досягнення очікуваного результату навчити інших.	Працює над змістом навчання і має за мету його опанування та, відповідно, досягнення очікуваного результату навчитися.
<i>"навчання КИМ?" – навчання викладачем</i> <i>"навчання КОГО?" – навчання студента</i>	<i>"навчання ЧИЄ?" – навчання студента</i>
<i>"навчання ЧОГО?" – навчання науки, теми</i>	
Діяльність є такою, що ґрунтується: – у стратегічних задачах на науковій функції, – у тактично-часовому горизонті на організаційній і методичній його функціях, – оперативно реалізується комунікативною функцією загально – на виконання виховної функції.	Діяльність має місце в дійсних умовах вищої освіти і складається з конкретних видів навчальних робіт. Студент, маючи власні цілі завдання, опановує пропонований зміст навчання, виконуючи визначені види робіт і навчальні завдання, здійснює таким чином навчання, результатом чого стає навченість.

Закон України "Про вищу освіту". Розділ X. Учасники освітнього процесу

Стаття 52. Категорії учасників освітнього процесу

1. Учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах є:

1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;

2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах;

3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах;

4) інші працівники вищих навчальних закладів.

Процес виховання, навчання, освіти та розвитку студентів ЗВО має діалектичний характер, визначається природою педагогічних закономірностей. На педагогічний процесу вищій школі впливає технологічний розвиток, н-д, ІКТ. Відчутною є залежність навчального процесу від характеру суспільних відносин, економічного стану і фінансових можливостей країни, розвитку педагогічної теорії та практики тощо.

Навчальний процес складається із компонентів, н-д, у широкому сенсі структурно процес навчання утворюють такі компоненти:

- цільовий: формування мети вивчення навчального матеріалу, освітньої мети навчального закладу тощо;
- змістовий: оптимальний підбір предметів навчального плану, змістовність навчальних програм і підручників;
- стимулювало-мотиваційний: спонукання студентів до активної пізнавальної діяльності та формування в них відповідної мотивації;
- операційно-дієвий: підбір прийомів, методів, форм, засобів навчання;
- контроль-регулювальний: контроль за засвоєнням знань і сформованістю умінь, навичок;
- оцінно-результативний: виявлення рівня "зун" кожного студента, причин неуспішності та їх усунення.

3. Зміст освіти у вищій школі

Зміст освіти розуміємо як певний обсяг і характер систематичних наукових знань, практичних умінь і навичок, а також світоглядних і морально-етичних ідей, якими має оволодіти людина, в даному випадку студент у процесі навчання.

Зміст освіти розуміємо як упорядковану, цільну сукупність елементів і процесів, котрі утворюють освітню систему.

Зміст освіти – це науково обґрунтована система дидактично та методично сформованого навчального матеріалу для різних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Зміст вищої освіти розглядаємо як основу суб'єктного знання, спрямованого на спроможність фахівця брати участь у соціально-економічній взаємодії (суспільство знань, економіки знань), що забезпечує адекватний результат через суспільно-корисну працю, соціальну відповідальність та формалізовану сукупність цінностей і запитів суспільства.

Зміст вищої освіти обумовлений цілями і потребами суспільства.

Останнім часом практика все частіше має справу з такими явищами і задачами, де традиційні емпіричні методи є безсилими. Старий спосіб мислення (звичайний, елементарний, сформований стихійно ще на зорі історії людства, що заснувався на простіших формах праці з відтворення зовнішніх формі відношень речей) було вичерпав себе та обмежив (звужив) діапазон своєї компетентності. Він явно не справляється з засвоєнням нового, більш глибокого "шару" дійсності, адже не забезпечує її в ускладнених та постійно-мінливих умовах життя.

Зміст вищої освіти і навчання конкретної галузі науки та фаху є одним з визначників, що обумовлюють успішне чи адекватне входження людини як випускника навчального закладу у світ суспільних відносин. Сьогодення актуалізує переорієнтування освіти з підготовки людини як носія профільної та загальноосвітньої інформації, що було актуально в попередні епохи суспільного та цивілізаційного розвитку, на "носіїв визначених якостей і конкретних можливостей", з яскраво вираженою спроможністю до самоосвіти та прагненням до нового рівня освіченості стає ключовою у забезпеченні бажаних перспектив розвитку суспільства.

Гострою для суспільства, а отже і сфери освіти, є проблема "олюднення Людини" (І.А. Зязюн), тому актуалізується освітнє завдання навчити людину тому, "що треба робити людині, щоб бути людиною" (І. Кант).

У доборі змісту освіти світовий досвід має різні підходи: енциклопедизм, прагматизм, політехнізм, екзистенціалізм тощо.

В Україні – політехнізм: це ціла система навчання у вищій школі, що передбачає теоретичне і практичне ознайомлення з галузевим принципом функціонування господарства (що актуально в індустріальну добу), має предметно-політехнічну спрямованість, в її основу покладено вивчення розвитку техніки у різних формах.

У США – прагматизм: світогляд, що ставить усе знання у пряме відношення дожиття та дії, та вимагає від людини використання ідей, суджень, теорій тільки в їх відповідності до здатності задовольнити потреби та інтереси.

У Франції – енциклопедизм: формування культури людини, досягнення різногалузевих знань у відносно єдину картину світу.

В Англії – екзистенціалізм: підкреслює, що людина відповідає за свої дії лише тоді, коли діє вільно, має свободу волі, вибору і засобів їхньої реалізації.

Перед вищою школою постає завдання вибору, в основі вищої освіти має бути фундаментальність знання чи прагматизм дії? Аксиологічні проблеми щодо змісту вищої освіти стосуються питання "широкості" і

"звуженості" набуття загальноосвітнього та професійного знання. Така дилема означає: професіонал-універсал з ґрунтовною загальноосвітньою підготовкою отримує фундаментальну вищу освіту. Натомість, вузькоспеціалізовані виконавці в усі часи потрібні, проте звуження підготовки у вищій школі спеціаліста тільки з профільною освітою, без підоснови базового знання означитиме, що головну "виробничу силу" суспільства складатимуть наче ремісники – фахівці, що зорієнтовані тільки на конкретне завдання безвідносно від загальнонаукового світогляду, розуміння цивілізаційного розвитку в історичному контексті, системного мислення, сповідування гуманістичних цінностей, та й на них покладатимемося у торуванні шляху в майбутнє суспільство.

"Скільки ви його не напакуйте спеціальними знаннями, це буде вчений ремісник, поки ви не дасте йому гуманітарного погляду на соціально-економічні сторони його професії" – стосовно інженерної праці й, відповідно, інженерного знання.

Виділяють 4 основні елементи змісту освіти:

– Інформація, що підлягає засвоєнню: знання, що накопичені людство – це основні ідеї, концепції, теорії, поняття науки; знання про шляхи, методи пізнання, типи і способи розумових дій.

– Способи діяльності уміння, навички.

– Досвід емоційно-ціннісного ставлення до знань.

– Досвід творчої діяльності: перенесення знань, варіативність, комбінування.

Освоєння змісту в українській сучасній вищій школі проходить переважно у "моноцентричному" освітньому середовищі. Для того, щоб зміст вищої освіти перетворився на зміст суб'єктного навчання студента та зміст його майбутньої професійної діяльності, у науково-педагогічному середовищі ЗВО мають бути створені певні умови ведення виховного та навчально-дослідного процесу. А для того, щоб зміст навчання було досягнуто студентством, умови пізнавально-навчального середовища мають розгортати довкола кожного суб'єкта навчання.

Зміст освіти у ЗВО трансформується в зміст навчання. Зміст освіти, а отже і зміст навчання – найбільш важливі компоненти процесу підготовки фахівця. Зміст освіти – це бажаний результат, мета, що стоїть перед системою освіти та особистістю. Мета, як відомо, полягає в оволодінні особистістю системою певних "зун", досвідом творчої діяльності, суспільних, світоглядних і професійно значущих особистих якостей. Таким чином, зміст освіти – це ціль, яку реалізує система освіти.

Зміст навчання виступає відповідно до змісту освіти як засіб по відношенню до цілі і являє собою склад, зміст і структуру навчальної

інформації, що пропонується студентам для досягнення. Зміст навчання містить і комплекс задач, завдань, вправ, що забезпечують формування професійних і навчальних умінь і навичок, накопичення початкового досвіду професійної діяльності.

Зміст освіти у вищій школі визначають стандартами вищої освіти – такими документами як навчальними планами, навчальними програмами, підручниками. Зміст освіти відображається в стандартах – освітньо-професійних та освітньо-наукових програмах, а зміст навчання – у навчальних планах, навчальних програмах, підручниках, посібниках та інших дидактичних матеріалах, тобто в структурі методичного забезпечення навчального процесу.

Далі зміст вищої освіти визначають і формалізують відповідно до обраних освітніх моделей та реалізують у щоденній практиці різними формами навчання.

Найважливішими проблемами формування змісту освіти і навчання є:

- установлення необхідних і достатніх знань і умінь для здійснення професійної діяльності;
- фундаменталізація і професіоналізація освіти;
- установлення оптимального співвідношення теоретичної і практичної підготовки з кожного навчального предмета, оптимального обсягу навчальних практик тощо;
- технологічність трансформації змісту освіти в зміст навчання та ін.

4. Студент ЗВО, розвиток особистості студента у навчанні, формування студента як майбутнього фахівця

Студента сьогодні визначають у навчальній діяльності головною дійовою фігурою.

Студент є і об'єктом, і суб'єктом водночас: як об'єкт постає індивідуальністю, яка розвивається, як суб'єкт – є особистістю, яка прагне до самовдосконалення. Для вищої школи складним завданням є створення відповідних умов переходу кожного студента з об'єкту в суб'єктну позицію у навчальній діяльності.

Сучасний фахівець – це всебічно розвинена особистість з гуманістичними цінностями, розвиненими творчими якостями, володіє системним мисленням, наділена відчуттям соціальної відповідальності й здатністю до проєктивної та прогностичної діяльності.

Однією із вагомих функцій вищої школи є розвиток особистості студента.

У класичному розумінні (відповідно до принципу "paideia") система навчання-виховання має забезпечити цілісний і різнобічний розвиток людини, всебічний розвиток майбутнього фахівця у цілісному навчально-виховному процесі.

Останнім часом постає актуальність створення середовища студентоцентризму (від "людино-центризм", "дитино-центризм"). Ще у другій половині 20 ст. у вищій школі стало відчутним, що класична модель навчання "від учителя до учня", традиції побудови освітнього середовища не повною мірою відповідають вимогам розвитку особистості.

Сьогодні, нові обставини життя людини висувають і нові вимоги до освітньої системи, до навчальної діяльності, до самого вчителя. Поширена термінологія в освітній системі як "особистісно-центрована", наприклад, взаємодія чи освіта розкривається через активну позицію, діяльнісний потенціал студента як суб'єкта навчальної діяльності.

Суб'єктно-діяльнісний підхід та активне навчальне середовище в організації навчально-виховного процесу будується на основі суб'єкт-суб'єктних відносин його учасників "довкола" центральної особи – студента.

Культура дитино-центризму має визначати всю діяльність сучасного вчителя. Центром уваги і організації навчального процесу у ЗВО є студент з його потребами, потягами, мотивами.

Дитина – це сонце, довкола якого обертається весь педагогічний процес.

Освіта, освітнє середовище, освітня взаємодія, яка центрована довкола особистості, базується на припущенні, що людина пізнана самою поки що не досить досконало, і тільки вона сама, а також за допомогою спеціаліста, може спробувати будувати свою освіту, усвідомлено ризикувати й у підсумку відповідати за результати свого руху у постійно мінливому, важко передбачуваному середовищі. Це і обумовило таке поняття як "траєкторія освітнього руху".

Справжня суб'єкт-суб'єктна освітня взаємодія у вищій школі передбачає першочергово створення умов рівноправності відносин усіх учасників виховного і навчально-дослідного процесу, пріоритетність відносин для одного із суб'єктів, а саме, студента, та центрування навчально-пізнавально-виховного середовища довкола конкретної, кожної особистості. У побудованому навчальному середовищі, центрованому довкола особистості, має відбуватися діалог повноправних суб'єктів взаємодії. Тобто таке навчання визначене тільки суб'єкт-суб'єктними відносинами його учасників: викладачі організують навчання та створюють сприятливі (бажані) для продуктивного навчально-виховного процесу умови, студенти ж

здійснюють учінневу діяльність, тобто вмотивовано і старанно осягають світо пізнання.

"Студент" з лат. –той, хто старанно працює, оволодіває знаннями.

Разом з тим, суб'єктна орієнтованість навчання жодною мірою не означає повного детермінізму одного учасника навчального процесу – ні студента-студентів, ні викладача.

Суб'єктність студента визначається наявністю власних освітніх цілей і завдань, бажанням опанувати окреслений програмними (відповідно до освітніх стандартів) документами зміст навчання, оволодінням методами самостійного пошуку знань ,прагненням розвитку студента як особистості, освоєнням суспільних цінностей, устремлінням до професійної компетенції, мотивацією виконувати конкретні види робіт і навчальні завдання, й таким чином, здійснюючи навчальну діяльність, досягати освітнього результату – навченості в культурологічному та професійному сенсі.

"Суб'єкт – це, власне, той, у кого є майбутнє", адже він залучений і залучається до майбутнього, до подальшого розвитку суспільства.

Суб'єктність є чи не головною рисою учіння. У студентоцентрованому навчальному середовищі функції учасників навчального процесу мають бути такими:

СУБ'ЄКТ НАВЧАННЯ – ВИКЛАДАЧ	–	СУБ'ЄКТ НАВЧАННЯ – СТУДЕНТ
Викладач – суб'єкт навчального процесу, який вибудовує навчально-пізнавальне середовище, створює сприятливі (бажані) умови для його функціонування – продуктивного навчання, спрямовує мотиваційні впливи на інших учасників –суб'єктів навчання – студентів (студента) для досягнення поставлених освітніх цілей і завдань. Здійснює керівництво навчанням-учінням, є організатором, модератором	–	Студент – суб'єкт навчальної діяльності уразі здійснення свідомого, вмотивованого і активного навчання. Здійснює учінневу діяльність – старанно осягає світопізнання, виробляє способи самостійного пошуку знання, форм його реалізації, активних дій тощо.
Завдання викладача – забезпечити доступний виклад змісту знань відповідно до змісту навчання, окреслення студенту шляхів і можливих засобів (або організація)	–	Завдання студента – засвоєння суспільних цінностей, розвиток як особистості, набуття професійної компетенції, оволодіння методами самостійного пошуку знань.

його навчання та спонукання до активного самостійного пошуку знань.	
---	--

Варто взяти до уваги, що суб'єктність студента визначається:

- наявністю власних освітніх цілей і завдань,
- бажанням опанувати окреслений програмними документами зміст навчання,
- оволодінням методами самостійного пошуку знань і набуття досвіду,
- прагненням власного розвитку як особистості,
- освоєнням суспільних цінностей,
- устремлінням до професійної компетенції,
- мотивацією виконувати конкретні види робіт і навчальні завдання.

Така вмотивована активна і системна праця складає передумови для досягнення освітнього результату – навченості.

Створенню максимально природного для розвитку суб'єкта учіннєвої діяльності середовища сприятиме, а точніше його забезпечує:

- рівноправність суб'єктів,
- діалогічне навчання,
- інтерактивне спілкування,
- сумісна діяльність учасників навчання,
- активність кожного суб'єкта,
- обмін набутого кожним учасником життєвого (навчального, професійного) досвіду,
- пріоритетність творчої складової освіти,
- суб'єктна діяльність викладача.

Про початкову діяльність вихованця, учня, студента, слухача найчастіше взагалі не згадується... досі в підручниках педагогіки її суб'єкти фігурують повністю знеособлено – лише в множині: діти, учні, вихованці, студенти тощо. Показово, що в "Енциклопедії освіти" (2008), в обох виданнях педагогічних енциклопедій – "Педагогічній енциклопедії" (1960-х рр.), "Російській педагогічній енциклопедії" (1990-х рр.) немає навіть статей під назвою "учіння".

Учіння як явище в освіті педагогічною наукою ще дотепер не визнано, у науковому полі педагогіки такої категорії як "учіння" немає, таку категорію виділяє психологічна наука. Учіння у загально-психологічному розумінні є притаманною для людини діяльністю, що виступає у формі інтелектуальних або фізичних дій. Наукові дискусії на тлі реформування засадничих умов навчання у вищій школі вже відбуваються, однак вони ще не впливають на освітню практику. Учіння – як позашлюбне дитя, воно є, скоріш кволе і мало-

помалу існує, утім особи та групи осіб, які мали б бути відповідальними за його дієздатність, не визнають і переважно не забезпечують умов для його подальшого, бажаного й успішного зростання.

Актуальним вже є розглядати учіння як нову педагогічну концепцію, з переведенням вищої освіти від парадигми навчання (знаннєвої) на парадигму учіння.

Зрозуміло, що поняття "учіннєва діяльність" походить від назви самого суб'єкта учіння

– учня, тобто того, хто вчиться.

Учіння – це різновид набуття людиною досвіду, учіння і є перетворенням "власного досвіду за допомогою соціально вироблених знань".

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями і навичками. У широкому сенсі учіння є оволодінням суспільного досвіду з метою його використання у житті.

Зупинимось на трьох ознаках учіння.

Головною ознакою учіння є свідоме бажання людини опанувати певні знання, набути вмінь і навичок, досягнути заданої форми поведінки, здійснювати намічений вид діяльності тощо.

Визначальною ознакою учіння є цільова орієнтація – вміння людини ставити осяжні цілі та спрямовувати свою діяльність на досягнення нового простору знань і набувати компетенцій у процесі учіння свідчить про його (її) суб'єктний характер.

Із вищезазначеного виходить й інша суттєва ознака учіння – набуття нового знання під час учіннєвої діяльності.

Грунтовна характеристика, систематизація засадничих параметрів і порівняння парадигми навчання та парадигми учіння показує, зокрема, такі їх відмінності:

1. За цілями учіння спрямовано на конструювання навчальних ситуацій.

2. Парадигма навчання орієтовує викладачів на проектування навчальних програм і курсів, натомість парадигма учіння – на створення розвивального освітнього середовища.

3. Процес навчання має лінійний, кумулятивний характер, а процес учіння – системо-утворюючий та відкритий.

4. Знання за парадигмою навчання "надходять із зовні", передаються від викладача частинами і ним контролюються, а за парадигмою учіння мають конструюватися студентом, ґрунтуються на його індивідуальному досвіді, тому він і контролює процес здобування знань необхідних і досвіду.

5. Підхід в організації та до структури навчання: "Атомістична: частини передують цілому" за традиційних умов на протипагу учінневим пріоритетам: "Цілісна: ціле передує частинному".

6. Обов'язкова присутність і викладача, і студента у процесі навчання, та неодмінна активність студента складає основу учінневому процесу, навіть за умов відсутності викладача.

7. Заняття в парадигмі навчання розпочинають та закінчують у чітко визначений час, заняття в парадигмі учіння не жорстко регламентовані, освітнє середовище є доступним для студента у будь-який час.

8. Викладач і студент (студенти) за парадигмою навчання працюють ізольовано, натомість за парадигмою учіння вони працюють у партнерстві однією командою, де викладач набуває ролі "менеджера освітнього процесу, творця методів учіння та освітнього середовища".

9. Лекційна система як провідна форма і метод навчання у вищій школі та процес учіння відособлені (відокремлені) й вступають у протипрірччя.

10. Оцінювання знань для процесу традиційного навчання відбувається у кінці курсу, а в пріоритетам учіння є постійним, адже має засвідчити вдосконалення особистості.

Доповнимо тут лише те, оцінювання результатів навчання-учіння відбувається: в традиційній системі – у порівнянні з нормами (формулами, визначеннями тощо) і зразками (точними відповідями), **у системі ж учіння – порівнювання навчальних досягнень має бути у часі відносно попереднього рівня навченості однієї особистості.**

Вік студентства має чимале значення у навчальній роботі. Типологія сучасного студентства схарактеризована різним рівнем сприйняття інформації (функціональною асиметрією), індивідуальними особливостями та сполученням показників успішності:

- низькоуспішні (екстраверти, ліво-півкульні),
- середньоуспішні (екстраверти, право-півкульні),
- високоуспішні (інтроверти, право-півкульні),
- дисгармонічні (екстраверти, ліво-півкульні), мають суттєву внутрішню неоднорідність, є варіативним рівнем.

5. Викладач та його функції у закладі вищої освіти

Викладач ЗВО – суб'єкт педагогічної діяльності, організатор навчально-виховного процесу. Саме на викладача покладена відповідальність за створення умов у розвитку всебічно розвиненої особистості.

Викладач передусім виступає як організатор і керівник пізнавальної діяльності студентів, створює умови для продуктивного навчання (ефективне

засвоєння знань, створення психологічного клімату, чергування навчальних занять, нормування робіт СРС, постановка мети і завдань, дбає про розвиток учнів). Викладач як суб'єкт виконує відповідальне завдання вищої освіти. Викладач як об'єкт сам зазнає різноманітних впливів у щоденній педагогічній діяльності. *(без суб'єктних характеристик)*

Викладач має бути об'єктивним носієм і виразником соціальних цінностей. Відома істина: "лікувати, судити і вчити можна лише із чистими руками". Зміст навчальної дисципліни має пройти крізь його свідомість. У викладача має бути добре розвинене логічне мислення, вміння виокремлювати головне і виявляти логічні зв'язки у предметах та явищах.

Викладач може навчати безпосередньо або опосередковано (через систему завдань).

Діяльність викладача ЗВО складається із планування діяльності, що стосується тематичне матеріалу та навчальних занять, суто навчальної роботи, організації діяльності, до того ж і своєї, і студентів, стимулювання їх активності, контролювання, регулювання та коригування навчального процесу та результатів навчання студентів, аналізу результатів діяльності. Можна стверджувати, що конкретних видів робіт викладача у вищій школі налічується понад 40.

Загалом викладач у вищій школі виконує декілька **функцій** у ЗВО:

- о педагогічна,
- о організаційна,
- о методична,
- о наукова (дослідницька),
- виховна.

Є виокремлення **загально-педагогічних функцій** на інформаційну, мобілізаційну, розвивальну, орієнтаційну та **загально-трудова функції** на конструктивну, комунікативну, дослідницьку, організаційну.

В іншій класифікації формулюють **функції**, що виявляють здатність викладача професійно вести педагогічну діяльність:

- організаційна як керівник, провідник у лабіринті "зун";
- інформаційна як носій найновішої інформації;
- трансформаційна у перетворенні суспільно значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання студентом;
- орієнтовно-регулятивна, адже структура знань педагога визначає структуру знань студента;
- мобілізаційна для переведення об'єкта виховання у суб'єкт, самовиховання, саморуху, самоутвердження.

Педагогічна діяльність та професійна усталеність викладача вищої школи ґрунтується на таких компонентах, як:

- мотиваційний компонент
- емоційний компонент
- особистісний компонент
- професійно-педагогічний компонент.

Викладання – діяльність викладача у процесі навчання, під час якої він ставить перед студентами пізнавальні завдання, повідомляє нові знання, організовує спостереження, лабораторні та практичні заняття, керує їх самостійною роботою, перевіряє якість "зун". Результативність викладання залежить як від умінь і старань педагога, так і від старань студента щодо засвоєння знань, тобто від ефективності учіння.

Основним елементом педагогічного процесу є педагогічні завдання. Педагогічну діяльність розглядають як процес виконання послідовних завдань різних рівнів складності.

Визначником кваліфікації викладача може бути також і його педагогічна майстерність та педагогічна техніка у спілкуванні та не вербальних комунікаціях, спостережливості, мотивації та впливах.

Сучасний розвиток суспільства стрімко змінює ролі суб'єктів у вищій школі.

Викладач втратив свою центральну позицію, а розвиток інформаційного суспільства змінює також його пріоритет у володінні джерелом знання. Нову роль викладач набуває і під проводом **дистанційного навчання**, коли він стає координатором процесу самостійного навчання.

5. Особливості педагогічного і навчального процесу у вищій школі.

Функції навчання у вищій школі

о Основна специфіка навчального процесу у вищій школі те, що педагогічний трикутник, а саме "передавання знань – засвоєння знань – побудова системи знань" доповнюється професійним трикутником, що пов'язує навчальну, виховну і науково-професійну діяльність викладачів та студентів.

о Сутність навчання у вищій школі відрізняється своєю специфікою як процесу викладання, так і учіння, що зумовлене метою і завданнями вищої школи.

о (Таким чином) Головними особливостями педагогічного процесу є співпраця викладача і студента, спрямована на досягнення єдиної мети і нерозривність процесів навчання та виховання.

Динаміка розвитку педагогічного процесу залежить від стосунків між викладачами і студентами.

о Особливості навчального процесу зумовлені тим, що **об'єкти навчання є (мають бути) водночас і його суб'єктами.**

о Особливістю є або мали б стати актуальні для сучасності засади особистісно-центрованого навчання. Базисом побудови у ЗВО особистісно-центрованої освітньої системи є проектування умов навчання на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин його учасників.

о Суттєвою відмінністю такої освітньої моделі є **керівництво організатором** (викладачем, модератором) **навчання-учіння**, що здійснюється через самостійний пошук суб'єктом активних дій. Це досягається створенням максимально природного для розвитку суб'єкта середовища, через діалогічне навчання суб'єктів навчально-виховного процесу, інтерактивне спілкування та сумісну діяльність учасників навчання, обмін набутого кожним учасником життєвого досвіду і, що надзвичайно важливо, пріоритетністю творчої складової освіти.

о Підкреслимо, що **наявність** або відсутність **діалогу** та **творчої участі** студента у навчанні – це "кардинальна", вирішальна ознака або "підстава" для побудови навчально-виховного процесу у ЗВО і характеристики освітнього середовища, як студенто-центрованого або ні.

Отож, **фундаментальною основою освітньої взаємодії** у ЗВО є форма діалогу між суб'єктами навчального процесу.

Де починається свідомість, там починається й діалог.

Однак варто зазначити, що визначальною допоки у вищій школі є суб'єктна педагогічна діяльність викладача, воля якого й буде врешті-решт здійснювати вибір діалогічного чи іншого методу навчання студентів.

о До зазначених особливостей варто додати адаптацію студентів у ЗВО, вікові особливості студентської молоді, соціалізацію студентства у групах, а також роль кафедр в управлінні навчальним процесом та їх відповідальність за результати навчання.

Рушійними силами (і суперечностями) педагогічного процесу є:

– Суперечність між вимогами до студентів та реальними можливостями щодо їх реалізації – їх дотримання є головною суперечністю. Бажаним є, щоб вимоги до тих, хто навчається, були відповідними до "зони ближнього розвитку" молодої людини (Л. Виготський). Це по суті є джерелом розвитку навчального процесу, якщо встановлені вимоги є співмірними можливостям тих, хто навчається. Така суперечність конкретизується й іншими, нижчого порядку.

– Суперечність між складністю явищ суспільного життя та об'єктів, що вивчає студент, і його недостатнім життєвим досвідом.

– Суперечність між над швидким, прискішеним потоком інформації та можливістю її враховувати (реалізувати потоки) щоденно у навчальному процесі.

Також є розходження та, на цій основі, суперечність стосовно провідного значення "учитися вчитися", тобто дій, діяльності студента і:

– односторонність навчального процесу;
– фрагментарність навчання, мозаїчне (кліпове) компонування його сприйняття;

– унормовані (дотепер) у стандартах методи вербальної комунікації.

Ефективність навчального процесу визначається, серед іншого, його відповідністю змістові освіти, формам і методам навчання. Також чи не першочерговим завданням має бути його відповідність потребам суспільного життя.

Критерії ефективності педагогічного процесу мають вираження у формі показників стосовно ознак вихованості тих, хто навчається, де серед іншого, зазначено: культура поведінки, громадська активність, самостійність у всіх видах діяльності, сформованість наукового світогляду, позитивне ставлення до навчання та інтерес до знань, працелюбність, професійна зорієнтованість тощо.

Основні функції процесу навчання:

Освітня функція передбачає засвоєння студентами системи наукових знань, формування вмінь і навичок.

Розвивальна функція виявляється у розвитку мислення студентів, здібностей; формування їхньої волі, навчальних інтересів, мотивів тощо.

Виховна функція спрямована на формування у студентів наукового світогляду, розвиток моральних, естетичних, трудових і фізичних якостей особистості

Функції навчання тісно взаємопов'язані та реалізуються у щоденній практиці.

ТЕМА: НАВЧАННЯ І ПОБУТ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ (2 години)

Мета лекції: сформувати у студентів розуміння особливостей організації навчання, формування студентського колективу у процесі позаурочної діяльності та дозвілля.

План лекції:

1. Формування студентського контингенту.
2. Українське законодавство про права і обов'язки студента закладу вищої освіти.
3. Організація виховного процесу у закладі вищої освіти.
4. Громадські організації студентів. Студентські громадські (самодіяльні) організації, їх структура і зміст роботи з формування суспільно-педагогічної активності своїх членів.
5. Куратори навчальних груп, їх роль в організації студентського колективу.
6. Побут студентів та його організація. Активний відпочинок студентів.

Зміст лекції:

Вступ. Студенти – це учні закладів вищої освіти, які оволодівають спеціальністю вищої кваліфікації, наділені певними правами і разом з тим мають певні обов'язки. Студенти – це органічна частина молоді.

Ключові поняття лекції: студент, громадська організація, куратор навчальної групи.

1. Формування студентського контингенту. Українське законодавство про права і обов'язки студента закладу вищої освіти.

Формування студентського контингенту навчального закладу вищої фізкультурної освіти має свої особливості. Потенційними абітурієнтами і студентами цих закладів є, як правило, молодь, яка активно займається спортом і є заздалегідь професійно зорієнтованою. Умовами прийому до фізкультурного закладу вищої освіти є наявність в абітурієнта певного рівня спортивної підготовки і передбачаються пільги при вступі для осіб, які мають високий рівень спортивних досягнень. Тим не менше це не позбавляє

ЗВО в цілому, як і окремі його підрозділи (факультети, кафедри) провадити цілорічну профорієнтаційну роботу. Для цього, крім традиційних методів, таких як оголошення чи реклама у засобах масової інформації, оприлюднення умов вступу, випуску буклетів, використовуються також агітаційні заходи на змаганнях з видів спорту, персональні контакти викладачів з потенційними абітурієнтами та їхніми тренерами.

Ефективною й дієвою є співпраця з комітетами фізичної культури і спорту, з добровільними спортивними товариствами, спортивними клубами, дитячо-юнацькими школами, командами тощо.

Між такими організаціями та вищим навчальним закладом можуть укладатися угоди про підготовку фахівців, у тому числі такі, що передбачають підготовку конкретних осіб за кошти замовника. Угодами про підготовку кадрів можуть передбачатися особливі умови навчання та надання додаткових освітніх послуг з боку ЗВО.

У структурі багатьох закладів вищої освіти є підготовчі відділення. Вони діють з метою надання допомоги при вступі до ЗВО переважно працюючій молоді, звільненим в запас військовослужбовцям та молоді, яка проживає в сільській місцевості.

Прийом слухачів на підготовче відділення ведеться згідно з правилами прийому, розробленими вищим навчальним закладом. Всі питання, пов'язані з прийомом вирішує приймальна комісія.

Понад державне замовлення може здійснюватися зарахуванням осіб, фінансування підготовки яких проводиться за рахунок коштів замовників та приватних осіб.

Навчальні заняття у ЗВО проводяться за розкладом згідно з навчальними планами і програмами. Розклад занять оприлюднюється не пізніше ніж за тиждень до початку кожного семестру. При зміні розкладу протягом семестру студенти повинні бути поставлені до відома не пізніше як за тиждень до його зміни.

До початку занять кожен курс ділиться на академічні групи. Склад групи затверджується наказом ректора. В кожній групі призначається (або обирається) староста з числа студентів, які успішно навчаються і дотримуються навчальної дисципліни.

Староста групи підпорядковується безпосередньо декану факультету та його заступнику. До обов'язків старости входить:

- облік відвідування студентами всіх видів навчальних та спортивних занять;
- подання до деканату рапортів про явку студентів на заняття;
- допомога викладачеві у створенні робочої атмосфери під час занять і в контролі за збереженням інвентарю та навчального обладнання;

- призначення чергових по групі (навчальному приміщенні);
- ведення журналу.

Розпорядження старости у межах вказаних функцій є обов'язковим для виконання всіма студентами групи.

Особа стає студентом з моменту підписання наказу ректора про її зарахування (поновлення) до числа студентів. Студентам на час навчання у ЗВО видається студентський квиток, який засвідчує особу та залікова книжка, дійсність яких щороку підтверджується.

Студентський квиток може бути перепусткою до навчальних приміщень, гуртожитків, спортивних споруд, бібліотек, лабораторій, комп'ютерних класів, студентських клубів, закритих пунктів харчування, медичних установ тощо.

Впродовж усього періоду перебування у ВЗО студент має певні, чітко окреслені права, якими може користуватися та обов'язки, які повинен виконувати.

Основні права студента (аспіранта) відображені в Законі України «Про вищу освіту». До основних прав відносяться:

- вибір форми навчання, профілю, індивідуальних програм;
- користування навчальною, спортивною, науковою і побутовою базою ЗВО;
- участь в науково-дослідній роботі, в культурно-спортивних заходах, конференціях, конкурсах;
- участь в органах студентського самоврядування і добровільних самодіяльних об'єднаннях;
- забезпечення гуртожитком, стипендіями, закладами охорони здоров'я і оздоровлення;
- трудова діяльність в позаурочний час;
- перерва (припинення) навчання у ЗВО за станом здоров'я або сімейними обставинами.

Студентам можуть надаватися додаткові освітні послуги і додаткові види матеріального забезпечення за рахунок коштів місцевих Рад, спортивних і громадських організацій, благодійних фондів і приватних осіб. Додаткові права та обов'язки студентів передбачаються і конкретизуються Статутом ЗВО та положеннями, які регламентують окремі напрямки діяльності студентів і аспірантів.

Студенти мають своїх представників в органах колективного управління вузу. Зокрема, в складі Вченої ради резервується 10 % місць для представників від студентів і аспірантів.

Основними обов'язками студентів закладу вищої освіти фізкультурного профілю є:

- систематичне глибоке оволодіння знаннями і практичними навичками;
- підвищення професійної і спортивної майстерності та загальнокультурного рівня;
- додержання законодавчих, моральних і етичних норм співжиття;
- виконання в установлені терміни всіх видів завдань, передбачених навчальним планом;
- оволодіння українською мовою як державною і як мовою міжнаціонального спілкування;
- додержання статуту, положень і правил внутрішнього розпорядку ЗВО.

За успіхи в навчанні і спорті, за активну участь в науково-дослідній роботі студентам встановлюються різні форми морального і матеріального заохочення.

В зв'язку з частими виїздами на тренувальні збори і змагання, студенти, які досягли великих успіхів у спорті, можуть навчатись на одному курсі 2 роки, але не більше двох разів за весь період навчання.

За порушення передбачених Статутом ЗВО положень та правил внутрішнього розпорядку обов'язків, до студентів застосовуються дисциплінарні і матеріальні стягнення аж до виключення з інституту.

Виключений студент згодом (не раніше як через рік) може бути поновленим до числа студентів при наявності вільних місць на курсі. Студенти, виключені з I курсу, можуть бути поновлені тільки понад місяць державного замовлення в разі оплати на навчання замовником.

З усіх питань, пов'язаних з виконанням студентом навчального плану, побуту, відлучень з університету, пов'язаних з приватними, спортивними чи іншими причинами, студент повинен звертатися в деканат факультету безпосередньо або через працівників профілюючої кафедри чи куратора навчальної групи.

3. Організація виховного процесу у закладі вищої освіти.

Виховання студентів є органічним компонентом освіти і має бути спрямованим на формування у молоді світоглядної свідомості, ідеї, поглядів, ідеалів, звичаїв і інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової культури. Головна мета національного виховання - набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, естетичної і правової культури. Виховний

процес є постійним, безперервним, він пронизує всю діяльність навчального закладу і є присутнім, чи в усякому разі має бути в навчальному і спортивному процесі в усіх його формах. Поряд з тим, у ЗВО існує структура спеціальних виховних заходів і службові особи, які ці заходи організовують.

Відповідальність за організацію виховної роботи покладається на одного з проректорів, найчастіше на проректора з спортивної або з навчальної роботи.

Проректор через деканати, кафедри, представників профспілок і громадських організацій координує і направляє виховний процес у ЗВО. Організаторами виховної роботи в навчальних групах є куратори, наставники, які призначаються ректоратом (деканатом). Куратори призначаються з числа найавторитетніших викладачів переважно спортивно-педагогічних кафедр, які встановлюють близькі стосунки з студентами групи, допомагають їм у вирішенні проблем навчального, спортивного і особистого характеру, підтримують зв'язок з батьками студентів і організаціями-замовниками спеціалістів. Вони організовують і систематично проводять інформаційно-виховні (кураторські) години, якщо подібне передбачено розкладом, або ведуть індивідуальну роботу зі студентами, закріпленої за ними групи.

Методичне керівництво кураторами може здійснювати Рада кураторів, яка також дбає про розробку на відповідних кафедрах і тиражування інформаційно-методичних матеріалів. Важливо, щоб система виховних заходів включала заходи на всіх рівнях: загальноміських, вузівських, факультетських, кафедральних, групових. Робота кураторів повинна стимулюватись, зокрема, враховуватись при встановленні їм навчального навантаження.

Громадські організації студентів.

Громадські (самодіяльні) організації студентів можуть створюватись як в самому навчальному закладі, так і поза його межами. До їх числа відносяться найперше органи студентського самоврядування (ОСС).

ОСС виражають інтереси студентів навчального закладу (факультету), дбають про забезпечення прав і інтересів студентів. Вони, в рамках передбачених статутом і положеннями повноважень, вирішують питання, пов'язані з навчальною, спортивною, культурно-просвітницькою, науковою, господарською і іншими видами діяльності. ОСС спираються на підтримку адміністрації університету, користуються коштами, приміщеннями, засобами зв'язку і поліграфії на умовах, узгоджених з ректоратом. Коштами і майном, набутими від власної діяльності, ОСС розпоряджаються на власний розсуд.

ОСС є виборними і підзвітними структурам, які їх обирали, вони діють у відповідальності із затвердженими статутами. Найвищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) та постійно діючі Ради (вузівська, факультетська, гуртожитку). До ОСС відносяться також студентські фракції вчених рад ЗВО чи факультетів. Вирішення більшості побутових питань входить до компетенції студентських профспілок. У ЗВО можуть працювати осередки Спілки студентів України (СПУ), студентського Братства (СБ), спортивних, культурологічних, мистецьких, екологічних та інших громадських організацій. Діяльність у ЗВО політичних партій і релігійних об'єднань не допускається.

3. Студентські громадські (самодіяльні) організації, їх структура і зміст роботи з формування суспільно-педагогічної активності своїх членів. Куратори навчальних груп, їх роль в організації студентського колективу.

Важлива роль у розв'язанні багатогранних завдань національного виховання студентської молоді належить викладачу – кураторові студентської групи.

Найважливіші функції педагога-вихователя, **куратора групи:**

1. Інформаційна. Педагог виступає носієм, зберігачем наукових знань з теорії і методики виховного процесу (знання закономірностей, принципів, предмета, об'єкта, засобів виховної діяльності). Саме куратор групи повинен акумулювати духовні знання, бути для студентів джерелом досвіду, різноманітної інформації, яку при необхідності може одержати кожен вихованець.

2. Організаторська. Куратор – організатор взаємодії в студентській групі. Він сприяє створенню системи взаємозалежності між вихованцями, що визначають, породжують певні відносини даної особистості до інших людей, праці, суспільства, самого себе. Куратор групи - організатор різних виховних програм, суть яких залежить від особливостей різних категорій студентської молоді. Організаторська функція полягає в умінні залучати студентів групи до різних видів виховної діяльності: пізнавальної, що збагачує уявлення студентів про навколишню дійсність; суспільне корисної, спрямованої на загальну користь і благо; ціннісно-орієнтаційної, яка розкриває студентам духовні та матеріальні соціальне значущі цінності й орієнтує на них їх поведінку; художньо-творчої, що дає студентам можливість реалізувати індивідуальні творчі задатки та здібності; вільного спілкування, організації дозвілля студентів.

3. Стимулююча. Спрямована на створення розвиваючого середовища, атмосфери психолого-педагогічної підтримки в групі, що повинно сприяти самоутвердженню, самореалізації потенціалу можливостей молодій людині.

Полягає у своєчасному виявленні зрушень на краще в розвитку кожного студента групи і відповідному заохоченні його до наступних корисних дій і вчинків (Фіцула М.М. Педагогіка: Посібник. - К.: Академія, 2000. - 539 с.).

4. Навчаюча. Реалізується шляхом навчання студентів, засобами аналітичної, проектувальної, комунікативної, організаційної діяльності з тим, щоб вони добре орієнтувались у пізнавальній та профорієнтаційній ситуаціях.

5. Дослідна. Полягає у спостереженні за діяльністю студентів, діагностиці рівня вихованості особистості та складання програм її випереджувального розвитку; інтерес до вихованця, його внутрішнього світу, захопленість людиною в цілому, потреба пізнавати її є природною для справжнього вихователя-дослідника.

6. Спрямовуюча. Націлює студента на правильний життєвий шлях своїм моральним життям і мудрими порадами, а також створенням гуманних взаємостосунків серед студентів, дає моральний дороговказ, приклад для наслідування своїм вихованцям. Одночасно куратор виступає і в ролі консультанта, який надає при необхідності допомогу в саморозвитку кожній молодій людині. Спрямовує її діяльність, спираючись на природні дані вихованця, пробуджує його задатки, здібності.

7. Соціальна. Передбачає вивчення вихователем об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на розвиток особистості; вироблення навичок соціальної поведінки, спрямованих на успішне включення юнацтва в структуру сучасного життя і виробництва.

8. Координаційна. Полягає у спрямуванні куратором групи виховних зусиль усіх педагогів, батьків і представників громадськості на позитивні результати у вихованні студентів. Куратор групи передусім домагається, щоб педагоги, які працюють з студентами групи, керувались єдиними вимогами до них, здійснювали індивідуальний підхід. Куратор вивчає особливості навчально-виховної роботи викладачів, ознайомлюється з їх вимогами та стосунками із студентами, обмінюється думками щодо поведінки окремих студентів, методів впливу на них. Об'єднання та спрямування виховної діяльності - найважливіше завдання куратора.

Успіх виховної діяльності куратора групи залежить також від того, наскільки тісно він співпрацює з батьками студентів, від зв'язків з підприємствами, господарствами та установами, де проходять студенти практику.

Здійснення функцій **куратора групи** пов'язане з рядом обов'язків:

всесторонньо і глибоко вивчати запити, нахили, побутові умови життя студентів групи; вести цілеспрямовану роботу з удосконалення підготовки спеціалістів для галузі;

виховувати свідоме ставлення до навчання, праці, обраної професії; бережливе ставлення до матеріальних цінностей; повага до законів України; формувати демократичний світогляд, національну свідомість, громадську позицію, патріотизм, високі моральні якості; організовувати проведення виховних заходів;

сприяти організації студентського самоврядування; сприяти участі студентів в олімпіадах, конкурсах із спеціальності, клубах за інтересами, предметних гуртках;

організовувати роботу з підвищення культурного рівня студентів; вести облік та аналіз успішності, відвідування занять студентами групи, організовувати надання допомоги невстигаючим і своєчасно інформувати батьків; підтримувати постійний зв'язок з батьками, планувати і організовувати спільну виховну роботу;

вести встановлену навчальним закладом документацію куратора групи (журнал куратора навчальної групи, особові справи, плани роботи тощо);

постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Індивідуальний підхід

Індивідуальний підхід - це виховання з опорою на особистісні якості. Принцип індивідуального підходу у вихованні потребує, щоб куратор групи:

1. Постійно вивчав і добре знав індивідуальні особливості темпераменту, риси характеру, погляди, смаки, звички своїх вихованців.

2. Вмів діагностувати і знав реальний рівень сформованості таких важливих особистих якостей як спосіб мислення, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, життєві плани та ін.

3. Постійно залучав кожного студента до виховної діяльності, що забезпечуватиме прогресивний розвиток особистості.

4. Своєчасно виявляв і усував причини, які можуть завадити досягненню виховної мети. Якщо ці причини не вдалось виявити своєчасно, то оперативно реагувати, змінюючи тактику впливу, залежно від обставин, що складаються.

5. Максимально використовував активність самої особистості.

6. Поєднував виховання з самовихованням, допомагав у виборі мети, методів, форм самовиховання.

7. Розвивав самостійність, ініціативу, самодіяльність вихованців.
"Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, писав

К.Д.Ушинський, - то вона повинна попереду пізнати її також у всіх відношеннях... Вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою вона є в дійсності, з усіма її слабкостями і в усій її величі, з усіма її буденними, дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами".

Вивчення особистості учня не само мета, а необхідна умова для успішності навчання і виховання. Вивчаючи студентів, куратор групи повинен враховувати, що студент не тільки об'єкт виховання, а й його суб'єкт. Це означає, що кожен студент є активним учасником виховного процесу ,особою, яка усвідомлює своє власне становлення, виявляє самодіяльність, творчість, ініціативу, відповідає за свою працю, поведінку, вміє оцінювати себе з точки зору інтересів суспільства, не тільки турбується про виховання членів свого колективу, а й відповідає за нього.

З метою всебічного і систематичного вивчення студентів куратор групи може застосовувати прямі й непрямі методи. **До першої групи** методів належить педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, бесіди, аналіз результатів діяльності студентів.

До другої групи методів належить узагальнення незалежних характеристик і метод соціометрії.

Педагогічне спостереження здійснюється в процесі повсякденного і систематичного спілкування зі студентами. Предметом постійної уваги куратора групи повинні бути ті студенти, у поведінці яких мають місце ті чи інші відхилення від норми і правил моралі, вивчення причин цих відхилень з метою їх подолання.

Педагогічний експеримент дає можливість включати кожного студента в такі відносини, які дозволяють вивчати його всебічно, стимулювати формування у нього позитивних рис і гальмувати прояви негативних, які часто залишаються поза педагогічною увагою викладачів.

Індивідуальна бесіда покликана допомагати студентові пізнати себе таким, яким він є в дійсності, правильно оцінити ті чи інші свої вчинки, виправляти в разі необхідності свою поведінку, інакше кажучи, допомагати студентові краще "пізнати себе й виховувати себе".

Готуючись до бесіди, куратор групи завчасно визначає її мету, передбачає бажані результати. Слід пам'ятати, що бесіда не повинна перетворюватись в якусь спеціальну процедуру виховного моралізування. Бесіда повинна бути довірливою і тактовною.

Вона може набувати характеру дискусії з тих чи інших питань життя навчального закладу, групи, їхньої роботи, місця і волі студентів у ній, сприяти самовихованню, розвивати у студента здатність розуміти і переживати те, що сьогодні він став кращим, ніж був учора.

Бесіди проводяться не лише з окремими студентами, а також з активом групи і з усією групою. Бесіди з активом - старостою групи, профоргом - допомагають куратору глибше орієнтуватись в житті колективу групи, у взаєминах між його членами, краще вивчати стан громадської думки в групі, дисципліну окремих студентів, намічати заходи з подальшого згуртування студентів, створення сприятливої атмосфери для навчання та розвитку.

Куратор групи повинен прагнути до того, щоб в обговоренні змісту бесіди брали активну участь самі студенти. У проведенні бесіди з групою надзвичайно важливо розгортати критику і самокритику в колективі, утверджувати дух самокритичності, непримиримості до недоліків.

Джерелом, з якого куратор здобуває необхідні йому відомості про студентів, є також бесіди з викладачами та батьками.

Дані спостережень і бесід можуть уточнювати і доповнюватись з допомогою анкетного методу. Анкетне опитування може проводитись з певною метою, наприклад, з метою вивчення мотивів навчання, ставлення до громадських обов'язків, стану морального клімату в групі, рівня розуміння студентами тих чи інших понять тощо. Результати аналізу одержаних відповідей використовуються у виховній роботі з групою і окремими студентами.

Кураторові групи надзвичайно важливо знати студента таким, яким він є в дійсності, тобто його об'єктивну оцінку. Одержати таку оцінку допомагає узагальнення незалежних характеристик. На основі зіставлення даних власного спостереження з даними, одержаними з інших джерел, куратор складає об'єктивне уявлення про того чи іншого студента, про його позитивні або негативні риси, без знання яких не можна забезпечити індивідуальний підхід у вихованні, знайти шляхи і засоби піднесення рівня вихованості студентів, прищеплення йому умінь і навичок правильності поведінки, його життєвої орієнтації.

Виявити справжні взаємини між студентами групи куратор може за допомогою методу соціометрії. Суть методу полягає в тому, що студенти відповідають на непрямі запитання. Наприклад, студенту пропонується назвати партнера, з яким би він бажав займатися спільною справою, бути в трудовому загоні, дружити та ін.

Аналізуючи відповіді, куратор групи складає уявлення про моральний клімат в групі, про позитивний чи негативний статус окремих студентів, реальні стосунки між студентами, виявляє студентів, які користуються чи не користуються авторитетом у товаришів, виконують роль неофіційних "лідерів", робить висновки про шляхи і засоби згуртування колективу, підвищення ефективності всієї виховної роботи з студентською групою.

Для того, щоб правильно і ефективно побудувати роботу, куратор групи повинен знати: кожного студента своєї групи, стан здоров'я, загальний розвиток, нахили, запити та інтереси, особливості уваги, культури мови, сприйняття, мислення, ступінь самостійності в навчальних заняттях, здатність переборювати труднощі; риси характеру (чесність, правдивість, організованість, дисциплінованість, відповідальність за доручену справу), взаємини з колективом, участь у громадському житті, ставлення до викладачів, до товаришів, особливості темпераменту; системність і ґрунтовність знань, участь у поза лекційних заходах, читацькі інтереси, захоплення спортом, технікою, художньою творчістю; умови життя сім'ї, сімейні взаємини, стан виховання в сім'ї, ставлення до батьків, рідних, участь у трудових справах.

Ґрунтовне вивчення студентів - важлива передумова здійснення різнобічної виховної роботи і успішного виконання куратором своїх виховних функцій.

Планування роботи

Складність і багатогранність виховної роботи куратора групи зумовлює необхідність її глибокого аналізу і продуманого планування, виходячи з мети і завдань національного виховання. План виховної роботи забезпечує її чітку організацію, дозволяє накреслити перспективи діяльності групи, дає можливість конкретизувати загальну мету і завдання національного виховання стосовно до рівня вихованості. У своїй групі куратор визначає завдання, зміст виховної роботи на певний відрізок часу, відбирає найбільш раціональні способи і методи розв'язання поставлених виховних завдань.

Основна мета планування - забезпечити науковий підхід до виховного процесу і таку його організацію, яка дозволить визначити оптимальні шляхи і способи педагогічного впливу на колектив студентської групи і на кожного зокрема.

До планування виховної роботи ставиться ряд педагогічних вимог:

1. Цілеспрямованість. Весь зміст плану повинен виходити з основної мети і бути спрямованим на реалізацію завдань національного виховання. План повинен забезпечити єдність мети, завдань, змісту, організаційних форм і методів виховної роботи з групою.

2. Відповідність його змісту, організаційних форм і методів виховної роботи віковим та індивідуальним особливостям студентів. Врахування цих особливостей відбувається за такими напрямками: зміст виховної роботи - розширення загального світогляду, розвиток духовних, моральних, правових, естетичних та інших понять; методи виховання - перехід від роз'яснення куратора до самостійного аналізу явищ суспільного життя; форми виховної

роботи - перехід від індивідуальних і групових бесід до диспутів і конференцій.

3. Систематичність і наступність: поступове ускладнення завдань і форм виховної роботи, враховувати успіхи в розвитку студентів, самостійність та ініціативу, розширювати самоврядування.

4. Реальність: всі заходи повинні мати конкретну назву і педагогічне обґрунтування.

5. Узгодженість плану з плануванням роботи всіх підрозділів закладу освіти, що беруть участь у виховному процесі (загальний план виховної роботи навчального закладу, гуртожиток, бібліотека, гуртки, клуби за інтересами та ін.).

Продумуючи систему виховної діяльності, зміст і шляхи її реалізації, слід дотримуватись таких вимог: урахування актуальних питань у галузі народної освіти та виховання, плану роботи навчального закладу; цілеспрямованості, конкретності, розумної насиченості, опори на інтереси студентів; поєднання словесних, наочних і практичних форм і методів виховання; відповідності форм і методів виховання віковим особливостям студентів і рівню їх вихованості; урахування ювілейних і суспільно-політичних дат, подій у житті України; єдності педагогічного керівництва і самостійності студентів. Названі вимоги до плану є одночасно і критеріями його оцінки.

Якщо всі ці вимоги враховані, то план роботи буде змістовним і матиме високу виховну значущість. У той же час складання плану - процес творчий.

Творчість може виявлятися у структурній і змістовній різноманітності планів, що зумовлюється різним складом студентів, досвідом куратора.

Складаючи план, куратор продумує конкретні форми і методи громадянського, патріотичного, морального, трудового, естетичного, фізичного виховання, добирає найбільш ефективні засоби виховного впливу.

Важливим елементом планування є систематичний облік і аналіз результатів виховної роботи. Це дає можливість куратору творчо підходити до організації виховного процесу і вчасно коректувати його.

Досвід показує, що найбільш виправдовує себе планування роботи на семестр, а також планування роботи на тиждень. Тижневий план забезпечує оперативність роботи куратора, дає можливість швидко реагувати на поточні події, вносити корективи у свою виховну діяльність, повніше оцінювати їх результати. Планування окремих заходів слід проводити з участю активу групи. За таких умов ті чи інші заходи сприймаються як свої, а це не тільки посилює інтереси до них, а й відповідальність за їх виконання.

План не повинен перевантажувати студентів різними заходами. Захоплення надмірною кількістю заходів породжує в студентів байдужість до

них, формалізм, коли той чи інший захід виконується як черговий і не стає подією в житті студентів.

Важливе значення має систематичний облік роботи, що передбачає виявлення рівня вихованості студентів, оцінку поведінки групи і окремих студентів.

4. Побут студентів та його організація. Активний відпочинок студентів.

В основі навчально-виховного процесу у вищій навчальній школі лежить комплексний, системний характер утворення, виховання й професійної підготовки спеціалістів. Теоретичні заняття з фізичного виховання спрямовані на придбання студентами знань по основах теорії, методики й організації фізичного виховання, на формування у студентів свідомості й переконаності в необхідності регулярно займатися фізичною культурою та спортом. Також значну роль у формуванні фізичного здоров'я студентської молоді грають соціально-гігієнічні умови життя: оптимальне фізичне й психоемоційне навантаження, раціональний режим харчування, роботи, навчання та відпочинку. Сприятливі побутові умови, екологічний і соціальний комфорт, що виключає шкідливі звички та колективні форми спілкування істотно підвищують рівень загальної і гігієнічної культури студентів.

Зміст курсу фізичного виховання регламентуються державною навчальною програмою для вищих учбових закладів. Навчальний матеріал програми передбачає рішення завдань фізичного виховання студентів і складається з теоретичного й практичного розділів. Система навчання фізичній культурі у вузі поєднує традиційні методичні принципи й прийоми фізичної підготовки з новітніми методами організації передачі й засвоєння матеріалу, передбачає чітке співвідношення обсягу й інтенсивності фізичного навантаження, послідовності навчання, чергування різних видів і форм навчальної роботи.

Навчальні заняття з дисципліни «Фізичне виховання», як і оздоровчі, фізкультурні й спортивні заходи, що проводяться у вищих учбових закладах, спрямовані на широке залучення студентської молоді до регулярних занять фізичною культурою й спортом у свій вільний час та активного відпочинку, на зміцнення здоров'я, вдосконалення фізичної й спортивної підготовленості студентів. Такі заходи організуються у вільний від навчальних занять час, у вихідні й святкові дні. Ці заходи проводяться на основі ініціативи й самодіяльності студентів, при методичному керівництві кафедри фізичного виховання й активній участі керуючих органів закладу вищої освіти.

Залучення студентів вузів до систематичних занять фізичними вправами як впродовж учбових занять, так і у вільний час, пов'язано з формуванням у студентів правильного відношення до фізичної культури, розумінням її соціальної ролі, з усвідомленням особистої необхідності займатися освоєнням певної системи знань для організації здорового способу життя.

Однією з задач кафедри фізичного виховання є сприяння активному проведенню вільного часу студентів закладу вищої освіти. Робота і запровадження фізичної культури й спорту в повсякденне життя студентів знайшла своє відображення, як у Програмах Міністерства освіти, так й у Програмі з фізичного виховання Кафедри. Дана Програма включає як розділ навчальних занять з дисципліни «Фізичне виховання» відповідно до розкладу, так й самостійні заняття студентів. Викладачі кафедри фізичного виховання, відповідно до Програми, збільшують інформованість студентів вузу щодо їхнього здоров'я, що покращується при фізичній діяльності, а також, намагаються залучити більшу кількість студентів до самостійних занять фізичною культурою й проведення активного відпочинку.

Проведення організаційної роботи серед студентів всередині Університету включає використання повідомлень про проведення різних спортивно-масових заходів в університетському друкованому виданні, на інтернет-сторінці Університету, факультетів і кафедр, повідомлення на «дошках оголошень» в корпусах Університету (деканатах факультетів і кафедр, у гуртожитках), при проведенні навчальних занять та ін. Якісна підготовка до таких спортивно-масових заходів вимагає від студентів відповідально займатися не тільки в період проведення навчальних занять, але й впродовж самостійної підготовки. Проведення самостійної підготовки студентів здійснюється у вільний час, як форма активного відпочинку, при цьому використовуються рекомендації викладачів фізичного виховання, методична література, власні знання й знання, що отримані на навчальних заняттях.

Два спортивно-масових заходи – Спартакіада Університету з видів спорту й легкоатлетичний біг проводяться в рамках загально університетських змагань.

Підготовка до цих змагань проводиться впродовж навчального року, значну роль у підготовці виконують самостійні заняття студентів і проведення активного відпочинку, під час якого студенти не тільки весело проводять свій вільний час, але й, займаючись певним видом спорту, вдосконалюють свої знання, які отримані під час навчальних занять.

Активний відпочинок — спосіб проведення вільного часу, різновид хобі, в процесі якого студенти займається активними видами діяльності, що потребують активної фізичної роботи організму, роботи м'язів, всього тіла.

У теперішній час існують різні варіанти активного відпочинку людини, влітку це – туристичні походи, водний туризм (рафтинг), велосипедні та кінні походи, екстремальні тури; взимку – гірські лижі, сафари на снігоходах, лижні походи, але, на жаль, більшість цих видів активного відпочинку вимагають застосування дорогого устаткування, спорядження, роботи інструктора й т.д., отже значних фінансових витрат, тому вітчизняному студенту закладу вищої освіти, у сучасних умовах, необхідно використовувати доступні засоби активного проведення відпочинку й методичні рекомендації викладачів фізичного виховання.

Одним з важливих заходів активного відпочинку є водні процедури (обтирання й обливання водою, душ, купання), які, як правило, застосовуються разом із фізичними вправами або самостійно. Активний відпочинок підвищує працездатність тільки при виконанні наявних умов: його ефективність виявляється лише при оптимальних навантаженнях.

М'язова діяльність, викликана різким загостренням емоційного стану в екзаменаційний період (змагання, єдиноборства, відповідальні спортивні ігри), призводить до пригнічення розумової працездатності. Отже, спрямованість занять в екзаменаційний період до основної маси студентів повинна мати профілактичний характер.

Здоров'я можна визначити як стан організму людини, її фізичних та психічних якостей, що забезпечує їй можливість активно жити та працювати в різних умовах навколишнього середовища й протистояти його несприятливим факторам. Активний відпочинок впродовж навчання у вузі позитивно впливає на студентів та підвищує ефективність їх навчання, але, результат від такої форми проведення свого вільного часу проявляється опосередковано через декілька складових: підвищення працездатності, скорочення пропусків навчальних занять при втомленості або хворобі, покращення рухових навичок, підвищення громадської активності.

ТЕМА . ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ (2 години)

Метою лекції є вивчення особливостей професійної майстерності і службових обов'язків фахівців фізичної культури, вчителя фізичної культури, тренера з виду спорту.

Завдання лекції:

1. З'ясувати особливості професійної діяльності фахівців фізичної культури.
2. Вивчити складники професійної майстерності і службові обов'язки вчителя фізичної культури, тренера.

План

1. Фахові спеціальності, спеціалізації і посади фахівців у галузі фізичної культури і спорту. Професійні характеристики фахівців фізичної культури.
2. Складники професійної майстерності та службові обов'язки вчителя фізичної культури.
3. Особа тренера в сучасному спорті і його функціональні обов'язки. Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера.

***Ключові слова:** професія, спеціальність, вчитель фізичної культури, урок, тренер.*

***Основні поняття лекції:** фахові спеціальності, спеціалізації, професійні характеристики, службові обов'язки, професійна майстерність,*

1. Фахові спеціальності, спеціалізації і посади фахівців у галузі фізичної культури і спорту. Професійні характеристики фахівців фізичної культури

Важливою складовою життєвого успіху впродовж тривалого періоду свідомого життя людини є її професія.

Професія — це своєрідна сукупність умінь, навичок, видів діяльності, особистих захоплень та зацікавлень людини, що служить джерелом заробітку, сприяє виявленню творчих здібностей реалізації власних та суспільних устремлінь. Число професій, яких налічується тисячі, постійно збільшується, як і збільшується кількість фахових спеціальностей і

спеціалізацій. Професія визначає місце людини у соціальній структурі й є джерелом її духовного і матеріального благополуччя.

Професія найчастіше пов'язана з освітою, колом інтересів, потребами, вона накладає відбиток на особу, її світогляд, поведінку тощо.

Спеціальність — це вузький, спеціалізований вид трудової діяльності у рамках конкретної професії, в якому людина досягла потрібного рівня підготовки, певної професійної майстерності й набула необхідного досвіду. Спеціалізація — це той вид діяльності, у якому фахівець набув додаткових, глибоких знань, умінь та практичних навичок. Спеціалізація в конкретній спеціальності може вводитися після закінчення вузу. Для прикладу:

Професія:	<i>фізична культура і спорт.</i>
Спеціальність:	<i>олімпійський і професійний спорт.</i>
Спеціалізація:	<i>інвалідний спорт.</i>

Спеціальності фахівців визначаються Державним класифікатором у кожному з напрямків підготовки. Спеціалізації вводяться вищим закладом освіти відповідно до попиту на певних фахівців на ринку праці.

Факультет Фізичної культури та спорту готує фахівців:

За напрямком 017 Фізична культура і спорт.

За напрямком 227 Фізична терапія. Ерготерапія.

Залежно від спеціальності та спеціалізації фахівці мають право обіймати посади, передбачені штатними розписами організацій-працедавців.

Практика показує, що абітурієнти та студенти молодших курсів навчальних закладів фізкультурної освіти мають недостатні знання про характер професійної діяльності у сфері фізичної культури, про спеціальності фахівців та зміст навчальних дисциплін, які їм доведеться вивчати.

Окремі, поверхневі знання, які майбутні фахівці отримують зі свого особистого досвіду занять спортом, формують неповні, здебільшого невірну уяву про майбутню професію. Додаткові знання черпаються у процесі спілкування з працівниками спорту, із засобів масової інформації, з окремих науково-популярних видань та інших джерел. Відтак, уявлення вступників до вищих навчальних закладів фізкультурного профілю про можливі посади, на які після закінчення навчання можна претендувати, обмежуються посадами вчителя фізкультури та тренера-викладача.

Насправді вибір професій для випускників спеціалізованих вищих навчальних закладів є набагато ширшим, а обсяг набутих ними знань та досвіду дозволяє проявити себе також у багатьох суміжних, або навіть віддалених від фізичної культури галузях. В деяких навчальних закладах проводиться, зокрема, військова підготовка та інші суміжні види професійної

фізичної підготовки. У такому разі випускник ЗВО може набути додаткову професію (наприклад — фізична підготовка у Збройних Силах).

Професійна діяльність у фізичній культурі і спорті здійснюється відповідно до законодавства про працю.

Вищі навчальні заклади фізкультурного профілю I—II рівнів акредитації (училища фізичної культури, коледжі) готують фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст».

Фізкультурні вищі навчальні заклади III і IV рівнів акредитації дають випускникам базову або повну вищу освіту і фахову підготовку на рівні «бакалавр», «магістр».

У процесі навчання студент закладу вищої освіти фізкультурного профілю виконує навчальний план, який передбачає оволодіння професійно важливими блоками знань, умінь і навичок, зокрема із:

- спеціальних теоретичних дисциплін (фізичне виховання, підготовка спортсменів, організація оздоровчо-спортивної роботи);
- медико-біологічних дисциплін (анатомія, фізіологія, біомеханіка, фізична реабілітація, лікувальна фізична культура);
- загально гуманітарних дисциплін (історія, філософія, естетика, економіка);
- психолого-педагогічних дисциплін (психологія, педагогіка, педагогічна майстерність, прикладна психологія);
- навичок науково-дослідної роботи;
- навичок організаційно-педагогічної, спортивної і організаційної роботи;
- підвищення рівня власної спортивної підготовленості. Фахівець фізичного виховання повинен знати і вміти застосовувати на практиці:
  - норми раціонального рухового режиму осіб усіх категорій;
  - медико-біологічне обґрунтування використання засобів і методів фізичного виховання;
  - педагогічні і медичні методи контролю за процесом фізичного виховання і фізичної підготовки;
  - механізми розвитку фізичних якостей і формування рухових навичок;
  - особливості проведення занять фізичною культурою з особами різного віку, статі, соціального стану, фізичного розвитку тощо;
  - санітарно-гігієнічні вимоги і вимоги щодо безпеки проведення занять фізичними вправами;
  - вміння надати першу медичну допомогу в разі травмування;
  - структуру і зміст управлінської діяльності в галузі фізичної культури;

- демонстрацію техніки виконання фізичних вправ;
- оперування нормативно-правовими знаннями в галузі фізичної культури;
- мати достатній рівень фізичної підготовленості й володіти навичками страхування.

Фізичне виховання є найпоширенішою фаховою спеціальністю, оскільки фізичне виховання є важливим чинником навчально-виховного процесу в усіх дошкільних установах, навчальних та виховних закладах різних рівнів та типів. У рамках цієї спеціальності існує кілька спеціалізацій, для прикладу — спеціалізація «Фізична підготовка у Збройних Силах», котра раніше була самостійною фаховою спеціальністю.

Фізична підготовка у Збройних Силах за своїми метою, завданнями, методами значно відрізняється від інших видів фізкультурно-спортивної діяльності. Тому для успішної роботи на посаді керівника фізичної підготовки фахівець з фізичного виховання має пройти курс підвищення кваліфікації. Основним цільовим призначенням керівника фізичної підготовки в Збройних Силах є організація фізичної підготовки особового складу військовослужбовців Української Армії, Флоту, органів внутрішніх справ та інших збройних формувань.

Підготовка керівників фізичної підготовки для Збройних Сил може здійснюватися на військових відділеннях вищих навчальних закладів.

Структура діяльності керівника фізичної підготовки зводиться до забезпечення фізичної готовності військовослужбовців і особового складу правоохоронних органів до оволодіння зброєю, бойовою технікою та ефективним їх використанням; перенесення фізичних навантажень, нервово-психічних напружень в екстремальних ситуаціях.

Керівник фізичної підготовки здійснює:

- планування і організацію фізичної підготовки і спортивної роботи;
- організацію спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців у відповідності з нормативними вимогами;
- додержання встановленого мінімуму рухової активності, зокрема не менше 4 год. занять фізичною підготовкою на тиждень;
- забезпечення додаткових можливостей для занять фізичною культурою і спортом в режимі дня;
- здійснення контролю за станом фізичного розвитку та рівнем фізичної підготовленості військовослужбовців;
- сприяння виховному процесові та розвитку морально-вольових якостей військовослужбовців;
- розробка комплексів вправ та програм індивідуальних і групових занять з фізичної підготовки.

Рекреація і оздоровча фізична культура є спеціалізацією у рамках фахової спеціальності «Фізичне виховання», яка також спершу була самостійною фаховою спеціальністю.

Основним цільовим призначенням спеціаліста з рекреації і оздоровчої фізичної культури є відновлення і зміцнення здоров'я. Основними засобами рекреації є фізичні вправи помірної інтенсивності, здоровий спосіб побуту, праці та відпочинку і використання оздоровчих сил природи: сонця, води, повітря.

Ці фактори, при умілому використанні, можуть так або інакше впливати на організм людини, викликаючи певні позитивні або негативні зрушення. Для прикладу, гірське повітря, при достатньо тривалому перебуванні людини в середньогір'ї або високогір'ї, здатне пришвидшити пристосувальні до гіпоксії реакції організму, які призводять, зокрема, до змін у складі крові.

Основним цільовим призначенням фахівця з рекреації і оздоровчої фізичної культури є зміцнення здоров'я громадян. Рекреолог може працювати в закладах охорони здоров'я, оздоровчо-профілактичних закладах, диспансерах, туристичних базах, оздоровчих клубах, спортивних установах.

Структура діяльності рекреолога включає:

- організацію та проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи і туризму;
- проведення заходів, спрямованих на загартування, попередження захворювань;
- здійснення контролю за фізичним станом людей та тенденціями його зміни;
- використання природних факторів зміцнення здоров'я і покращення психофізичного, психоемоційного станів;
- розроблення і реалізація планів рекреації трудових ресурсів з використанням засобів оздоровчої фізичної культури, природних засобів рекреації та гігієнічних факторів.

Об'єктом діяльності рекреолога є особи всіх категорій і вікових груп, як здорові, так і ті, хто мають відхилення у стані здоров'я. Зорієнтованість рекреаційної роботи на зміцнення здоров'я робить її в тих або інших формах загальнодоступною.

Рекреолог тісно співпрацює з лікарем, а рекреативні заходи мають залучатися в систему медикаментозного лікування та інших форм оздоровлення. З тієї причини рекреаційні заходи мають переважно індивідуальне спрямування.

Фізична реабілітація — є однією з нових фахових спеціальностей у галузі фізичної культури і спорту. Основним цільовим призначенням фахівця

фізичної реабілітації є організація та проведення занять з метою відновлення або заміни втрачених функцій окремих органів, систем чи організму в цілому.

Місцем праці фізреабілітолога можуть бути оздоровчі заклади, лікувальні установи, диспансери, спортивно-оздоровчі бази, групи здоров'я тощо. Об'єктом діяльності реабілітолога є особи, які внаслідок певних причин (хвороба, травма) втратили морфологічну чи функціональну досконалість.

До структури діяльності фізреабілітолога відноситься:

- розробка і реалізація спеціальних відновлювальних програм та комплексів фізичних вправ для неповносправних осіб;
- організація й проведення занять фізичними вправами із врахуванням фізичного і психічного стану пацієнта, характеру і ступеня захворювання;
- організація лікарського і педагогічного контролю за ефективністю занять фізичними вправами;
- використання комплексів лікувальної фізичної культури, масажу, фізіотерапії та інших методів відновлення і оздоровлення;
- пропаганда здорового способу життя, консультування осіб, які самостійно займаються оздоровчою фізичною культурою.

Олімпійський і професійний спорт є ще однією фаховою спеціальністю. Фахівці олімпійського і професійного спорту у переважній більшості працюють на посадах тренерів-викладачів та організаторів спорту. Місцем праці тренера-викладача можуть бути дитячо-юнацькі спортивні школи, спортивні клуби, спортивні секції, спортивні споруди, збірні команди.

Основним фаховим спрямуванням тренера-викладача є підготовка кваліфікованих спортсменів у обраних видах спорту.

Діяльність тренера-викладача вимагає знань, умінь та навичок психолого-педагогічного, медико-біологічного, організаційно-управлінського та власне спортивного спрямування.

Структура діяльності тренера-викладача передбачає навчання, розвиток і виховання спортсмена в процесі спортивної підготовки. Основним функціональним обов'язком тренера є реалізація планів підготовки спортсменів шляхом:

- формування спортивного колективу;
- планування, обліку і аналізу тренувальної та спортивної роботи;
- здійснення виховного процесу;
- підготовки і проведення спортивних заходів. До спортивної підготовки відносяться:
  - навчання і вдосконалення техніки виконання вправ;

- розвиток фізичних (рухових) якостей;
- зріст функціональних можливостей;
- оволодіння тактичною майстерністю виду;
- розвиток морально-вольових характеристик особи.

Тренер для виконання своїх функцій повинен досконало знати і вміти використовувати:

- теорію і методику підготовки спортсменів;
- методи планування, обліку і контролю за процесом спортивної підготовки;
- індивідуальні, статеві, вікові, морфологічні, психологічні особливості різних груп та осіб;
- техніку, тактику, матеріальну частину, організацію тренувальної і змагальної діяльності у видах спорту;
- різні форми і методи тренувальних навантажень та відновлення;
- структуру побудови тренувальних циклів;
- історію, стан розвитку і перспективи виду спорту;
- закономірності управлінської діяльності і формування оптимальних між особистих стосунків.

Неабиякі організаційні навички, якими, як правило, володіють фахівці галузі фізичної культури та спорту, дають їм можливість легко проявити себе в будь-якому виді професійної діяльності.

В умовах ринкової економіки, перебудови освітньої сфери, гуманізації усього суспільства попит на випускників закладів фізкультурної освіти існує. Це, зазвичай, цілеспрямовані, наполегливі, загартовані фахівці, що посилює їхню конкурентну здатність.

2. Складники професійної майстерності та службові обов'язки вчителя фізичної культури

Фізичне виховання є основним засобом реалізації завдань, які, у відповідності до Закону «Про фізичну культуру і спорт», стоять перед фізкультурним рухом України.

Фахівець фізичного виховання може займати посади в освітніх, виховних, виробничих, оздоровчо-рекреаційних, воєнізованих та інших державних і недержавних закладах.

Наприклад:

- інструктор фізичної культури в дошкільному закладі;
- вчитель (викладач) фізичного виховання у школі, училищі чи вищому навчальному закладі;
- керівник фізичної підготовки у Збройних (силових) формуваннях;

- організатор (керівник, інструктор) туристичної роботи і рекреації;
- методист з фізичної культури;
- інструктор (організатор) оздоровчо-масової роботи на виробництві чи за місцем проживання;
- фахівець з експлуатації спортивних споруд,
- працівник державних або громадських органів управління фізичною культурою;
- працівник спортивних клубів, оздоровчо-відпочинкових таборів.

Найпоширенішою посадою фахівця з фізичного виховання є посада **викладача (вчителя) фізичної культури** у навчальних закладах освіти різних рівнів. Це школи, училища, заклади вищої освіти.

Визначальною особливістю роботи вчителя (викладача) є наявність навчальних програм для навчальних закладів, які він реалізує з конкретним контингентом і у конкретних умовах.

Три (а краще 4 і більше) уроків на тиждень, на думку фахівців, є необхідними для забезпечення мінімально необхідного рівня рухової активності дітей і підлітків.

При тому, уроки фізичної культури мають плануватися так, щоб наступний урок припадав на день, коли ще зберігається вплив на організм дитини фізичного навантаження від попереднього заняття. Найкращий тренувальний ефект спостерігається тоді, коли перерва між уроками складає 1—2 дні.

Отже, три і більше уроків фізкультури на тиждень, як це і передбачає Закон України «Про фізичну культуру і спорт», є біологічно обґрунтованою потребою юного чи молодого організму.

В Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» пари фізичної культури передбачені на 1 і 2 курсі один раз у тиждень.

Досить ефективною є ініціатива Федерації футболу України про проведення додаткового уроку з футболу. Такі додаткові уроки з окремих видів спорту можуть нести додатковий імпульс в справу поліпшення фізичної підготовленості школярів, які наразі, як і більшість інших категорій населення, страдають від гіподинамії, тобто малорухливості.

Складниками професійної майстерності фахівця з фізичного виховання є блоки знань, умінь і навичок, якими він володіє.

Визначальною за всіх умов є його педагогічна майстерність.

Суттєво на результативність праці фахівця впливають і окремі особисті якості фахівця, чи їх комбінації, рівно ж, як і атмосфера уваги або байдужості до фізичного гарту учнів, яка панує у шкільному колективі.

Фаховий директор, як і інші працівники школи, переважно розуміють яку виховну консолідуючу роль може здійснювати учитель фізичної культури у житті шкільного колективу. Організаційні здібності, які, як правило, притаманні вчителям фізичної культури роблять їх не замінимими помічниками керівництва.

До того ж і учні, які досягли успіхів у спорті, як правило і в навчанні, і в поведінці є прикладом для інших.

Спортивна робота у школі починається з уроку фізичної культури, але обов'язково має своє продовження у позаурочних і позашкільних спортивних заходах.

Дуже важливими є зв'язки школи з спортивними організаціями: спортивними товариствами, спортивними школами, клубами, спорудами тощо. Це допомагає активізувати і урізноманітнювати форми позашкільної спортивної роботи, робити більш ефективними і стабільними.

Основними **критеріями оцінки** роботи вчителя фізичної культури є:

- організаційний і методичний рівень підготовки і проведення уроків і позакласних занять;
- рівень фізичної підготовленості учнів і його динаміка;
- виховний ефект від проведених занять з фізичної культури.

Рівень фізичної підготовленості визначається не лише виконанням навчальної програми для класу і успішністю учнів, але й результатами виконання учнями Державних тестів та нормативів фізичної підготовленості населення України.

Для заохочення вчителів існує система матеріального і морального стимулювання. Зокрема, вчителю може надаватися звання учитель-методист, Відмінник освіти, Заслужений учитель України, Заслужений працівник освіти України, Заслужений працівник фізичної культури і спорту та ін.

Посадові обов'язки вчителя (викладача) фізичної культури навчального закладу є такими:

- планування процесу фізичного виховання, в т.ч. планування окремих уроків (занять);
- планування, організація і проведення (участь) різноманітних фізкультурних заходів;
- проведення уроків фізичної культури, позаурочних і позашкільних заходів;
- розробка комплексів фізичних вправ;
- здійснення в процесі фізичного виховання виховної роботи;
- контроль за рівнем здоров'я і фізичної підготовки учнів;
- пропагування здорового способу життя;

— підвищення власного професійного рівня, узагальнення та впровадження передового досвіду роботи.

Урок — є основною формою реалізації завдань фізичного виховання школярів. Основним регламентуючим документом, який має враховуватися учителем при складанні поетапних і поурочних планів є навчальні плани для певних класів. Суттєвий відступ від вимог навчального плану є допустимим лише за умов невідповідності конкретним умовам проведення уроку (приміщення, погодні умови, епідемії) змісту планового матеріалу.

Підготовка вчителя до проведення уроку, крім складання поурочного плану-конспекту, який більшість досвідчених вчителів складають у стислому варіанті, вимагає детального ознайомлення з місцем проведення заняття, його санітарно-гігієнічним станом, особливостями температурного режиму, наявністю і якістю інвентарю тощо.

Очевидно, що і рівень підготовки і організованості класу має визначальний вплив на зміст і рівень проведення уроку. Доречно нагадати, що спортивний зал, басейн чи інше крите приміщення не можуть (і не повинні) бути єдиним місцем проведення уроків. Обов'язково мають передбачуватися заняття і на відкритому повітрі: на стадіоні, спортивних майданчиках і полях, на лижні.

Повноцінне проведення частини уроків фізичної культури поза межами критих споруд дозволяє урізноманітнювати форму і зміст уроків, сприяє фізичному змужнінню і загартуванню школярів. Природно, що в цьому випадку особливу увагу слід приділити формі одягу учнів, щоб уникнути простудних захворювань.

3. Особа тренера в сучасному спорті і його функціональні обов'язки. Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера

Зважаючи на те, що спорт є сферою уніфікованого порівняння досягнень у певних видах фізичних вправ, то центральною його фігурою є сама людина, спортсмен. З тих пір, як люди почали спеціально готуватися до участі в змаганнях, поряд із спортсменом з'явилася ще одна особа — його порадник, наставник, вчитель, або іншими словами тренер. Природно, що спершу «тренерство» мало непрофесійний характер. Але з часом, коли дійшло до заснування спеціальних закладів (як це мало місце вже у стародавній Греції), з'явилися і вчителі «фізичних вправ». Залежно від виконуваних функцій, давньогрецькі тренери поділялися на три категорії: «гімнастис» — програміст, «педотрібіс» — виконавець програми і «аліптис» — помічник-масажист.

Грецькі тренери-гімнастїкони довели методи навчання до високого, навіть за нинїшнїми мїрками, рївня. Вони вмїло орієнтували атлета на заняття тим чи їншим видом фізичних вправ, продумано застосовували психологічну підготовку, дієтологію. Вони користувалися розробленими системами розвитку фізичних якостей, методиками вивчення техніки вправ, знаючи при цьому цілісний та розчленований методи навчання. Греки чїтко розподїляли процес підготовки атлетів на цикли: 4-рїчний — макроцикл і 4-х денний мїкроцикл (тетра).

Роль, значення тренера суттєво змїнилися внаслідок формування і організаційного оформлення окремих видів спорту, стандартизації правил змагань, стабілізації системи проведення мїжнародних змагань тощо.

Сьогодні **тренер** — одна з найважливіших фігур в спортї, без якого годї увявити собі сучасну спортивну діяльність. А виведення спортсмена на рївень мїжнародних результатів без допомоги тренера є просто неможливим.

Сучасні тренери готуються в спеціальних вищих навчальних закладах. Більшість тренерів, як правило, мають неабиякий досвід спортивної діяльності та великий багаж теоретичних знань з рїзних галузей науки: теорїї спорту, медико-біологічних дисциплїн, гуманїтарних наук тощо.

Тренерів в Україні готують заклади вищої освіти III і IV рївнів акредитації.

З врахуванням освіти, стажу роботи, виконуваних функцій і конкретних досягнень окремих учнів або команд тренери сьогодні подїляються на відповідні категорїї.

Категорїї тренерів впливають на рївень їхньої заробїтної платні. Вона встановлюється Педагогічними Радами спортивних організацій, в яких працюють тренери і затверджуються відповідними органами державного управління спортом.

Градація за професїйними категорїями для тренерів сьогодні є такою:

- вища категорїя;
- перша категорїя;
- друга категорїя;
- без категорїї.

їснує також доплата за спортивні звання: Заслужений майстер спорту; Заслужений тренер України; Заслужений працівник фізичної культури.

Тренерські категорїї періодично переглядаються, але не рїдше, як 1 раз в 4 роки. Категорїї є офіційним визнанням професїйної придатності тренерів. За особливо помітні досягнення учнів тренеру може бути присвоєно звання **«Заслуженого тренера України»**. В окремих випадках присвоюється звання **«Заслужений працівник фізичної культури»** або вручається їнша державна нагорода.

Тренер може працювати в таких спортивних організаціях:

- дитячо-юнацька спортивна школа;
- школа вищої спортивної майстерності;
- спортивний клуб (спеціалізований, виробничий, вузівський, військовий тощо);
- спортивна секція при будь-якій установі чи організації;
- спортивна федерація (національна, обласна, відомча);
- галузеві органи управління (Міністерство, спорткомітет);
- професійна, комерційна організація;
- будь-яка інша організація в штатному розписі якої є посада тренера.

Основним **фаховим спрямуванням** тренера-викладача (тренера) є, у вузькому розумінні, підготовка спортсменів відповідної (заданої) кваліфікації, в широкому — виховання спортсменів у процесі спортивної діяльності.

Праця тренера має, як правило, індивідуальний та творчий характер і спланована в багаторічному або етапному відрізку часу.

Залежно від місця праці й обставин (ДЮСШ, збірна команда, ігрова команда майстрів тощо) перед тренером ставиться конкретне завдання, зафіксоване в трудовій угоді. В угоді мають бути застережені такі показники:

- погодинне місячне навантаження тренера;
- кількість і якість навчальних груп;
- кількість спортсменів, їх кваліфікація на початок і кінець року (сезону);
- динаміка спортивної майстерності спортсменів (команди); плановані результати чи досягнення;
- заходи сприяння тренерові у виконанні ним основних завдань з боку організації-працедавця (спортивна база, інвентар, фінансування, харчування, система змагань і навчально-тренувальних зборів);
- оплата праці тренера, винагороди, умови побуту.

Тренер веде роботу самостійно або в складі бригади. В останньому випадку взаємостосунки й обов'язки кожного з членів бригади повинні бути обговоренні та документально зафіксовані.

Бригадний метод тренерської праці успішно застосовується переважно в ігрових видах спорту. У видах індивідуальних такий метод успішно діє лише за умов взаємодії групи **тренерів-однотумців**, готових розділити відповідальність і радість здобутків, а також в умовах авторитарних й, водночас, відповідальних, дій визнаного **фахівця-лідера**.

Важливо, щоб за кожним тренером були застережені «права» на роботу зі своїми вихованцями, або іншими словами, право безперервності виховного впливу, а також визнання його успіхів та досягнень.

Тренерська праця є найменш регламентованою порівняно з умовами праці (час, робоче місце, засоби, форми тощо) інших професійних груп. Разом з тим, праця тренера є найбільш залежною від кінцевого або етапного результату. Саме з цієї причини тренерську працю обирають і цінують переважно особи незалежні, впевнені в своїх силах, такі, що не бояться ризику та відповідальності. Таких у житті часто називають «фанатами». Саме «фанати», якщо їхні претензії є обґрунтованими, найчастіше досягають успіху, в іншому разі вони ризикують стати невдахою і змінюють посаду.

Професійна майстерність тренера є синтезом його постійно зростаючих професійних знань та умінь, організаційних здібностей і особистих якостей. А проявляється тренерська майстерність у неодноразовому досягненні спортивної мети найраціональнішим чином, гарантованому знаннями й інтуїцією.

Розглянемо основні **складові тренерської майстерності**.

Блок професійних знань і навичок включає в себе загальнотеоретичну базову підготовку і спеціальну теоретичну підготовку.

До **загальнотеоретичної підготовки** відноситься комплекс дисциплін, які формують світоглядний рівень фахівця, включаючи знання з історичних, філософських, правових, соціальних, медико-біологічних, спортивно-педагогічних галузей.

Спеціальну теоретичну підготовленість забезпечують знання з історії, теорії, методики, організації і педагогіки спорту, глибокі знання систем підготовки спортсменів і умов реалізації спортивного результату. Тренер мусить не лише теоретично засвоїти і постійно поповнювати арсенал своїх теоретичних знань, але й навчатися використовувати їх у конкретних умовах для виконання конкретних завдань, тобто сформувати на теоретичній базі арсенал навичок і умінь. Ґрунтовні знання техніки і тактики обраного виду спорту, методів і засобів розвитку фізичних якостей, у поєднанні з педагогічними і організаторськими навичками характеризують рівень підготовленості тренера.

Організаційні здібності тренера на будь-якому рівні спортивної підготовки є абсолютно необхідним. Тренер є організатором процесу спортивної підготовки і саме через організацію процесу він може проявити свої знання, досвід, навіть інтуїцію. Інакше як через організацію процесу, тобто інакше як через конкретні дії і вчинки тренер не зможе проявити своїх особистих якостей, які, безумовно, сприяють або не сприяють результативності його праці.

До позитивних якостей тренера найчастіше відносять:

- доброту та уважність до учнів, комунікабельність;
- справедливість, чесність;

- принциповість, працьовитість, жертівність;
- професійну талановитість, широкий світогляд тощо.

Шкала цінностей тренерської праці в розумінні самих спортсменів постійно змінюється. Коли на початковому етапі тренувань молоді спортсмени найбільше цінують позитивне ставлення до себе, приємні манери, дотепність наставника, то з часом більшу ціну в очах спортсменів набувають професійні якості тренера, його організаційні здібності, інтелект тощо.

У житті особисті якості тренера зрідка проявляються в ізольованому, «стерильному» вигляді. Частіше — в сукупності й протиріччі з іншими проявами темпераменту, поведінки. При цьому, суттєве значення мають не лише позитивні, але й негативні якості і риси характеру. Наприклад, така риса як честолюбство, яка переважно трактується негативно, у поєднанні з професіоналізмом є неабияким важливим професійним стимулом діяльності тренера.

Особливості темпераменту тренера не мають вирішального значення. Звичайно, бажаними є урівноваженість і емоційна стабільність, проте їх відсутність може компенсуватися іншими важливими рисами характеру і властивостями темпераменту.

Загальними ознаками професіоналізму тренера є:

- володіння спеціальними знаннями про мету, зміст, об'єкт і засоби діяльності;
- володіння спеціальними вміннями здійснювати діяльність на всіх етапах підготовки спортсмена;
- спеціальні властивості особи і риси характеру, що дозволяють здійснювати діяльність і домагатися заданого результату.

Ефективність праці тренера залежить від економічного, соціального, організаційного, наукового, ситуаційного та інших факторів.

Основними **критеріями** ефективності роботи тренера є:

- рівень спортивних досягнень;
- склад та стан навчальних груп.

Непрямим показником ефективності тренерської праці є також суспільне визнання, але воно може носити суб'єктивний характер і не завжди має об'єктивне підтвердження.

Функціональні обов'язки тренера є дуже різними. Вони зводяться до вирішення комплексу задач — педагогічних, виховних, організаційно-управлінських, господарських тощо. На практичному рівні їх можна звести до таких обов'язків:

- комплектація навчальних груп;
- організація тренувального процесу;

- організація підготовки та участі в змаганнях;
- забезпечення комплексності виховання;
- організація матеріально-технічного забезпечення.

Комплектація навчальних груп (команд) є першим і надзвичайно відповідальним етапом у роботі тренера. Від вдалої або невдалої комплектації часто залежить не тільки результативність праці тренера в найближчі роки, але подекуди і вся тренерська кар'єра.

Комплектація навчальних груп має три види: набір, відбір і підбір. Не зважаючи на співзвучність цих слів вони мають різне смислове наповнення.

Набір здійснюється на початковому етапі тренувань і передуює тренувальному процесові. Найчастіше він ведеться методом усних (на уроці, шкільних зборах) або письмових (в газеті, на шкільних стендах) оголошень. Його основною характеристикою є добровільність, тобто висловлення в тій чи іншій формі згоди на участь у тренувальному процесі учнів без врахування їхніх здібностей та рівня фізичного розвитку.

Роль тренера при такій формі комплектації є другорядним, додатковим фактором і зводиться до здійснення відповідних формальностей (організація медогляду, оформлення заяв тощо). Отже набір, як форма комплектації, є слушною у випадках, коли передбачуваний спортивний результат є невисоким (шкільна секція, оздоровчий клуб і т.п.).

Відбір — це форма залучення до занять спортом із врахуванням певних передумов: віку, наявності конкретних антропометричних даних, заданого рівня розвитку фізичних якостей і здібностей, рис характеру, націленості на спортивне вдосконалення.

При відборі бажання учня стати членом тренувальної групи має значення при умові його відповідності вказаним параметрам. У таких випадках, крім педагогічного і медичного спостереження за кандидатом, застосовують відповідні тести, методи медико-фізіологічних досліджень.

Дуже інформативним є попереднє ознайомлення з медичними картами і характеристиками претендентів на зарахування до групи.

Процес комплектації навчальних груп методом відбору є доволі тривалим. Крім тренерів до нього можуть залучатися фахівці інших спеціальностей (психолог, фізіолог, соціолог). Але затрачений час істотно позначиться на якості укомплектованої групи й на досягненні поставленої мети в спорті.

Підбір є персональною формою комплектації або до комплектації спортивних команд, особливо з ігрових видів спорту. При підборі першочерговими є два чинники: потреба в комплектації (до комплектації) команди спортсменами відповідного класу і спортивного амплуа та наявність відповідних кандидатів та організаційно-фінансових можливостей. Підбір, як

метод до комплектації команди, провадиться постійно, або етапно. Переважно він стосується не новачків, а спортсменів достатньо високого рівня підготовки. Підбір може здійснюватися тренером, призначеним спеціально для цієї мети.

Відсів з навчальних груп є явищем природнім і закономірним.

Причинами відсіву є:

— втрата інтересу спортсмена до подальшої тренувальної роботи з причин незацікавленості у спортивному зростанні, відсутність перспективи спортивного вдосконалення, неможливість приділяти спортивно-тренувальній роботі достатньо часу і зусиль. Найбільший процент відсіву спостерігається у групах початкової підготовки та на етапі базової підготовки, коли проявляється справжня або мнима безперспективність спортсменів;

— «невписування» окремих атлетів у спортивний колектив через особисті якості або несхвальні вчинки;

— травми, захворювання або переїзд на інше місце проживання спортсмена.

Ініціатором відходу може бути сам спортсмен (найчастіше), тренер або колектив групи (команди).

Перед тренером доволі часто стоїть питання розставання з учнем. З учнями-новачками ця процедура менш болісна ніж із кваліфікованими спортсменами. Проте за будь-яких обставин тренер мусить проявляти максимум такту і принциповості.

Із закінченням набору й відбору учнів до навчальної групи, процес комплектації формально закінчується, хоча корективи до персонального складу груп вносяться майже на всіх етапах підготовки.

Наступним завданням тренера після первинної комплектації є створення колективу спортсменів-однодумців, морального і психологічного клімату, який сприяв би кожному із учасників тренувального процесу проявити свої загальнолюдські й спортивні якості.

Перший період тренувань тренер має вести якомога різноманітніше, з пізнавально-розважальними елементами, уникаючи вузької спеціалізації.

Саме «цікаво-нецікаво» є основним чинником регулярності відвідування занять новачками. Соціальне визнання тренера, рівень його спеціальної фахової підготовленості, вік, стать та інші фактори відступають на другий план. Найважливіше і найпереконливіше для початківця є цікаве, пізнавальне заняття, бажано за участю самого тренера. При цьому періодичність занять три рази на тиждень є замалою, щоб в колі інтересів початківців утримувати предмет зацікавленості — спорт. Для цього потрібно

не менше 4-х-5-ти відвідувань в тиждень. Тривалість занять при цьому має другорядне значення.

Коли тренер біжить з учнями крос, грає в футбол, іде на лижну прогулянку, він чи не відразу викликає до себе симпатію (навіть захоплення). «Робимо разом» — ось найкраще гасло і прямий шлях до серця учнів. Саме спільна праця (байдуже якого характеру) найшвидше зцементує колектив, породжує своє, тільки йому притаманне коло інтересів, скріплює довіру між спортсменами і тренером.

На початковому етапі підготовки особливо важливим є однаково уважне ставлення тренера до здібних і не дуже здібних учнів. Найменше виділення чи зменшення вимогливості до здібних є недопустимим. До «улюбленців» треба ставитися особливо вимогливо: «з кого ж питати як не з тебе». З плином часу завдання педагогічно-виховного порядку не зникають, а тільки ускладнюються. Новачка вчать як правильно себе поводити, майстра — як жити.

Якщо питання комплектації та створення міцного, дружнього колективу вирішується суто педагогічними засобами, то організація тренувального процесу носить вже більш специфічний характер.

Організація тренувального процесу займає провідне місце в діяльності тренера. Саме під час тренувань тренер вирішує основні, поставлені перед ним задачі: виховні, оздоровчі, спортивні, освітні.

На тренувальних заняттях передбачається вирішення завдань фізичної, технічної, тактичної, психологічної та морально-вольової підготовки спортсмена.

Під час підготовки до тренувальних занять тренер вирішує:

1. Організаційно-господарські питання: час, місце, інвентар, обладнання, забезпечення (техніка безпеки, медичне обслуговування).
2. Методичні питання: зміст занять, спрямованість вирішуваних задач, контроль і облік, відновлення.

Кожне окреме заняття має бути чітко спланованим, мати своє місце в системі навчально-тренувальних занять, повинно бути відображеним у робочому плані і спрямованим на вирішення конкретних завдань — тобто відповідати на питання: що, де, коли, як, навіщо? Відповіді на ці та деякі інші питання містяться в документах планування.

Тренувальні плани носять циклічний характер. Найбільш розповсюдженими є такі тренувальні цикли:

- мікроцикл: 3—7 днів;
- мезоцикл: 30 днів;
- макроцикл: 6—18 місяців.

Багаторічне планування здійснюється у вигляді чотирьохрічного (олімпійського) циклу. В планах багаторічної підготовки фіксуються такі щорічні основні показники тренувального процесу:

- мета і завдання;
- обсяги тренувальних навантажень (тренувальні дні, години тренувань по засобах, зони інтенсивності);
- методи відновлення;
- методи біжучого і підсумкового контролю;
- кількість змагань, стартів, спроб;
- плановий результат.

У річному (сезонному) плані роботи вищезазначені показники плануються як помісячно, так і в цілому за рік (сезон).

Планування мезоциклів — не менш відповідальне завдання. Основне при цьому, не сліпо розписувати передбачені річним планом обсяги навантажень, а враховувати фактичний і передбачуваний фізичний та морально-психологічний стан спортсмена, як і обставини, в яких тренувальний план мезоцикла буде здійснюватися. Педагогічні спостереження за спортсменом, аналіз його особистого щоденника і показники медичного контролю є необхідними орієнтирами, особливо напередодні відповідальних змагань.

Зміст окремих занять фіксується у поурочних планах і робочих журналах. Чимало тренерів нехтують потребою готуватися до кожного окремого заняття, мотивуючи це набутим досвідом. Така думка є справедливою лише стосовно окремих деталей заняття. В цілому ж кожне заняття має бути неповторним. Вирішення однакових задач зрідка блискуче вдається одними й тими ж засобами й методами. Навіть ціпка пам'ять тренера не може утримати усі необхідні деталі — минулі, нинішні, майбутні. Тому планування кожного конкретного заняття, з аналізом свого власного і учнівського щоденників є безумовно корисним. Зрештою, це вже є елементом аналітичного підходу до справи.

Адже даремно ще в школах Древньої Греції були спеціальні тренери — «гімнасії», які готували навчально-тренувальні плани. Планування є основою тренувальної системи — необхідного елементу плідної тренерської праці.

Планування, особливо річне і багаторічне, має здійснюватися обов'язково індивідуально і за участю спортсмена. Важливими є постановка перед спортсменом поетапних завдань, досягаючи які він може переконуватися у правильності обраного шляху. Віра спортсмена в правильно складений план додає йому сил для здійснення запланованої

праці, зміцнює переконання власного успіху, впевненість у собі. А це також і перший елемент психологічної підготовки.

Підготовка до змагань є найвідповідальнішим етапом у роботі тренера. Головне завдання тренувального процесу на цьому етапі — підвести спортсмена (команду) до того рівня спортивної форми, який необхідний для успішного (запланованого) спортивного досягнення, вираженого в об'єктивних технічних показниках (час, кілограми, сума очок), або відносних досягненнях (місце, група). Це період інтегральної підготовки, коли попередньо проведені інші види підготовки (спеціальна, загально-фізична, морально-вольова) мають вагу лише у сенсі сприяння досягненню запланованого результату. Коли спортсмену належить брати участь у невисоких для його рівня (етапних) змаганнях, то підведення спортсмена до піку форми не є обов'язковим. Більше того, завчасне входження в спортивну форму для спортсмена деколи є більш загрозливим ніж запізніле. Адже існує більше засобів прискореного набуття форм, ніж утримання її на високому рівні.

Пік спортивної форми проявляється в індивідуальній готовності окремого спортсмена до найвищого для себе спортивного результату. Але пік спортивної форми може бути і в команди в цілому, коли сума індивідуальної готовності окремих членів команди доповнюється вищою злагодженістю й чіткістю виконавських дій окремих ігрових ланок і команди в цілому. Індивідуальна готовність спортсмена може породити вище (рекордне), принаймні для конкретного індивідуума, досягнення. Командна готовність — гарант успішного виступу команди.

Найвища майстерність тренера проявляється не тоді, коли команда готова до одного матчу, а коли в ході серії матчів вона демонструє високу спортивну майстерність. Подібні випадки, для прикладу, спостерігаються у фіналах чемпіонатів світу з футболу, коли, на перший погляд, не найкраще підготовлена команда від зустрічі до зустрічі повніше розкриває свої таланти і по справжньому вражає під час фінальної зустрічі. При найбільш вдалих тренерських «розкладках», основній меті — фінальному старту, підпорядковані не лише зміст і форма всього тривалого процесу попередньої і безпосередньої до змагань підготовки. Вирішальне значення можуть мати й попередні старту основного змагання (відбіркові, півфінальні, попередні спроби). Нерідко саме вони є тими «золотими гвіздками», з яких чекають медалі.

Регулювання психічного стану спортсмена є одним із найскладніших моментів тренерської праці, значення якого зростає із наближенням до основних змагань (фіналів). Стан психологічної готовності формується у спортсмена заздалегідь. Знання своїх можливостей, рівня підготовленості,

умов змагань, сильних і слабких сторін суперників, моделювання процесу майбутньої спортивної боротьби, готовність «перетерпіти» і ще чимало інших «дрібничок» призводять до певного стану психологічної готовності.

Комплектація команди до змагань є болючим процесом в усіх випадках, коли претендентів на участь в змаганнях більше ніж місць у команді. Особливо «делікатним» має бути процес формування, коли крім спортсменів, у комплектації команди зацікавленості певні групи осіб або організації. Тому критерії відбору спортсменів і формування команди повинні бути обумовлені завчасно (бажано письмово) і бути однозначним. Критерії педагогічної і спортивної доцільності мусять співпадати, а не суперечити офіційним умовам відбору. В процесі підготовки до офіційних (основних) змагань, спортсмен і тренер повинні зважити на необхідність пройти через низку відбіркових змагань, які в даному разі є етапною перевіркою готовності.

Окрім підготовки спортсменів і остаточної комплектації команди, підготовка до змагань покладає на тренера ще низку обов'язків. Це, переважно, організаційно-господарські питання: попередні підтвердження про участь у змаганнях, підготовка заявки, особистих документів спортсменів, технічних заявок, підготовка і транспортування інвентарю, спортивної форми, придбання проїзних документів, замовлення місць для проживання, вирішення побутових питань й т. ін.

Виховання спортсмена в широкому розумінні цього слова, є по суті найголовнішою функцією тренера й здійснюється специфічними засобами спорту. Огріхи виховання не тільки знижують цінність особи як людини, але й у спортивному значенні заважають розкрити її природний потенціал. І навпаки, успішно ведений виховний процес має вирішальний вплив на особу, незмірно підвищує і робить громадсько значним спортивний результат.

Тренер не завжди найбільше гордиться учнем, який досягнув найпомітніших спортивних результатів. Предметом гордості і внутрішнього задоволення є також учні, які «зірок з неба не хапали». Проте змогли й зуміли суттєво вдосконалити себе у фізичному і моральному плані. З іншого боку, час активного заняття спортом, навіть якщо він не привів спортсмена до спортивних лаврів, може стати для конкретного вихованця невичерпним джерелом наснаги і досягненням успіхів в іншій діяльності.

Доцільно зважити на те, що процес формування особи спортсмена є явищем тривалим і зрідка йде паралельно в часі з процесом спортивного зростання. Омолодження спорту є причиною дуже раннього спортивного дозрівання, а загальнолюдське, громадянське змузніння може відбутися пізніше, за умови, що виховна робота не була витіснена з процесу підготовки спортсмена. Перехід юнака чи юнки від видатного спортсмена до

повноцінної, а тим більше видатної особистості, є процесом складним і тривалим, але єдино правильним. Для тренера найбільшу цінність має праця, вкладена у виховання і спортивну підготовку учнів.

Матеріальне **забезпечення** спортсменів не є безпосереднім обов'язком тренера. В усіх спортивних організаціях є спеціальні служби (особи), які мають здійснювати матеріальне забезпечення. Проте насправді ця робота не може успішно провадитися без втручання тренера, як найбільш усвідомленої і зацікавленої фігури навчально-тренувального процесу.

Тренер також є найближчою до спортсмена особою (окрім родичів), яка тією чи іншою мірою активно впливає на всі сторони життя вихованця: умови побуту, навчання, служба в армії чи робота, подекуди й сімейні справи. І усі ці елементи тренерської праці вимагають від тренера постійної доброзичливості, уважності й терпеливості.

ТЕМА: ЧИННИКИ НАБУТТЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТРЕНЕРА. НАУКА, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА (2 години)

Мета лекції: визначити можливості набуття професійних тренерських компетентностей у процесі навчання за освітньою програмою «017 Фізична культура і спорт».

План лекції:

1. Структура діяльності тренера. Підготовка спортсменів, спортивні результати.
2. Особливості роботи ДЮСША. Планування тренувальних циклів.
3. Особливості підготовки фахівців фізичної культури і спорту, набуття ними професійних компетентностей. Наука, теорія, практика.

Зміст лекції:

1. Структура діяльності тренера передбачає навчання, розвиток і виховання спортсмена в процесі спортивної підготовки. Основним функціональним обов'язком тренера є реалізація планів підготовки спортсменів шляхом:

- формування спортивного колективу;
- планування, обліку і аналізу тренувальної та спортивної роботи;

- здійснення виховного процесу;
- підготовки і проведення спортивних заходів. До спортивної підготовки відносяться:

- навчання і вдосконалення техніки виконання вправ;
- розвиток фізичних (рухових) якостей;
- зріст функціональних можливостей;
- оволодіння тактичною майстерністю виду;
- розвиток морально-вольових характеристик особи.

Майстерність тренера визначає категорійність тренерів та впливає на рівень їхньої заробітної платні. Вона встановлюється Педагогічними Радами спортивних організацій, в яких працюють тренери і затверджуються відповідними органами державного управління спортом.

Градація за професійними категоріями для тренерів сьогодні є такою:

- вища категорія;
- перша категорія;
- друга категорія;
- без категорії.

Існує також доплата за спортивні звання: Заслужений майстер спорту; Заслужений тренер України; Заслужений працівник фізичної культури.

Тренерські категорії періодично переглядаються, але не рідше, як 1 раз в 4 роки. Категорії є офіційним визнанням професійної придатності тренерів. За особливо помітні досягнення учнів тренеру може бути присвоєно звання **«Заслуженого тренера України»**. В окремих випадках присвоюється звання **«Заслужений працівник фізичної культури»** або вручається інша державна нагорода.

Майстерність тренера карбується під час тренування, зорів, змагань. На тренувальних заняттях передбачається вирішення завдань фізичної, технічної, тактичної, психологічної та морально-вольової підготовки спортсмена.

Під час підготовки до тренувальних занять тренер вирішує:

1. Організаційно-господарські питання: час, місце, інвентар, обладнання, забезпечення (техніка безпеки, медичне обслуговування).
2. Методичні питання: зміст занять, спрямованість вирішуваних задач, контроль і облік, відновлення.

Кожне окреме заняття має бути чітко спланованим, мати своє місце в системі навчально-тренувальних занять, повинно бути відображеним у робочому плані і спрямованим на вирішення конкретних завдань — тобто відповідати на питання: що, де, коли, як, навіщо? Відповіді на ці та деякі інші питання містяться в документах планування.

Тренувальні плани носять циклічний характер. Найбільш розповсюдженими є такі тренувальні цикли:

- мікроцикл: 3—7 днів;
- мезоцикл: 30 днів;
- макроцикл: 6—18 місяців.

Багаторічне планування здійснюється у вигляді чотирьохрічного (олімпійського) циклу. В планах багаторічної підготовки фіксуються такі щорічні основні показники тренувального процесу:

- мета і завдання;
- обсяги тренувальних навантажень (тренувальні дні, години тренувань по засобах, зони інтенсивності);
- методи відновлення;
- методи біжучого і підсумкового контролю;
- кількість змагань, стартів, спроб;
- плановий результат.

У річному (сезонному) плані роботи вищеназвані показники плануються як помісячно, так і в цілому за рік (сезон).

Система підготовки спортсмена охоплює чотири основні структурні блоки: відбір і спортивна орієнтація, навчально-тренувальний процес, змагання, позатренувальні та позазмагальні чинники. Навчально-тренувальний процес є основним компонентом в системі підготовки спортсмена. Система підготовки спортсмена розглядається нами як сукупність компонентів, які взаємодіють між собою заради досягнення поставленої мети.

2.Початкову спортивну майстерність юні спортсмени набувають у ДЮСШ під керівництвом досвідчених тренерів. Професійність у плануванні навчально-тренувальної роботи здійснюється на основі сучасної методики тренувань і базується на засвоєнні високих тренувальних і змагальних навантажень, різноманітного фізичного розвитку, оволодіння знаннями з теорії та методики тренувань, основами гігієни та фізіології людини тощо. Організація навчально-тренувальних зборів є важливою складовою навчально-тренувального процесу, складним процесом підготовки спортсменів до змагальної діяльності.

Навчально-тренувальна робота в ДЮСШ, які є первинною ланкою професійного зростання спортсменів високого класу, здійснюється за навчальними програмами з видів спорту. Навчальний рік в ДЮСШ починається з 1 вересня і триває протягом року. Навчально-тренувальні заняття проводяться за планом, розрахованим на 52 тижні.

До складу ДЮСШ вихованці зараховуються наказом директора згідно рапортам тренерів-викладачів, заяв батьків, медичних довідок про стан здоров'я. Комплектування груп початкової підготовки 2-го року навчання та груп попередньої базової підготовки здійснюється на підставі результатів контрольних-перевірних іспитів у період з 1 по 30 серпня, груп початкової підготовки 1-го року навчання згідно протоколу прийому контрольних тестів з 1 по 30 вересня.

Заняття в ДЮСШ проводяться без відриву від занять в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах. Організація навчально-тренувального процесу здійснюється на основі сучасної методики тренувань і базується на засвоєнні високих тренувальних і змагальних навантажень, оволодіння знаннями з теорії та методики тренувань, основами гігієни та фізіології людини, раціоналізації режиму дня.

Тривалість навчальної години в ДЮСШ становить 45 хвилин. Тривалість одного заняття не може перевищувати: двох навчальних годин в групах початкової підготовки; трьох навчальних годин в групах попередньої базової підготовки.

Учасниками навчально-тренувальної та спортивної роботи є: вихованці; тренери-викладачі, медичні працівники та інші фахівці; батьки або особи, що їх замінюють; директор, заступник директора з навчально-тренувальної роботи та інструктор-методист.

Серед основних завдань навчальної діяльності ДЮСШ є отримання на кінець навчального року не нижче 70% спортсменів-розрядників з числа вихованців, які навчаються в ДЮСШ більше трьох років; забезпечення збереження контингенту вихованців не нижче 90%, а протягом року 70% в порівнянні з минулим роком від загальної кількості вихованців ДЮСШ; забезпечення участі вихованців в обласних та Всеукраїнських змаганнях по видам спорту згідно календарних планів.

Організація навчально-тренувального процесу юних спортсменів.

Основні зусилля в різних видах спорту спрямовані на організацію тренувального процесу, який може підвищити ефективність змагальної діяльності спортсменів.

Основна мета спортивного тренування – забезпечити високий рівень здоров'я спортсменів, оволодіння спортивною технікою, виховання моральних та волевих рис характеру, розвиток фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, спритності) і як кінцевий результат – досягнення високих показників в обраному виді спорту. Все це обов'язково враховує навчання й тренування спортсменів будь-якої підготовленості – від початківця до майстра спорту.

Тренувальні заняття, їх етапи і цикли. Відповідна організація та планування - краєугольний камінь у системі тренувань. Тренувальні заняття в спортивній секції проводяться три-чотири рази на тиждень тривалістю до двох годин. Загальноприйнята структура побудови передбачає три частини: розминка, основна і заключна. Залежно від завдання, періоду тренувань, а головне – від підготовленості спортсменів (наприклад, борців) застосовують і інший варіант тренувальних занять – з чотирьох частин: вступна, підготовча, основна та перехідна.

Розподіл часу по окремих частинах занять може корегуватись залежно від багатьох обставин (завдань, які повинні вирішуватись на даному занятті, підготовленості групи, періоду тренувань тощо). Ефективність тренувального заняття в спортивній секції залежить від особистих професійних якостей, педагогічного вміння, творчого підходу тренера. Щоб кожне заняття проходило цікаво, емоційно, наставник має ретельно готуватись до його проведення, широко застосовувати елементи змагань для позитивної мотивації, не залишати без уваги жодного.

Планування учбово-тренувальних занять. Систематична підготовка спортсмена протягом року є найважливішою умовою ефективності тренувань та успіху в змаганнях. Цьому сприятиме цілорічне правильне планування.

Багато науковців рекомендують дотримуватись поділу року на три періоди: підготовчий, змагальний та перехідний, які складають у семирічний цикл тренувань. Таких циклів в одному році може бути й кілька. Періоди тренувань і тренувальний цикл органічно пов'язуються з календарем спортивних змагань.

Підготовчий період. У річному циклі тренувань підготовчий період спортсменів повинен зайняти не менше 4 – 5 місяців при 4 – 5 тренувальних заняттях на тиждень для підготовлених спортсменів та 3 – 4 – для новачків. За підготовчий період тренування, спортсмени повинні набути таку тренуваність, яка дозволила б їм почати змагальний період підготовленими, з високою спортивною технікою, стійкими фізичними і вольовими якостями. Тенденція сьогодення така, що змагання проводяться протягом року, в тому числі і в підготовчому періоді. Календарні плани передбачають серію змагань.

Змагальний період. У цьому періоді основні завдання тренувань зводяться до подальшого підвищення рівня розвитку фізичних і морально вольових якостей, вдосконалення і закріплення спортивної техніки, оволодіння тактикою і набуття досвіду змагань. Цей період має два етапи. **Перший**, так званий **до змагальний**, триває один місяць, **а другий – основних спортивних змагань** – 3-5 місяців (залежно від виду спорту).

На першому етапі спортсмени напружено тренуються і беруть участь у невеликій кількості змагань для набуття змагального досвіду. Виступаючи в них, спортсмени привикають до нових умов, перевіряють свої можливості, підвищують тренуваність. Загалом, тренування на цьому етапі слід розглядати як підготовку до участі в змаганнях, запланованих на наступні місяці сезону.

Тренування на другому етапі основного періоду дещим відрізняються від тренувань на першому етапі і мають свої особливості. Увага сконцентрована на вдосконаленню техніки та підготовці до досягнення найвищих для даного спортсмена результатів. Перехідний період має на меті створення умов, за яких спортсмени після напруженої роботи в змагальному періоді будуть готові розпочати наступний цикл тренувань, без зниження рівня набутих фізичних якостей і технічних навичок. Перехідний період тренувань може мати різний характер в залежності від рівня підготовленості спортсменів, їх віку та кількості змагань, у яких вони взяли участь протягом змагального періоду.

Керуючись вказівками по плануванню цілорічності тренувань, складається тижневий цикл тренувань, виходячи з завдань окремих періодів з окремих видів спорту.

Спортивні результати вихованців розподіляються присвоєнням спортивних розрядів.

III, II, I юнацький розряди.

III, II, I дорослий розряди. I розряд – призер чемпіонату області.

Кандидат в майстри спорту (чемпіонат України, I ліга, II ліга).

Майстер спорту (Кубок України тощо).

Майстер спорту міжнародного класу.

Заслужений майстер спорту (олімпійський чемпіон).

Стаття 42. Закон України «Про фізичну культуру і спорт»

Єдина спортивна класифікація України.

Спортивні звання та спортивні розряди

Єдина спортивна класифікація України визначає порядок, умови та вимоги, необхідні для присвоєння спортсменам і тренерам спортивних звань та спортивних розрядів з видів спорту, визнаних в Україні. Єдина спортивна класифікація України затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, відповідно до затвердженого ним [Положення про Єдину спортивну класифікацію України](#) з урахуванням пропозицій всеукраїнських спортивних федерацій.

{Частина перша статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5460-VI від 16.10.2012](#)}. В Україні присвоюються такі спортивні звання:

заслужений тренер України;

заслужений майстер спорту України;

майстер спорту України міжнародного класу;
гросмейстер України;
майстер спорту України.

Спортсменам, які виконали кваліфікаційні вимоги, передбачені [Єдиною спортивною класифікацією України](#), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, видає посвідчення про присвоєння відповідного спортивного звання.

{Частина третя статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5460-VI від 16.10.2012](#)}

Спортсмени, яким присвоєні спортивні звання, є спортсменами вищої категорії.

В Україні присвоюються такі спортивні розряди:

кандидат у майстри спорту України;

перший розряд;

другий розряд;

третій розряд;

перший юнацький розряд;

другий юнацький розряд;

третій юнацький розряд.

Спортсменам, які виконали спортивні розряди, передбачені [Єдиною спортивною класифікацією України](#), видається посвідчення про присвоєння відповідного спортивного розряду в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту.

{Частина шоста статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5460-VI від 16.10.2012](#)}

Важливою складовою тренувальних циклів є увага до **харчування спортсменів**. Харчування спортсмена, крім забезпечення організму джерелами насичення, енергії, пластичними матеріалами, вітамінами, солями й водою, переслідує й спеціальні завдання, які полягають у підвищенні фізичної працездатності і прискоренні періоду регенерації після більших фізичних навантажень. Ці завдання виконуються шляхом оптимізації харчових раціонів спортсменів, застосування вітамінів, низькомолекулярних з'єднань вуглеводних, білкових, ліпідних препаратів і спеціальних продуктів підвищеної біологічної цінності. Досягнення високих спортивних результатів пов'язано із впливом більших фізичних і нервово-психологічних навантажень, які викликають підвищення потреби організму спортсмена в джерелах енергії, пластичних матеріалах, мінеральних з'єднаннях, вітамінах і інших факторах харчування.

Останнім часом запропоновані додаткові фактори харчування й фармакологічні препарати, використання яких дозволяє більше ефективно компенсувати енерговитрати, здійснювати цілеспрямовану регуляцію

біосинтезу білків-ферментів і скорочувальних білків, стимулювати жировий обмін, потреби організму у вітамінах і мінеральних солях. Адаптивний синтез ключових ферментів окремих метаболічних, циклів і посилення синтезу скорочувальних білків є основними критеріями ефективності пластичного обміну кістякових м'язів при їхній систематичній функції.

Для вирішення завдань ефективності харчування спортсменів лабораторіями в нашій країні й за кордоном пропонуються спеціалізовані продукти підвищеної біологічної цінності й фармакологічні засоби.

Організація навчально-тренувальних зборів

Організація навчально-тренувальних зборів є важливою складовою навчально-тренувального процесу. Організація навчально-тренувальних зборів регламентується Наказом Міністерства молоді та спорту України 09.02.2018 № 617 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 березня 2018 р. за № 264/31716 «Про затвердження Положення про порядок організації і проведення офіційних спортивних змагань і навчально-тренувальних зборів та порядок матеріального забезпечення їх учасників». До даного наказу вносились відповідні зміни згідно з Наказами Міністерства молоді та спорту [№ 665 від 07.02.2019](#), [№ 1959 від 19.04.2019](#), [№ 959 від 11.08.2020](#).

Положення про порядок організації і проведення офіційних спортивних змагань і навчально-тренувальних зборів та порядок матеріального забезпечення їх учасників складається з VII розділів.

Для ефективної майбутньої професійної діяльності необхідно, крім виконання навчального плану у закладі вищої освіти, активно займатись самоосвітою та **науково-дослідною роботою**. Така робота покликана навчити майбутнього фахівця фізичної культури і спорту самостійно планувати тренувальний процес, заходити шляхи його вдосконалення.

Науково-дослідна робота студентів передбачена навчальним планом. Результати науково-дослідної роботи оформляють у вигляді **реферату, курсової або дипломної роботи**, магістерської роботи, у кандидатських і докторських дисертаціях, авторефератах дисертацій, тезах доповідей, статтях, монографіях, методичних і практичних матеріалах, підручниках, навчальних посібниках тощо.

Для майбутнього фахівця, науковця дуже важливим є володіння методологією підготовки наукової публікації. Написання реферату, наукової статті, тез доповідей на конференції повинно відповідати вимогам жанру публікації і відповідно сприйматись читачами і слухачами. Це висуває певні вимоги до логіки побудови їх, форми, стилю і мови.

Наукова публікація (в перекладі з латинського -publicato - оголошую всенародно, оприлюднюю) - це доведення інформації до громадськості за

допомогою преси, радіомовлення, телебачення; розміщення в різних виданнях (газетах, книгах, підручниках), участі у науково-практичних конференціях.

Вже з **першого року навчання** у вузі студенти повинні вміти підготувати реферат, виступ на семінарі, доповідь на науково-практичній конференції.

Реферат (лат. *referre* - доповідати, повідомляти) короткий виклад змісту одного або декількох документів з певної теми. При індивідуальній роботі з літературою реферат є короткий збагачений запис ідей з декількох джерел. Часто реферат готують для того, щоб передати ці ідеї аудиторії (оформлення титульної сторінки реферату в додатку 1.).

Обсяг реферату залежить від обраної теми, змісту документів, їх наукової цінності або практичного значення. Найчастіше маємо справу з інформативними і розширеними (зведеними) рефератами.

Послідовний виклад матеріалу логічно зумовлює схему підготовки публікації: ідея (задум), план, відбір матеріалу; групування, його систематизація, редагування. У процесі написання наукової праці умовно виділяють декілька етапів: формування задуму і складання попереднього плану; відбір і підготовка матеріалів, групування їх та опрацювання рукопису.

Порівняно з науковою публікацією публічна доповідь має свої особливості. Є два методи написання доповіді.

1. Дослідник готує спочатку тези свого виступу (від 2х сторінок) і на основі їх пише доповідь на семінар чи конференцію, редагує і готує до опублікування у науковому збірнику, як доповідь чи статтю.

2. Дослідник пише доповідь, а потім у скороченому вигляді знайомить з нею аудиторію.

При формуванні змісту доповіді слід врахувати, що за 10 хвилин людина може прочитати текст надрукований на чотирьох сторінках машинописного тексту (через два інтервали). Обсяг доповіді становить 8-12 сторінок (до 30 хвилини). Повідомлення, виступ можуть бути обсягом на 4-6 сторінок.

Питання самоперевірки знань

1. Назвіть фахові спеціальності за напрямком фізичної культури і спорту.
2. Фахівців яких освітньо-кваліфікаційних рівнів готують вищі заклади освіти фізкультурного профілю?
3. На яких посадах можуть працювати фахівці з фізичного виховання?
4. Яким є основне призначення фахівця з фізичного виховання?
5. На яких посадах можуть працювати фахівці з олімпійського і професійного спорту?
6. Яким є основне призначення тренера-викладача?
7. Структура процесу навчання у ЗВО.
8. Зміст освіти у вищій школі.
9. Студент ЗВО, розвиток особистості студента у навчанні, формування студента як майбутнього фахівця.
10. Викладач та його функції у закладі вищої освіти.
11. Особливості педагогічного і навчального процесу у вищій школі.
12. Функції навчання у вищій школі.
13. Формування студентського контингенту.
14. Українське законодавство про права і обов'язки студента закладу вищої освіти.
15. Організація виховного процесу у закладі вищої освіти.
16. Громадські організації студентів. Студентські громадські (самодіяльні) організації, їх структура і зміст роботи з формування суспільно-педагогічної активності своїх членів.
17. Куратори навчальних груп, їх роль в організації студентського колективу.

18. Побут студентів та його організація.
19. Активний відпочинок студентів.
20. Фахові спеціальності, спеціалізації і посади фахівців у галузі фізичної культури і спорту. Професійні характеристики фахівців фізичної культури.
21. Складники професійної майстерності та службові обов'язки вчителя фізичної культури.
22. Особа тренера в сучасному спорті і його функціональні обов'язки.
23. Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера.
24. Структура діяльності тренера. Підготовка спортсменів, спортивні результати.
25. Особливості роботи ДЮСША. Планування тренувальних циклів.
26. Особливості підготовки фахівців фізичної культури і спорту, набуття ними професійних компетентностей. Наука, теорія, практика.

Література

1. Актуальні проблеми теорії і методики фізичного виховання: Колективна монографія / Упоряд. О.М. Вацеба, Ю.В. Петришин, Є.Н. Приступа, І.Р. Боднар. - Л., Українські технології, 2005. - 296 с.
2. *Ведмеденко Б.Ф.* Виховання інтересу: теорія, експеримент, методика занять. - Чернівці, 2002. - 467 с.
3. *Вільчковський Е.С., Козленко М.П., Цвек С.Ф.* Система фізичного виховання молодших школярів. - К.: ІЗМН, 1998. - 232 с.
4. *Вільчковський Е.С., Курок О.І.* Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. - 428 с.
5. Герцик М.С. Вступ до спеціальностей галузі «Фізичне виховання і спорт»: навч. посіб. для студентів ЗВО 1-4 рівнів акредитації / М.С. Герцик, О.М. Вацеба. – Львів: Українські технології, 2005. – 232 с.
6. Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України - К., 1996. — 31 с.
7. *Домашенко А.В.* Організаційно-педагогічні засади системи фізичного виховання студентської молоді України: Дис... канд. фіз. вих.: 24.00.02. - Львів, 2003. - 346 с.
8. *Жданова О.М.* Управління фізичною культурою: Навчальний посібник для фізкультурних вузів. - Львів, 1996. - 127 с.
9. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» зі змінами та доповненнями. - К., 1994. - 22 с.

10. Золоті сторінки олімпійського спорту України / За ред. І.Н. Федоренка. - К.: Олімпійська література, 2000. - 192 с.
11. *Канішевський С.М.* Науково-методичні та організаційні основи фізичного самовдосконалення студентства. - К.: ІЗМН, 1999. - 270 с.
12. *Краснов В.П.* Фізичне виховання: психофізичні вимоги до фахівців аг-ропрому. - К.: Аграрна освіта, 2000. - 133 с.
13. *Лубышева Л.И.* Социология физической культуры и спорта: Учеб. пособие. - 2-е изд., стереотип. - М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 240 с.
14. Новітні медико-педагогічні технології зміцнення та збереження здоров'я учнівської молоді. - Л., Українські технології, 2003. - 148 с.
15. Програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів (1—11 класів) // Фізичне виховання в школі. - 2009. - № 1. - С. 2-24.
16. Профессиональный спорт / Под обид. ред. С.И. Гуськова, В.Н. Платанова. - К.: Олимпийская литература, 2000. - 391 с.
17. *Олійник М.О., Скрипник А.П.* Правові основи організації та управління фізичною культурою, спортом і туризмом в Україні / Вид. 3-є, переробл. і доповн. —Харків: ХаДІФК, 2000. - 292 с.
18. *Рибковський А.Г., Канішевський С.М.* Системна організація рухової активності людини. - Донецьк: ДонНУ, 2003. - 436 с.
19. *Сергієнко Л.П.* Інноваційний зміст підготовки спеціалістів фізичного виховання і спорту // Спортивний вісник Придніпров'я. - 2003. - № 3-4. - С. 23-26.
20. *Сергієнко Л.П.* Тестування рухових здібностей школярів. - К.: Олімпійська література, 2001. - 439 с.
21. Теорія і методика фізичного виховання / Під ред. Т.Ю. Круцевич. - В 2-х томах. - К.: Олимпийская литература, 2013. - 814 с.
22. *Шиян Б.М.* Теорія і методика фізичного виховання школярів. - Частина 1. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2001. - 272 с.
23. *Шиян Б.М.* Теорія і методика фізичного виховання школярів. - Частина 2. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2002. - 248 с.
24. *Шиян Б.М., Папуша В.Г.* Теорія фізичного виховання: Навчальний посібник для студентів факультетів фізичного виховання. - Тернопіль: Збруч, 2000. - 183 с.

Додаток А
Зразок оформлення титульної сторінки реферату

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Факультет фізичної культури та спорту
Кафедра фізичної культури та спорту

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності»

РЕФЕРАТ
на тему «Особливості навчання.....»

Виконала студентка
групи 101 ГС
Нікуліна Єлизавета
Науковий керівник:
к.пед.н., доцент

кафедри фізичної
культури та спорту
Оніщук Л.М.

Полтава, 2020

Додаток 2.

Положення (деякі акценти) Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» для опрацювання
(джерело – сайт університету)

1. Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» ЗАТВЕРДЖЕНО Наказ Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» № 74 від 30.04.2020 ПОЛОЖЕННЯ ПРО СЕМЕСТРОВИЙ КОНТРОЛЬ В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА» СХВАЛЕНО Вченою радою Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Протокол № 12 від 30.04.2020.

ВСТУП 1.1. Положення складено на підставі Закону України «Про вищу освіту», Методичних рекомендацій щодо запровадження Європейської кредитнотрансферної системи та її ключових документів у вищих навчальних закладах, запроваджених наказом Міністерства освіти і науки України від 16 жовтня 2009 р. № 943.

1.2. Положення є нормативним документом Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (далі – Університет), який визначає порядок проведення семестрового контролю в Університеті.

1.3. Положення регламентує порядок підготовки, проведення та аналіз результатів семестрового контролю.

2.3. Семестровий екзамен – це форма підсумкового контролю засвоєння здобувачем вищої освіти теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр, що проводиться як контрольний захід.

2.4. Семестровий залік – це форма контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння здобувачем вищої освіти навчального матеріалу виключно на підставі результатів виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях. Семестровий диференційований залік планується за відсутності екзамену й не передбачає обов'язкову присутність здобувачів вищої освіти.

2.5. Складання диференційованих заліків, як правило, проводиться на останньому практичному, семінарському чи лабораторному занятті, або у визначений день на загальнокафедральному перегляді для творчих спеціальностей. Диференційовані заліки можуть проводитися також в період екзаменаційної сесії, згідно з розкладом, який доводиться до відома викладачів і здобувачів вищої освіти не пізніше, як за місяць до початку сесії.

3.1. Перелік екзаменів та заліків семестрового контролю визначається навчальним планом зі спеціальності. Кількість екзаменів у кожній сесії не повинна перевищувати 5, а заліків – 6.

3.2. Семестровий контроль проводиться у письмовій формі за контрольними завданнями, а також шляхом тестування (з використанням технічних засобів або без них). В окремих випадках може проводитись в усній формі за екзаменаційними білетами (додаток 1) з обов'язковим оформленням аркуша усного опитування. Можливо поєднання різних форм контролю. Форма проведення семестрового контролю зазначається в робочій програмі навчальної дисципліни.

4.3. Присутність на екзаменах або заліках сторонніх осіб без дозволу ректора за поданням директора інституту (декана факультету) не допускається.

4.4. Здобувач вищої освіти, який не з'явився на екзамен без поважної причини, вважається таким, що одержав незадовільну оцінку.

4.5. За наявності поважних причин (хвороба, сімейні обставини та ін.), що документально підтверджені, окремим здобувачам вищої освіти директор інституту (декан факультету) може встановлювати індивідуальний графік складання екзаменів (заліків) або ліквідації академічної заборгованості тривалістю не більше місяця з початку наступного навчального семестру. Якщо цей термін є недостатнім для виконання індивідуального графіку, розглядається питання про надання йому академічної відпустки або повторного курсу навчання.

4.10. Здобувачі вищої освіти мають можливість оскаржити результати семестрового контролю з навчальної дисципліни шляхом подання письмової заяви в деканат. Заява подається особисто в день оголошення результатів семестрового контролю директору інституту (декану факультету), на якому навчається здобувач вищої освіти. Апеляційна заява, подана не в установлені терміни, розгляду не підлягає. Директор інституту (декан факультету) подає заяву на розгляд профільному проректорові і готує проект наказу про створення і склад апеляційної комісії. До складу апеляційної комісії залучаються представники деканату, кафедри, студентського самоврядування та ради молодих вчених. Головою апеляційної комісії призначається директор інституту (декан факультету). Апеляційна заява має бути розглянута на засіданні апеляційної комісії не пізніше наступного робочого дня після її подання. Здобувач вищої освіти має право бути присутнім на засіданні апеляційної комісії. При письмовому екзамені (заліку) члени апеляційної комісії, керуючись критеріями оцінювання з даної дисципліни, уважно вивчають та аналізують письмові матеріали семестрового контролю. Повторне чи додаткове опитування здобувача вищої освіти забороняється. При усному екзамені (заліку) здобувачеві вищої освіти надається можливість повторно скласти підсумковий контроль членам апеляційної комісії за новим білетом, який береться ним з комплекту білетів дисципліни.

2. Наказ Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» № 72 від 30.04.2020

Положення про порядок визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті

СХВАЛЕНО Вченою радою Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Протокол № 12 від 30.04.2020 Полтава, 2020 1.

Загальні положення

1.1. Положення про порядок визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті в Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (далі – Положення) розроблено з метою урегулювання порядку визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті здобувачами усіх рівнів вищої освіти.

2. Основні терміни

2.1. Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами

освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

2.2. Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

2.3. Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

2.4. Освітня кваліфікація – це визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентностей).

2.7. Засоби вимірювання результатів неформального професійного навчання (далі – засоби вимірювання) – екзаменаційні білети, контрольні та тестові завдання, кваліфікаційні пробні роботи, інструменти, обладнання, матеріали та інші засоби відповідно до рівня кваліфікації та технологічних вимог.

2.8. Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

5.2. Визнання результатів навчання у неформальній або інформальній освіті дозволяється для дисциплін, які починають викладатися з другого семестру. При цьому визнання результатів проводиться у семестрі, який передує семестру, у якому згідно з навчальним планом конкретної освітньої програми (ОП) передбачено вивчення дисципліни, що перезараховується.

5.3. Визнання результатів навчання набутих у неформальній або інформальній освіті повинно передбачати такі обов'язкові етапи:

5.3.1. Здобувач вищої освіти звертається із заявою до ректора Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» з проханням про визнання результатів навчання у неформальній або інформальній освіті. До заяви можуть додаватися будь-які документи (сертифікати, свідоцтва, освітні програми тощо), які підтверджують ті результати навчання, які здобувач отримав.

5.6. Не здійснюється визнання результатів навчання набутих у неформальній або інформальній освіті, здобутих до початку навчання на певному освітньому рівні.

2. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОСВІТНІ ПРОГРАМИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

1.7. Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Освітня програма може визначати єдину в її межах спеціалізацію або не передбачати спеціалізації.

1.8. Гарант освітньої програми – науково-педагогічний або науковий працівник, визначений за наказом ректора Університету відповідальним за реалізацію цієї освітньої програми. За відсутності відповідного наказу гарантом освітньої програми вважають керівника проектної групи, призначеного наказом ректора Університету відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 347).

2.2.2. У передмові ОП зазначають її відповідність чинному стандарту вищої освіти (за наявності) або вимогам Національної рамки кваліфікацій для відповідного кваліфікаційного рівня, надають інформацію про гаранта ОП і членів проектної групи, вказавши вчене звання, посаду, науковий ступінь. Також вказують прізвище, ім'я, по батькові автора рецензії-відгука зовнішнього стейкхолдера (за наявності), його посаду, назву підприємства (організації, компанії).

2.2.3. Профіль ОП відображає основні її риси та найсуттєвішу інформацію, визначає предметну галузь, до якої вона належить, специфічні особливості, що відрізняють ОП від інших подібних програм. Також профіль ОП містить загальну інформацію, мету ОП, характеристику ОП і інформацію щодо здатності випускника до працевлаштування та подальшого навчання; викладання та оцінювання; програмних компетентностей (інтегральних, загальних і фахових); програмних результатів навчання (знань, умінь, здатностей до комунікації, самостійної діяльності, відповідальності); ресурсного забезпечення реалізації ОП й академічної мобільності.

2.2.4. Перелік компонент ОП – назва обов'язкових і вибіркового компоненту ОП з їхніми кодами, розподіл їх за циклами підготовки, обсягами в кредитах та формами підсумкового контролю.

4. П О Л О Ж Е Н Н Я ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

1.2. Положення регулює загальну організацію освітнього процесу в Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (далі – Університет). Особливості освітнього процесу з підготовки молодших бакалаврів (молодших спеціалістів) у відокремлених структурних підрозділах Університету – коледжах – регулюються окремими положеннями. Основні терміни та їх визначення, наведені у цьому Положенні, зазначено в додатку 2.

1.3. У Положенні прийняті такі скорочення:

- ГР – графічна робота;
- ДЗ – диференційований залік;
- ДП – дипломний проєкт;
- ДР – дипломна робота;
- ЕК – екзаменаційна комісія;
- КВР – кваліфікаційна робота;
- КП – курсовий проєкт;
- КР – курсова робота;
- НМКД – комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни;
- НМКС – навчально-методичний комплекс спеціальності;
- НП – навчальний план;
- ОНП – освітньо-наукова програма;
- ОПП – освітньо-професійна програма;
- ПНД – програма навчальної дисципліни;
- РГР – розрахунково-графічна робота;
- РНП – робочий навчальний план;
- РПНД – робоча програма навчальної дисципліни;
- РР – розрахункова робота.

3.1 Освітній процес

Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться в Університеті через систему науково методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Освітній процес організовується з урахуванням науково-педагогічного потенціалу, матеріальної і навчально-методичної бази Університету,

сучасних інформаційних технологій. Він орієнтований на формування освіченої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до динамічних процесів в освітній та соціально-культурній сферах, галузях техніки і технологій, системах управління й організації праці в умовах ринкової економіки.

Освітній процес в Університеті здійснюється відповідно до законодавства, Статуту Університету, цього Положення, Правил внутрішнього розпорядку Університету, наказів та розпоряджень ректора і рішень вченої ради Університету.

3.7. Рівні та ступені вищої освіти

Освітні програми розробляються в Університеті для підготовки фахівців з вищою освітою на таких рівнях:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень; – другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень.

Успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) програми є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: – молодший бакалавр; – бакалавр; – магістр; – доктор філософії.

3.8. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу включає:

- стандарти вищої освіти; – освітньо-професійна та освітньо-наукова програми; – навчальні плани; – робочі навчальні плани;
- програми навчальних дисциплін і робочі програми навчальних дисциплін; – програми всіх видів практик;
- підручники і навчальні посібники;
- інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять;
- індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін;
- контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять; – контрольні роботи з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння здобувачами вищої освіти навчального матеріалу;
- методичні матеріали для здобувачів вищої освіти з питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових і кваліфікаційних робіт (проектів). Інші види навчально-методичного забезпечення освітнього процесу визначаються відповідними кафедрами згідно з освітньо-професійними та освітньо-науковими програмами певного рівня підготовки.

Навчально-методичне видання

Перміков О.А., Рибалко Л.М. Остапов А.В. Вступ до спеціальності. Фізична культура і спорт: конспект лекцій для студентів денної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітнього рівня бакалавр. – Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2019. – 148 с.

Підписано до друку 10.10.2019
Папір офсетний. Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 6,08
Тираж 50 прим.